

T.C.

BARTIN ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MANAS VE OĞUZ KAĞAN DESTANINDA VASIYET FİKRİ

ÖZGE NUR ÜNAL

DANIŞMAN

DOÇ. DR. ŞERİFE SEHER EROL ÇALIŞKAN

BARTIN-2024

T.C.

BARTIN ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

MANAS VE OĞUZ KAĞAN DESTANINDA VASİYET FİKRİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Özge Nur ÜNAL

JÜRİ ÜYELERİ

Danışman : Doç. Dr. Şerife Seher EROL ÇALIŞKAN

Üye : Doç. Dr. TURGAY KABAK

Üye : Doç. Dr. HALUK ÖNER

BARTIN-2024

KABUL VE ONAY

Özge Nur ÜNAL tarafından hazırlanan “MANAS ve OĞUZ KAĞAN DESTANINDA VASİYET FİKRİ” başlıklı bu çalışma, 29.11.2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :

Üye :

Üye :

Bu tezin kabulü Lisansüstü Eğitimi Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun/...../20... tarih ve 20...../.....-..... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mustafa Sabri GÖK
Enstitü Müdürü

BEYANNAME

Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre Doç. Dr. Şerife Seher EROL ÇALIŞKAN danışmanlığında hazırlamış olduğum “MANAS ve OĞUZ KAĞAN DESTANINDA VASIYET FİKRİ” başlıklı yüksek lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

29.11.2024

Özge Nur ÜNAL

ÖN SÖZ

Halkbilimi ve Halk Edebiyatı alanında yapılan çalışmalara bakıldığında vasiyet ve edebiyat-halkbilimi alanında yapılan çalışmaların sayısı oldukça az olduğu görülmektedir. Araştırmam sırasında yararlandığım kaynakların ve tartışmaların çeşitliliği, konunun farklı perspektiflerden ele alınmasını mümkün kılmıştır. Bu bağlamda, beni çalışmaya teşvik eden ve katkılarını esirgemeyen danışman hocama ayrıca şükran borçluyum. Tez çalışmamın, alanına katkı sağlayarak, gelecek araştırmalara bir temel oluşturmasını temenni ederim.

Bu tez çalışması sırasında, *Salâh Birsêl'in Kahveler Kitabına Edebiyat-Mekân Bağlamında Bir Bakış* başlıklı çalışmamda edebiyat-mekân ilişkisini ele alarak toplumsal hafızanın inşasına dair analizler geliştirdim. Çalışma sürecinde, halk edebiyatı ve âşıklık geleneği üzerine yaptığım bilimsel çalışmalar, bu araştırmanın teorik altyapısını güçlendirmiştir. Özellikle *“Âşıklık Geleneği Bağlamında Bayburthlu Bir Âşık: Âşık Kurbanî”* başlıklı makalem, halk kültürünün bireysel ve toplumsal belleğin inşasındaki rolünü anlamamda önemli bir kaynak olmuştur. Makale, âşıklık geleneğinde vasiyet, öğüt ve miras kavramlarının halkın belleğinde nasıl yer bulduğunu inceleyerek bu tezde ele alınan temel konuların halk hukuku ve gelenekleri bağlamında daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Tez çalışmam sırasında halk edebiyatı ve Türk kültürünün zengin sözlü mirasına yönelik araştırmalarım hem bu alandaki birikimimi artırmış hem de çalışmama yön vermiştir. Özellikle *“Bamsı Beyrek Boyunun Bursa/İnegöl Varyantı: Bey Böyreğ ve Akkavak Kızı Hikâyesinin Derlenmesi ve İncelenmesi”* başlıklı çalışmam, halk edebiyatı metinlerinin yerel varyantlarını ortaya çıkararak Türk kültür mirasının bölgesel farklılıklarını anlamama olanak sağlamıştır. Bu derleme, sözlü kültürün bireyler ve toplumlar üzerindeki etkisini anlamama katkıda bulunurken, tezimde ele aldığım vasiyet, öğüt ve kültürel aktarım konularını daha derinlikli bir şekilde ele almama da yardımcı olmuştur. Akademik yolculuğum boyunca, Türk kültürünün farklı coğrafyalardaki izlerini araştırmaya ve kültürel aktarımın mimari, sanatsal ve toplumsal yönlerini anlamaya yönelik çalışmalar yaptım. *Kapı ve Eşik* kitabı içerisinde yer alan *“Sırbistan Mimarisinde Kent Kültürü Açısından Şehir Kapıları ve Eşik”* başlıklı çalışmam, mimari unsurların toplumsal hafıza ve kültürel kimlik üzerindeki etkisini anlamama önemli bir katkı sağlamıştır. Bu eser, şehir kapıları ve eşik kavramlarının kültürel semboller olarak tarih boyunca oynadığı rolü ele alırken, halk edebiyatı ve sözlü kültürle mimari arasındaki ilişkilere dair bakış açımı zenginleştirmiştir. Bu birikim, tezimdeki kültürel miras ve aktarım konularını daha geniş bir bağlamda değerlendirmeme olanak

sağlamıştır. Tez çalışmam sırasında hazırladığım bir diğer çalışma olan *Bursa/İnegöl Varyantı Bey Böyrek ve Akkavak Kızı* hikâyesi, Axel Olrik'in epik yasaları bağlamında değerlendirilmiş ve destan anlatılarındaki vasiyet olgusu ile ilişkilendirilmiştir. Türk destan geleneğinde vasiyet, kahramanların yaşamlarının son anlarında dile getirdikleri istekleriyle toplumun değerlerini geleceğe taşıyan önemli bir anlatı unsuru olarak karşımıza çıkar. Bey Böyrek'in serüvenleri sırasında ortaya çıkan vasiyet niteliğindeki sözler, Oğuz Kağan ve Manas Destanı gibi büyük epik eserlerde de görülen “gelecek kuşaklara bırakılan öğüt” geleneğinin bir yansımasıdır. Bu makale, Türk destanlarındaki vasiyet kavramının toplumsal hafıza ve kültürel aktarım açısından taşıdığı önemi ortaya koyması bakımından, yüksek lisans tezimin temel meselelerinden biri olan *Manas ve Oğuz Kağan Destanı'nda Vasiyet Fikri* konusu ile güçlü bir bağ kurmaktadır. Bu kapsamda, Türk halk anlatılarında vasiyetin bireysel kahramanlıkla toplumsal sorumluluğu bir arada ele alan değerli bir kavram olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tüm çalışmalar sonucunda bu yüksek lisans tezi, Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde yürütülen akademik çalışmalarımın bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Tez sürecinde ele alınan konu, yalnızca bilimsel bir keşif alanı olmaktan öte, kendi kültürel kökenlerime ve bireysel gelişimime de katkı sağlayan özel bir yolculuk olmuştur. Tez konusunun belirlenmesi ve yazım süreci boyunca her koşulda değerli bilgisi, yönlendirmeleri ve sabrı ile beni her adımda destekleyen danışman hocam Sayın Doç. Dr. Şerife Seher Erol Çalışkan'a en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Kendisinin akademik titizliği ve hoşgörülü yaklaşımı, bu çalışmanın tamamlanmasında yol gösterici olmuştur. Ayrıca, tez çalışmaları boyunca karşılaştığım zorlukları aşmamda büyük destek sağlayan Doç. Dr. Haluk Öner ve Doç. Dr. Turgay Kabak'a, Marmara Üniversitesinde lisans eğitimim boyunca benden emeğini esirgemeyen Prof. Dr. Mehmet Aça ve Prof. Dr. Mehmet Güneş'e, karşılaştığım zorluklarda yapıcı tavrıyla yanımda olan üniversite akademik kadrosuna, eğitim hayatım boyunca varlığını ve desteğini hiçbir şekilde esirgemeyen sevgili aileme, süreç boyunca bana benden daha çok inanan ve destekleyen biricik yol arkadaşşıma; tüm dostlarıma, sonsuz minnet ve şükranla andığım tüm atalarıma, yüce Türk milletinin menfaati ve Bilge Kağan'ın iradesi için emek veren tüm kardeşlerime, ülküdaşlarıma sonsuz teşekkürlerimle... Işığımız hiç sönmesin.

Saygılarımla...

Özge Nur ÜNAL

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

MANAS VE OĞUZ KAĞAN DESTANINDA VASIYET FİKRİ

Özge Nur ÜNAL

Bartın Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Şerife Seher EROL ÇALIŞKAN

Bartın-2024, sayfa: 110

Türk kültür hayatının en mühim noktalarından biri olan destanlar ile ilgili yapılan çalışmalar yeni nüshaların bulunması ve destanların yaşamaya devam etmesiyle sözlü ve yazılı kültürü temsil etmeyi sürdürmektedir.

Bu çalışmanın amacı tarihi süreç içerisinde toplumların kültürel ve milli kimliklerinin gelişimine tanıklık eden destanların mitik, sosyal, dini zihniyetleri yansıtan kültürel mirasının aktarılmasındaki önemine dikkat çekmektir.

Çalışmada kültürün aktarımı ve korunması sürecinde başat rol oynayan destanlarda yer alan vasiyet kavramı, nasihat, öğüt gibi ifadelerden ele alınmıştır. Bu ifadelerden yola çıkarak destan kahramanı, destan kahramanının yardımcısı bilge ve ihtiyar kişiler, destan kahramanının tebaası altındaki yiğitler ve askerler, toplum içerisinde sözü dinlenen kadın kahramanlar ve ana kahramanların eşlerinin sözleri dikkatle incelenmiştir. Elde edilen veriler destanlar bağlamında yorumlanarak mensup olduğu toplum kültürünce aktarılmıştır.

Vasiyet, vasiyet edenin ölümü ile doğabileceği gibi hayattayken de kişinin isteği üzerine ortaya çıkabilir. Destan metnindeki vasiyetler düzenlemeye tabi olmayan sözlü veya yazılı olarak nesilden nesile aktarılan milletlerin manevi hayatına ışık tutan mahiyette

vasiyetlerdir. Birçok devlet kuran Türklerin vasiyetnameleri içerisinde Türk kültürünün yazılı ve sözlü hafızası Bilge Kağan, Cengiz Han, Oğuz Kağan, Manas ve Dede Korkut'un vasiyetleri vardır. Herhangi bir zaman aşımına uğramayan bu vasiyetler yüzyıllar boyu muhataplarını yerine getirmekle yükümü kılmıştır. Destan kahramanlarının yüzyıllar öncesinde bıraktığı vasiyet bugün hâlâ yerine getirilmelidir. Vasiyetlerin toplumsal ve bireysel vasiyetler olarak ele alınması mümkündür. Ölünün ruhuna saygı, adının yaşatılması, ilişkilerin düzenlenmesi bağlamında bu vasiyetler and-yemin olarak düşünülüp yerine getirilmektedir. Vasiyette esas olan kişinin ölümünden sonra hayatı düzenleme çabasıdır. Dün, bugün ve yarını birlikte yaşayan Türk toplulukları için vasiyetleri atlamak geçmişten ders olarak geleceğe yön veren toplumların kaybı anlamına gelir. Bu noktada vasiyetler ve vasiyet hükmünde yer alan yaygın ifadeler bu toplumların hassas noktası ve kilometre taşlarıdır. Bugün hâlâ dünyaya hükmetme ve devletin bekası adına Oğuz Kağan ve Manas atanın vasiyetleri destan kahramanlarının tecrübelerinden ve sözlerinden ibret olarak ezberlenmektedir. Destan metinlerinden elde edilen bu satırlardan hareketle gelecek nesillere aktarılmak istenen mesajlar, kültürel miras ve vasiyet bağlamında aktarılmıştır.

Çalışma sonunda elde edilen bilgiler yorumlandığında destanlarda geçen bu ifadelerin kültürel, toplumsal ve inanç bağlamında izler taşıdığı; kültürlenme sürecinde gelecek nesillere destan kahramanları yoluyla aktarılmak istenenin vasiyet bırakma sürecinde bazen ölüm döşğinde bazen de daha öncesinde hazırlanmış formel düzeyde pekiştirilerek aktarılmak istendiği saptanmıştır. Bu bağlamda genel olarak vasiyet fikirleri değerlendirildiğinde esas olanın gelecek nesillere sözlü ya da yazılı şekilde bir vasiyet bırakmak olduğu tespit edilmiştir. Vasiyetin muhataplarının atalar kültüne sadık kalarak söz konusu yükümlülüğü yerine getireceğine olan inanç destan metinlerinde vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Destan, Manas Destanı, Oğuz Kağan Destanı, Türk Kültürü, Vasiyet.

ABSTRACT

M.Sc. Thesis

THE IDEA OF WILL IN THE EPIC OF MANAS AND OGUZ KAĞAN

Özge Nur ÜNAL

Bartın University

Graduate School

Department of Turkish Language and Literature

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Dr. Şerife Seher EROL ÇALIŞKAN

Bartın-2024, pp: 110

The epics, one of the most significant elements of Turkish cultural life, continue to represent both oral and written culture through the discovery of new versions and their ongoing existence. This study aims to highlight the importance of the cultural heritage reflected in epics, which have borne witness to the development of cultural and national identities throughout history and convey mythical, social, and religious mentalities.

The study focuses on expressions such as wills, advice, and counsel found in epics, which play a pivotal role in the transmission and preservation of culture. These expressions are examined with particular attention to the epic hero, the wise and elderly advisors assisting the hero, the warriors and soldiers under the hero's command, respected female figures within society, and the wives of the main heroes. The findings are interpreted within the context of the epics and transmitted within their cultural context.

Wills may come into effect upon the death of the testator or may be realized during their lifetime at their request. The wills found in epic texts are oral or written legacies that are passed down from generation to generation, shedding light on the spiritual life of nations without being subject to any formal regulations. Among the wills of the Turks, who have established many states, are those of Bilge Kağan, Genghis Khan, Oghuz Khan, Manas,

Dede Korkut, who are the bearers of Turkish culture's written and oral memory. These wills, which are not subject to any statute of limitations, have obligated their recipients to fulfill them for centuries. The wills left by epic heroes centuries ago are expected to be fulfilled even today. Wills can be regarded as both societal and individual legacies. In terms of respect for the deceased's soul, preserving their name, and regulating relationships, these wills are regarded as oaths and are fulfilled accordingly. The essence of a will is the effort to organize life after one's death. For the Turkic communities, who live yesterday, today, and tomorrow together, disregarding these wills means the loss of a society that learns from the past and guides the future. At this point, the wills and the widespread expressions that carry the weight of a will are the sensitive points and milestones of these societies. Today, the wills of Oghuz Khan and Manas, who still hold sway over the world and uphold the state's continuity, are memorized by taking lessons from the experiences and words of epic heroes.

By analyzing the epics, it has been determined that their expressions reflect cultural, social, and spiritual traces, and the intention to convey messages to future generations is often formalized as wills, either prepared beforehand or expressed on deathbeds. It is concluded that the primary objective is to leave a will, whether oral or written, and the belief in the recipients' adherence to ancestral traditions to fulfill these responsibilities is highlighted in the epic texts.

Keywords: Epic, Manas Epic, Oghuz Khagan Epic, Turkish Culture, Will.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	ii
BEYANNAME	iii
ÖN SÖZ	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER.....	x
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xiii
KISALTMALAR.....	xiv
1. GİRİŞ.....	1
2. ANA HATLARIYLA KIRGIZ VE OĞUZ TÜRKLERİ.....	8
2.1 Kırgız Türkleri ve Kırgızistan Hakkında Genel Bilgiler.....	9
2.2 Kırgızistan Cumhuriyeti, Kırgızların Sosyal, Demografik, İdari ve Siyasi Yapısı.....	10
2.3 Kırgız Türklerinin Destan Anlatma Geleneği	12
2.4 Kırgız Türkçesinde Destan Teriminin Karşılığı, Destanların Tasnifi ve Teşekkülü	13
2.5 Manas Destanının Üslubu.....	14
2.6 Oğuz Türkleri ve Oğuz Türkleri Hakkında Genel Bilgiler.....	14
2.6.1 Oğuz Türklerinin Destan Anlatma Geleneği.....	16
2.6.2 Oğuz Türkçesinde Destan Teriminin Karşılığı	17
2.6.3 Oğuz Kağan Destanının Üslubu	18
3. DESTANLARIN TASNİFİ VE TEŞEKKÜLÜ	19
3.1 Destan Tanımları; Destan ile İlgili Çalışma Yapan Bilim İnsanlarının Destan Tanımları.....	20
3.2 Destanların İçeriği ve Destan Daireleri.....	22
3.3 Destanların Üslubu.....	22
3.4 Destanların Nüshaları ve Varyantları	24
3.5 Oğuz Kağan ve Manas Destanının Benzerlikleri	24
4. ÖLÜM ile İLGİLİ İNANIŞ VE MERASİMLER	27
4.1 Ölüm Anlayışı	27
4.2 Ölümün Sezilmesi.....	33

4.3 Ölüm ile İlgili İnanış ve Merasimler.....	34
4.4 Ölüğ Kötür-.....	34
4.5 Ölü Aşı.....	35
4.6 Yedisi- Yedilik	36
4.7 Mum Yakmak.....	36
4.8 Mezar, Mezar Taşı	36
4.8.1 Manas Destanında Mezar.....	37
4.8.2 Oğuz Kağan Destanında Mezar.....	38
4.9 Baş Sağlığı Geleneği	39
4.10 Yas Tutma, Aza Kütüü	40
4.11 Ağıt Yakma, Ökür- (Yaygara koparmak, Acı Acı Ağlamak)	41
5. VASIYET	42
5.1 Vasiyet Terimi	43
5.2 Kırgız Türklerinde Vasiyet Terimi.....	44
5.3 Vasiyet Türleri.....	46
5.4 İslamiyet Öncesi Eski Türk Topluluklarının Destanlarında Vasiyet Algısı.....	47
5.5 İslamiyet Sonrası Türk Topluluklarında Vasiyet Algısı.....	50
5.6 Halk Hukukunda Vasiyet	50
5.6.1 Halk Hukukunda Yer Alan Vasiyet Şekilleri.....	52
5.6.1.1 Maddi vasiyet.....	52
5.6.1.2 Manevi vasiyet	52
5.7 Vasiyetin Yerine Getirilmemesi ve Yaptırımlar.....	53
5.8 Manas ve Oğuz Kağan Destanındaki Vasiyetin Halk Hukuku Boyutuyla Karşılaştırmalı Analizi.....	54
6. MANAS DESTANINDA VASIYET	56
6.1 Manas Destanında Toplumsal Vasiyetler	56
6.1.1 Devlet Yönetimine Dair Vasiyetler	56
6.1.2 Toplum Yaşamını Düzenleyen, Tabiat ve Çevreyle İlgili Vasiyetler	58
6.2 Bireysel Vasiyetler.....	58
6.2.1 Kökötöy Han'ın Vasiyeti	58
6.3 Sagımbay Orozbek Uulu Varyantında Geçen Vasiyet, Nasihat ve Öğüt Metinleri.....	60

7. OĞUZ KAĞAN DESTANINDA VASIYET	83
7.1 Oğuz Kağan Destanında Toplumsal Vasiyetler.....	83
7.2 Oğuz Kağan Destanında Bireysel Vasiyetler	90
7.2.1 Oğuz'un Beylere Vasiyeti.....	90
8. LİTERATÜR ÖZETİ.....	92
9. MATERYAL VE METOT	96
10. BULGULAR VE TARTIŞMA	98
11. SONUÇ	100
KAYNAKLAR.....	105
ÖZGEÇMİŞ	109

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil	Sayfa
No	No
5.1: Vasiyetin bireysel ve toplumsal işlevi.....	51

KISALTMALAR

KTD : Kl Tigin Yazıtı Doğu

1. GİRİŞ

Yüzyıllardır kanı akıp çağlayan kahraman Türklerin sesi destanlarla tarihe kazınmış milli servetimizin göklerde asılı ilk örnekleri olmuştur. Türkler tarih sahnesine çıktıkları ilk andan itibaren destan yaratma eğiliminde olan, mücadelelerini anlatma ihtiyacı hisseden bir toplum olarak sözlü ve yazılı destan oluşturmıştır. Yazılı ilk örneğini gördüğümüz destan edebiyatının temeli olan Orhun Abideleri destan toplumunun iç ve dış mücadelelerini, sosyal hayatını, gelenek ve göreneklerini, kavga ve davalarını yazılı rivayet eden bireyden aileye, aileden topluma, toplumdan devlete uzanan ilişkilerin taşa kazınmış vesikalarındır. Destan ruhu ve üslubu ile taşa kazınmış Orhun Abidelerinden ayrı olarak incelememiz kapsamında konumuza dahil olan sözlü ve yazılı destan metinlerinde yer alan “Pek eski çağlarda... Yerin ilk yaratıldığı zamanda...” ifadeleri ile başlayan destanlar arkaik unsurlarla beraber evrenin ilk var olduğu dönemden itibaren mucizevi, olağanüstü motiflerle sözlü ve yazılı kültürde varlığını sürdürmüştür. Kahramanlık destanlarının olay örgüsü toplumsal hayatın içindeki olağanüstülüklerle kurgulanmış olsa da Türk destanlarının birçoğunda mucizevi olaylar, yaratılış ve evrene dair birçok mevzu vardır. Gündelik hayatın içinde ortaya çıkan yiğit ve kudretli savaşçılar kahramanlık destanlarının kişi kadrosunda başrol oynamaktadır. Bu kahramanlar İslamiyet öncesi dönemde fiziksel gücüyle, İslamiyet sonrası dönemde daha çok ruhsal gücüyle ön plana çıkmaktadır. Hayat tarzları maddi unsurların hâkim olduğu bir yaşantıdan manevi unsurların yerini alan döneme bırakmıştır. Bunun yanı sıra destan sadece kahramanların, toplumların efsanevi hayatlarını anlatan sözlü ya da yazılı metinler değildir. Aynı zamanda Türk tarihinin derininde yatan milli şuurun yansıması, milletin hazinelerinin aktarıldığı sanat ve edebiyatın canlı sergileridir.

Epik anlatılar, bir milletin varlık mücadelesini, değerlerini ve inançlarını kuşaktan kuşağa taşıyan kültürel hazinelerdir. Orhun Abidelerinde Bilge Kağan'ın dile getirdiği yurt sevgisinin ve halkına adanmışlığın, milletin bekası için ne denli önemli olduğunu gözler önüne serer. Bu tür ifadeler, sadece bir kahramanın veya liderin vasiyeti değil, aynı zamanda bir milletin ortak hafızasına kazınan değerlerin yansımasıdır. "Vatanına bağlanmayan halk olmaz, halkına bağlanmayan yiğit olmaz" sözü, destanların kalbinde yatan bu bağın gücünü ve önemini simgeler. Vasiyetler, epik anlatılarda milletin geleceğe taşınması gereken en değerli miraslarından biri olarak karşımıza çıkar. Vasiyetler aracılığıyla, kahramanların yaşamlarından süzülen bilgelik ve tecrübeler, sonraki nesillerin rehberi olur ve bu şekilde

kültürel süreklilik sağlanır. Bu bağlamda, vasiyetlerin epik anlatılarda oynadığı rol, bir milletin tarihine ışık tutmanın ötesinde, ortak değerlerin, inançların ve mücadelenin nesilden nesile aktarılmasını sağlamaktır. Kahramanların yaşamlarından alınan dersler, epik anlatılarda simgesel bir şekilde işlenerek, toplumsal bilincin ve kimliğin güçlenmesine katkıda bulunur. Bu bağ hem bireysel kahramanlık hikâyeleri hem de toplumsal dayanışma örnekleri aracılığıyla milletin kültürel ve manevi zenginliğini korumasını sağlar. Destanlar, yalnızca geçmişini anmak için değil, aynı zamanda geleceğe rehberlik etmek için varlıklarını sürdürürler.

Türk kültürünün ve halk anlatmalarının kilometre taşlarından olan destanlar, bir ulusun maddi-manevi bütün edinimlerini, sosyal hayatını, dil özelliklerinin edebi mahiyeti korunmuş biçimde yansıması olan destanlar bütün Türk dünyası birliğini sağlayacak sağlam temelleri barındıran; sözlü ve yazılı kültürde yaşatan eserlerdir. İsmail Gaspıralı'nın ifade ettiği gibi dilde, işte, fikirde birliği sağlamak üzere aynı köklere sahip olduğumuz dallarımızla değerlerimizi yaşatmak üzerine yapılan destan araştırmaları hususi bir öneme sahiptir. Kolektif ruh, töre ve gelenekler yoluyla aktarılan aynı istikametteki bilinçtir. Toplumları ve milletleri birbirinden ayırmaya yardımcı olacak bazı heterojen özellikler ortaya çıkabilmektedir. Bu noktada anlamlandırma ve çözümlemeye yarayacak toplumsal olayların aktarıldığı destanlar incelenmelidir. Destanlar ve destanlarda yer alan kahramanlar zihniyeti temsil eden karakterleri teşkil etmektedir. Bu bağlamda ihtiyaçtan hasıl olan çalışmamızın konusu Manas ve Oğuz Kağan Destanlarında Vasiyet Fikri Türk edebiyatı içerisinde geniş bir anlama sahip olan destan kavramı sözlü ve yazılı olarak anlatmaya bağlı halk edebiyatı ürünüdür. Yiğitlik ve kahramanlığa dayanan bu tür, toplumların ideallerini, mitolojisini, söz varlığını, sosyoloji ve antropolojisini, duygu ve düşüncelerini bünyesinde barındıran ulus bilinci ve toplumsal hafızasının mahsulleridir. Çalışmamızın konusu olan her iki destanda da Manas Han ve Oğuz Kağan uluslarının cengâver, yiğit ve korkusuz alplarıdır. Kahramanlar etrafında oluşturulan destanların başat unsuru toplum adına savaş ve mücadelede bulunan hanlar olmasıdır. Oğuz Kağan destanında insanoğlunun yaratılışı, Türk cihan hâkimiyeti mefkûresinin doğuşu, Türk tarihi, devlet ve toplum yapısına dair gelenekler detaylı biçimde anlatılmaktadır. Oğuznâmenin bir parçası olarak da bilinen bu eser Türk boylarının iç ve dış mücadelelerine dair tarihi vesikalar sunması bakımından mühim bir yer tutmaktadır. Oğuz Kağan'ın doğumu, mücadelesi, hanlığı, seferleri, Oğuz'un soyuna tabii olanlarının mücadelesi, Oğuz Kağan'dan sonraki Türk hakanlarının mücadelesinin anlatıldığı eser Oğuz Kağan'a tabii olan boylar etrafında kurgulanmıştır. Manas destanında

yer alan mücadeleler dağınık Kırgız halklarının bir araya getirilmesi, tarihi, Manas, Semetey ve Seytek etrafında anlatan bir eser olarak incelememiz kapsamına girmektedir. Baba, oğul ve torunun mücadelelerini anlatan destanda Kırgız boyunun iç ve dış mücadeleleri anlatılmaktadır. Manas'ın ölümünden sonra ortaya çıkacak olan iç karışıklıklar oğlu Semetey ve torunu Seytek etrafında anlatılmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığına kavuşan Kırgız Türkleri şiirsel üslubu ve ifadeleriyle Manas söylemeye devam etmektedir.

Oğuz Kağan destanında yer alan cihan hâkimiyeti ülküsü Manas destanında yurtseverlik ülküsü olarak ele alınmaktadır. Manas ve Oğuz Kağan destanlarındaki müşterek unsurlardan birisi de alp tipinin devlet kurma, cihan hakimiyetini ve ülküsünü dünyaya ve halkına nizam verme ideali ile gerçekleştirmeye çalışmasıdır. Ancak Oğuz Kağan destanında ve Oğuz toplumunda düşmanlar kafir olarak nitelendirilse dahi savaş din adına olmamaktadır. Bu bilinç çok erken yaşlarda, destan toplumunda yetişen alplerde tabii olarak tezahür etmektedir. “Her Türk asker doğar” fikri gibi her destan kahramanı potansiyel “alp” olma özelliği taşımaktadır. Alp tipi, toplumu ve ülküsü adına kahramanlık gösteren, yurdunu düşmana karşı koruyan kahraman tipleri arasında yer almaktadır. Destan coğrafyasındaki bahadır tiplerin davranışları ve olayların kurgusu coğrafyaya göre şekillenirken Manas destanındaki kahraman tiplerin ideali yurtlarını işgal eden çevre hanlıklara karşı mücadeleleri ve savruk yaşayan halkları toplamaktır. Manas destanında Kırgızların cihan hakimiyeti gibi bir durum söz konusu değildir. Kırgız boyunun kendi iç dünyasındaki ilişkileri anlatılır. Oğuz Kağan destanındaki Türk cihan mefkuresi; Manas destanına kıyasla daha cihanşümül bir anlayışa sahiptir. Onay'ın ifade ettiği üzere Türk tarihi boyunca Oğuz Kağan'ın töresi ve çocuklarına verdiği hâkimiyet esasları önemini muhafaza etmiştir. Oğuz Kağan'ın töresi ve hâkimiyet hakkı düşüncesi Türk kültür tarihi boyunca geçerliliğini korumuştur (Onay, 2013:16). Manas destanında yer alan tarihi gerçeklik algısı Oğuz Kağan destanına göre daha geniş alan teşkil etmektedir. Oğuz Kağan destanı daha mitik ve olağanüstü özellikler taşıırken Manas destanı tarihi zemin üzerine inşa edilmiştir. Bu husus Oğuz Kağan destanının mitolojik kaynaklı olmasından sebep olarak yorumlanabilmektedir. Vasiyetler yaşatıldığı toplumdan, bölgeden, coğrafyadan izler taşımaktadır. Tanrı Teâlâ tarafından bahşedilen kut ile han olan Manas ve Oğuz Kağan olağanüstü şekilde dünyaya gelerek bireyden ziyade toplumun isteklerinin esas olduğu noktada ülkü ve idealleriyle aynı istikamet üzerinde yer almaktadır. Aidiyet duygusunun ön planda olduğu Türk topluluklarında alp tipi fedakârlık, vefa örneği göstererek ili adına düşmanla çarpışmaktadır.

Edinimleri ve karakterleri birbirinden farklı olan; ana hususta aynı ırktan gelen ve kültürel kodları benzeyen ancak farklı topluluklardan oluşan kalabalık grupların zihniyet birliği, kültürel ve manevi mutabakatı vasiyet olarak yorumlanabilmektedir.

Destan toplumlarının dönem içerisinde geçirdiği aşamalar ve maceralar söz konusu destanlar üzerinde uygarlaşma, olgunlaşma ve devletleşme merhalelerini ifade etmektedir. Destan üzerinden toplumun geçirdiği medeniyet ve gelişimleri takip etmek mümkündür. Türklerde destanların ortaya çıkışı atalar kültürü ve bu inancın sürdürüldüğü manizim düşüncesinin olduğu dönemlere dayanmaktadır (Temur, 2012,3). Mitin kaynağının ve gücünün ilk ata ve Tanrı olduğu düşünüldüğünde bu noktada destan kahramanının da kişisel ve toplumsal hayatında yaşadığı adaptasyon, ilerleme ve merhaleler süreç içinde şu şekilde gerçekleşmektedir.

Doğum: Türk destanlarının olağanüstülüğüne dikkat çekmek ve muhataplarını etkilemek suretiyle genelde epik olaylar ile başlamaktadır. Kaostan kozmosa ilerleyen olaylar sıradan dünya ve olağanüstü dünya arasında gerçekleşmektedir. Destan kahramanının evreni olağanüstü dünyanın motiflerini taşımaktadır. Birçok Türk destanında işlenen çocuksuzluk motifi, kahramanının olağanüstü şahsiyeti ve doğumuna işaret etmek için seçilmiş bir motif olarak yorumlanabilmektedir. Türk destanlarında bir yoksunluğu gidermek, beklenen kişi olma hüviyeti herhangi birine nasip olmayacak kadar ulvi bir mesele olarak ele alınmıştır. Bu nedenle destanda çocuksuzluğu gidererek dünyaya gelen kahraman çocuk sahibi olamayan ailenin ve nesebin teminatı, ataerkil yapıyla birlikte ocağın sönmeyen ateşidir. Destanda çocuk doğurmayan kadın için “meyvesiz ağaç ve nesebi olmayan” nitelemeleri kullanılmaktadır. Çocuksuz devlet hakanından dünyaya gelecek olan Kağan; toplumun, vatanın ve namusun koruyucusu olacaktır. Fiziksel doğum hadisesinin yanı sıra baba-oğul mücadelesinin ardından kendisini koruyan ana rahminden sıyrılan kahraman baba için bir rakip olarak ortaya çıkmaktadır. Bu da sancılı bir doğuma işaret etmektedir (Temur, 2012, 21).

Türk destanlarından sıradan insanın doğumu da şölenlerle ve törenlerle karşılanabilmektedir. Eğlenmeyi, paylaşmayı seven bir toplum için herhangi bir sevinçli haber kutlama yapmak için bir sebep teşkil edebilmektedir. Bu noktada doğum hadisesi, sefere çıkma, savaşı kazanma, baharın gelişi, göç etme, kötü enerjilerden kurtulmak ve mutluluğu paylaşmak şölen tertip etmek için yeterli bir sebep olarak görülmüştür. Toplum içerisinde henüz ad

kazanmamış; kahramanlık gösterememiş herhangi belirgin bir kimliğe sahip olmayan kişilerin doğumu da geleneksel törenlerle kutlanmıştır. Bu kişilerin gebelik sürecinde ve doğumunda olağanüstülükler yaşanmamış; gebe kadın olağanüstü şeyler aşermemiştir. Kahramanın insanüstü olmasının belirtileri arasında gebenin olağan dışı aşermeleri, rüyaları söz konusudur. Bu nedenle destan kahramanın dünyaya gelişinde bazı alametler söz konusudur. Destan kahramanı ya da toplum içinde sıradan birey olarak doğar. Daha sonradan gireceği mücadeleler sonucunda ad kazanarak rüştünü ispat etmektedir. Destan kahramanı, başlangıçta sıradan bir birey olarak ya da toplum içinde diğerleriyle benzer bir statüde dünyaya gelir. Ancak zamanla, karşılaştığı zorluklar, üstesinden geldiği mücadeleler ve sergilediği üstün yetenekler sonucunda ad kazanır. Bu süreç, onun yalnızca fiziksel gücünü değil, aynı zamanda cesaretini, zekasını ve liderlik vasıflarını da kanıtlamasını sağlar. Böylece, toplumu tarafından bir kahraman olarak tanınır ve saygı görür. Bu mücadeleler, sadece bireyin değil, aynı zamanda toplumun değerlerini, inançlarını ve ideallerini yansıtan birer sembol haline gelir. Kahraman, toplumu için bir model ve ilham kaynağı olurken, adını tarihe ve kültürel belleğe kazıyarak unutulmaz bir figür haline gelir.

Destan ve halk hikayelerinde sıkça karşılaşılan çocuksuzluk motifi, genellikle anne ve babanın çaresizliğini ve bu durumdan kurtulmak için başvurdukları manevi yolları anlatır. Bu hikayelerde, çocuksuzluk problemi çoğunlukla bir din büyüğünün duası, kutsal bir ziyaret veya Allah'a yapılan samimi bir münacat sonucunda çözülür. Manas Destanı'nda bu motif, Cakıp Han'ın gördüğü anlam yüklü bir rüya ve Baybiçe'ye sunulan sembolik işaretlerle işlenmiştir. Cakıp Han'ın rüyasında “pençesi çelik kanca, Itır ile yıkanan, ipekten bağ ile bağlanmış” (Orozbak Uulu 2017, C1: 36) bir sembol görmesi, kaderin bu yönde bir değişiklik işaretini verir. Aynı şekilde, Baybiçe'nin rüyasında kendisine sunulan elma, halk kültüründe bereketi, doğumu ve yeni başlangıçları simgeleyen bir motif olarak çocuksuzluk probleminin çözümüne işaret eder. Bu tür anlatılarda, çocuğun doğumu yalnızca bireysel bir mutluluk değil, aynı zamanda toplumun devamlılığı açısından da büyük bir öneme sahiptir. Rüyalar ve semboller kutsal olanla ya da ruhla iletişim kurmanın yolu, ilahi müdahalenin ve kutsal takdirin bir göstergesi olarak destanlarda önemli bir yer tutar ve olay örgüsünü zenginleştirir. Doğan çocuk, anne babanın ve toplumun eseridir. Kahramanın anne karnında kalma süresi alplığı ile doğru orantılıdır. Manas tam on ay, Manas'ın yiğitlerinden Almambet on iki ay anne karnında kalmıştır. Bu süreler kahramanın olağanüstülüğü ve kemâlatıyla ilişkilidir. Bu sebeple de kahramanlar güçlerini kazanarak doğuyorlardı (Demirel, 2015: 62).

Erginlenme ve Ad Verme: İsmi olmayan birey toplum içinde kimlik kazanamamış sayılmaktadır. Dede Korkut boylarında da geçen “*Adını ben verdim, yaşını Tanrı versin*” ifadesi ad koyma bahsinin önemine dikkat çekmektedir. Kahramanın toplum içindeki statüsü ve saygınlığı bakımından da ismi önemli yer tutmaktadır. Örnek (2016)’in ifade ettiği üzere ad, insanın toplumsal ve bireysel kişiliğinin yanı sıra büyüsel ve gizemli gücünü de belirten bir simgedir (Örnek, 2016, 205). Çocuksuzluğun ardından dünyaya gelen çocuğun doğumunda kimin yardımı varsa ondan esinlenerek isim verilir. Bu bazen devlet büyüğü, bazen halk hekimi, bazen yakarış ve dua sonucu yardım eden pîrlerin, uluların isimleri olabilmektedir. Birey ad kazanmak için mücadelelere girer. Kazanırsa kendisine din ve devlet büyüğü tarafından isim verilir. “Kahramanın gerçek varoluşu, bir bilinç olarak yeniden kendini gerçekleştirmesi erginleşme adı verilen epik süreci başarıyla tamamlamasıyla gerçekleşir (Temur, 2012,94). Yahut Manas destanında olduğu gibi peygamberler tarafından seçilmiş kişi olarak ad kazanır. Toplum tarafından beğenilen, ilgi çekici şeyler ya da inanç temelli isimler de verilmektedir. Boy adları Oğuz’un oğullarına verdiği adlar gibi sonradan yakıştırılmış isimlerdendir (Şen, 2010,153). Toplum adına iş ve değere göre boylar ve kişiler isimlendirilmiştir. Kahramanlar ise erliğin ispatından sonra toplum ve aile tarafından kabul görür. İslamiyet’in kabulünden önce çocuk adını mücadele ettiği şey doğrultusunda kazanırken İslamiyet’ten sonra Kur’an-ı Kerim’de geçen ve din adına mühim yer tutan isimler seçilmektedir. Bu noktada gelenek İslamiyet’e mağlup olmuştur demek kısmen mümkün olsa da İslamiyet’ten önceki Türkçe isimler Arapça ve Farsça isimlerin yanında kullanılmaya devam etmiştir. Cumhuriyet’in ilanından sonra soyadı kanunu ile resmileşen her Türkün öz adından başka yabancı ırk ve milletlerin soyadı taşımasının önüne geçmek maksadıyla Türkçe isim ve soy isimlerin önemine dikkat çekmiştir.

Eğitim, Oyun: 15- 18 yaş arasında erginlenmesini tamamlayan kahraman aile ve toplum kültürünü çocuk oyunları ile öğrenir. Babası ile ava gider, 40 yiğitle; askerlerle savaş provası yaparak hüner geliştirir. Babasının tahtına geçmeye hazırlanan genç donanım ve eğitimi ile hanlığa hazır olmalıdır. Çocukluk yıllarından itibaren atikliği, donanımı, becerisi sınanan destan kahramanının eğlenirken beceri kazandığı oyunlar vardır. Kırgız kültüründe teke tırmış, at çabış, kız cibek gibi oyunlarla kahraman hem sosyal becerisin geliştirmekte hem de at üstünde hünerlerini sergilemektedir (Yılmaz, Zengin, Arvas, 2017: 9-12). Bu tür oyunlar tören gerektiren oyunlar kategorisinde çocukları ve destan kahramanlarını eğitirken dikkat çekmektedir.

Evlenme: Kahramanlar genellikle kendilerini bütünleyecek er meydanında olan eş adayları ile evlenirler. En az erkekler kadar güçlü ve lider kızlar ile evlilik gerçekleşir. Merkez kahraman süreç içerisinde gelenekte gerçekleştirilen bütün eylemlerin yanında epik yapının gerektirdiği eylemleri de gerçekleştirmek zorundadır (Temur, 2012, 83). Boy içi evlilik kesinlikle yasaktır. Egzogami esastır.

Ölüm: Eski Türklerde defin esastır. Ölen kişiler bazen yanlarında çok sevdiği eşyaları, hayvanları ile gömülmektedir. Ölen kişi için törenler düzenlenir. Bu törenlerde yemek verilmekte ve Müslüman coğrafyada Kur'an okunmaktadır. Bizim çalışmamızın da konusu olan Manas Destanında Kökötöy Han'ın ölümü üzerine verilen *Kökötöy Aşı* örnek teşkil etmektedir. Bu aş töreninde yer alan vasiyetler de çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde yer alacaktır.

Devletin ve ulusun bütün mücadele ve maceralarını anlatan destanlar coğrafyalarına göre farklı terimlerle anılmıştır. Destan türü ile ilgili bu denli farklı terimlerin olması tarihimizin zenginliği ve kültürümüzün ihtişamlı mücadelelerini göz önüne sermektedir.

2. ANA HATLARIYLA KIRGIZ VE OĞUZ TÜRKLERİ

Türk tarihinin köklü halklarından olan Kırgız ve Oğuz Türkleri, Orta Asya bozkırlarının kadim kültürlerini temsil eder. Bu iki halk, tarih boyunca hem benzerlikleri hem de farklılıkları ile dikkat çekmiştir. Ortak Türk kültüründen doğan gelenekler, inançlar ve yaşam biçimleri, onları bir arada tutan güçlü bir bağ oluştururken, yaşadıkları coğrafyanın getirdiği farklılıklar da münhasır kimlikler geliştirmelerine yol açmıştır.

Kırgızlar, tarih sahnesinde genellikle Yenisey Irmağı ve Tanrı Dağları çevresinde ortaya çıkan bir topluluk olarak bilinir. Göçebe yaşam tarzlarını, yüksek dağların zorlu koşullarında sürdürmüşlerdir. Kırgızlar, özellikle *Manas Destanı* gibi dünyaca ünlü epik anlatılarıyla Türk kültürüne önemli katkılarda bulunmuşlardır. *Manas Destanı*, Kırgız halkının tarihsel mücadelelerini, kahramanlıklarını ve inanç sistemlerini yansıtan bir sözlü ve yazılı kültürel mirastır. Bunun yanı sıra, Kırgız Türkleri sosyal yapılarında aile bağlarına, toplumsal dayanışmaya ve ataerkil bir düzene büyük önem verirler. Oğuz Türkleri ise, tarih boyunca hem Orta Asya hem de Batı'ya doğru yayılarak geniş bir coğrafyada etkili olmuştur. Oğuz Kağan Destanı, onların mitolojik geçmişini ve dünya görüşünü temsil eder. Bu destanda, Türk halkının yönetim anlayışı, askeri düzeni ve yurt sevgisi gibi kavramlar vurgulanır. Oğuz Türkleri, yerleşik hayat ile göçebe yaşam arasında dengeler kurmuş, bu sayede hem Anadolu'nun hem de Orta Asya'nın kültürlerini şekillendiren bir toplum haline gelmiştir. Her iki topluluğun ortak noktalarından biri, destanlarında “vasiyet” kavramına verdikleri önemdir. Hem Manas hem de Oğuz Kağan, topluluklarına liderlik eden kahramanlar olarak gelecek nesillere yol gösterici öğütler bırakmıştır. Bu vasiyetler, yalnızca bireysel bir liderin değil, aynı zamanda bir milletin kolektif bilincinin ifadesi olarak kabul edilebilir.

Bununla birlikte, coğrafyanın etkisiyle şekillenen farklı yaşam tarzları, bu iki halk arasında kültürel ayrışmalara da yol açmıştır. Kırgız Türkleri, dağların çevresinde daha kapalı bir toplumsal yapı geliştirmişken, Oğuz Türkleri geniş bozkırların etkisiyle daha hareketli ve dışa dönük bir kültür oluşturmuştur.

2.1 Kırgız Türkleri ve Kırgızistan Hakkında Genel Bilgiler

Orta Asya'nın en eski halklarından biri olan Kırgızlar hakkındaki yazılı belgelere Çin kaynaklarından ulaşılmaktadır. 31 Ağustos 1991 yılında bağımsızlığını kazanan Kırgızistan Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra asıl kimliğini kazanmış, tarihini, dilini, kültürünü yaşama ve yaşatma konusunda somut adımlar atılmaya başlanmıştır. Her şeyden önce Türk kimliğine sahip olan Kırgızların Sovyetlerin baskıcı ve müstemlekeci tutumları altında yaşarken bağımsızlığını kazanmasının ardından ulus devleti olarak Kırgız adını alması kimliğinin muhafazası açısından önem taşımaktadır.

Kırgızistan; Tacikistan, Özbekistan, Kazakistan ve Çin'e komşu konumda yer almaktadır. Kırgızlar kendi ülkelerini Orta Asya'nın İsviçre'si olarak tanımlamaktadır. Başkenti Bişkek olan Kırgızistan'ın kültür ve tarih bakımından en önem verdiği manevi varlığı Küngey Ala, Terskey Ala, Kızıl-Ompul ve İçke Tasma dağlarının arasında yer alan Isık Göl'dür. Isık Göl'ün Manas Destanında geçen en eski Türk yurdu olma özelliği ve Oğuznâme 'de de yer alan Yafes oğlu Türk'ün Isık Göl civarında yerleştiği bilgileri mevcuttur: *“Türk'ün gelip ulaştığı bu yerde küçük denizler, çeşmeler ve çok güzel çimenlikler var idi. Bu güzel manzaralı yer Türk'ün çok hoşuna gitti. Burayı çok sevdiği için oğulları ile birlikte o yerde oturmaya karar verdi ve buraya yerleştiler. Bugün o yere Issık Köl (Isık Göl) derler* (Demir, 2020, 45)”. Kırgızların varlığı 8. yüzyılda Orhun Abidelerinde Kül Tigin yazıtının Doğu yüzünde 4, 17, 20, 25 ve 35-36. satırlarda geçen ifadelerle kanıtlamıştır.

KTD 4: Yaşlı, ağlayıcı, doğuda gün doğusundan Bökli Çöllü halk, Çin, Tibet, Avar, Bizans, Kırgız, Üç urikan, Otuz Tatar, Kıtay, Tatar'ı, bunca millet gelip ağlamış, yas tutmuş. Öyle ünlü kağan imiş.

KTD 17: Amcam kağan oturduğunda kendim Tarduş milleti üzerinde şad idim. Amcam kağan ile doğuda Yeşil Nehir, Şantung ovasına kadar ordu sevk ettik. Kögmeni aşarak Kırgız ülkesine kadar ordu sevk ettik.

KTD 20: Bars Bey idi. Kağan adını burda biz verdik. Küçük kız kardeşim prensesi verdik. Kendisi yanıldı, kağanı öldü, milleti cariye, kul oldu. Kögmenin yeri, suyu sahipsiz kalmasın diye Az, Kırgız kavmini düzene sokup geldik...

KTD 25: Önce Kırgız kağanını balbal olarak diktim. Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye, babam kağanı, annem hatunu yükseltmiş olan Tanrı, il veren Tanrı, Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye...

KTD 35-36: yaşında iken Kırgız’a doğru ordu sevk ettik. Mızrak batımı karı söküp, Kögmen ormanını aşarak yürüyüp Kırgız kavmini uykuda bastık. Kağanı ile Songa ormanında savaştık. Kül Tigin, Bayırkunun ak aygırına binip atılarak hücum etti. Bir eri ok ile vurdu, iki eri kovalayıp takip ederek mızrakladı. O hücum ettiğinde, Bayırkunu ak aygırını, uyluğunu kırarak, vurdular. Kırgız kağanını öldürdük, ilini aldık.

Ebul Gazi Bahadır Han’ın *Şecere-i Terakime* adlı eserinden Kırgızların Oğuz soyundan geldiğini ifade etmektedir. Oğuz Kağan’ın oğullarının kumalarından olan evlatları arasında zikredilmektedir (Ergin, 2017,45). Hangi oğlundan olduğu belli olmayan Kırgızlar, Oğuz Kağan’ın torunları konumunda yer almaktadır. Bu kaynağa dayanarak Kırgızların en eski Türk boylarından biri olduğunun söylemek mümkündür.

2.2 Kırgızistan Cumhuriyeti, Kırgızların Sosyal, Demografik, İdari ve Siyasi Yapısı

Rıza Nur Oğuznâmesinde Kırgız adı “Kırk Kız” biçiminde geçmektedir. Bu isim daha sonra değiştirilerek “Kırgız” şekline büründüğünü ifade etmektedir. “*Bu matur kızlara Kırk kız dediler, Sonra değiştirip Kırgız dediler* (Rıza Nur, 2022: 26)”. Aynı zamanda Oğuz Kağan’ın Kırgız seferinde karşılaştığı kavme adını sorması üzerine: “Ey kağanım bize Kırgız derler. Senin uruğun dünyada çoktur. O kadar çokluk hiçbir millette yoktur. Biz de senin ağacındanız” (Rıza Nur, 2022: 134) cevabını vermiştir. Her iki bölümde de Kırgız adının “kır” ve “kırk kız” sözcüklerinden türediğini ifade etmektedir.

Bir milletin kendine has bir ada, etnonime sahip olabilmesi için diğer milletler tarafından siyasi ve sosyal olarak tanımlanabilmesi gerekmektedir. Kırgızlar etnik ve sosyal yapısıyla çeşitli dönemlerde boyunduruk altında yaşasa da Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından bağımsız kimliğine kavuşmuştur. Kırgızların milli kimliklerini koruyabilmelerinde önde gelen etken dillerini muhafaza etmiş olmalarıdır. Birçok kaynakta aynı şekilde geçen Kırgız kelimesi, ulusal kimliğinin korunduğunun en büyük delilidir. Kalkan’a göre Kırgızların bölgede varlığını korumasının bir diğer nedeni de bölgede yaşayan diğer halklar karşısında nüfus yoğunluğunun fazla olmasıdır (Kalkan, 2006, 44). Çin kaynaklarında geçen

Kırgız adından sonra Orhun ve Yenisey Kitabelerinde Kırgızlardan bahsedilmesi, dünyanın merkezi olduğuna inandıkları keçe çadır boz üy’lerde yaşayan Kırgızların konar göçer yaşamları sayesinde her coğrafyada yaşam kurma gayretini temin etmiştir. Bu nedenle birçok kaynak ve coğrafyada Kırgızlarla ilgili izlere, kalıntılara rastlamak mümkündür. Bu izler sayesinde Kırgızların yalnız maddi izleri değil; aynı zamanda ruhsal ve manevi varlıklarını tahayyül ve tasavvur etmek mümkün kılınmaktadır.

Kırgız adı bazı kaynaklarda Kırk-kız, Gengün... şeklinde zikredilmiştir. Destanın Yusuf Mamay varyantında geçen ifadeye göre büyüyen Kırgız halkı “kırk kabile” olarak genişleyip yayılmıştır.

Her yerde avare dolaşan,
Kırk kabile gelip toplandı,
Soyu çoğalıp budaklanarak,
Kırk kabile kırk boy el oldu,
Kırk kabileli boya Kırgız denen ad kondu (İnayet, 2017, 27-28).

Karayev’in ifade ettiğine göre, Kırgız halkı iki büyük etnik bloktan oluşmuştur. Güney Sibirya kökenli boylar ile yerli Orta Asya menşeli kabile ve boyların etkileşimi sonucunda Kırgız halkı şekillenmeye başlamıştır (Karayev, 2001: 24). Kırgızlar, 7. yüzyılda Göktürk Devleti’ne tâbi olmuş, 840 yılında Uygur Devleti’ni yıkarak kendi Kırgız Devletlerini kurmuşlardır. 9. ve 10. yüzyıllar, Kırgızlar için kendi kimliklerini buldukları ve tarih sahnesinde adlarını duyurmaya başladıkları önemli bir dönem olmuştur. Bu süreçte, bölgedeki hâkimiyetlerini güçlendirmek adına önemli mücadeleler vermişlerdir. Taht kavgaları ve iç karışıklıklarla birlikte çevre ve dış toplumlarla olan çatışmalar, Kırgızları Yenisey ve Tanrı Dağları arasına yerleşmeye zorlamıştır. Bazı kaynaklara göre, 9. yüzyılda Çin ile yaptıkları mücadele, Kırgızlar için bir dönüm noktası olmuştur. Bu mücadeleler sonucunda Kırgızlar, bölgelerindeki siyasi ve askeri etkinliklerini artırmış, tarihsel olarak daha merkezi bir rol oynamaya başlamışlardır. Kırgız hanlıkları dağıldıktan sonra tarih boyunca Oyratların, Moğolların ve son olarak Rusların baskısı altında yaşamıştır. Kırgız hanlıkları dağıldıktan sonra, tarih boyunca Oyratların, Moğolların ve son olarak Rusların baskısı altında yaşamışlardır. Türk halkları için önemli bir kaynak olan Divan-ı Lügatit Türk’te Kırgızlar, savaşçı özellikleriyle ve kültürel zenginlikleriyle dikkat çekmiştir. Kaşgarlı Mahmud, eserinde Kırgızlardan övgüyle bahsederek onların Türk boyları

arasındaki yerini vurgulamış, özellikle savaşçılıkları ve özgürlüklerine düşkünlükleriyle tanınan bir topluluk olduklarını ifade etmiştir. Ayrıca, dil, gelenek ve yaşam tarzları açısından diğer Türk boylarıyla güçlü bağları bulunan Kırgızların, tarih boyunca Türk kültürünün önemli taşıyıcılarından biri olduğu belirtilmiştir.

Rus hâkimiyeti döneminde Kırgızlar, kültürel kimliklerini koruma mücadelesi vermiş, Sovyetler Birliği döneminde ise asimilasyon politikalarına rağmen milli değerlerini büyük ölçüde yaşatmayı başarmışlardır. Bu süreçte destanları ve sözlü edebiyatları, Kırgız kimliğini koruma aracı olmuştur. Özellikle Manas Destanı hem tarihi hafızalarının hem de kültürel dayanıklılıklarının simgesi olarak öne çıkmıştır.

1860 yılından 1991 yılına kadar Rus esareti altında yaşayan Kırgızlar SSCB dağıldıktan sonra bağımsızlığını ilan etmiş Bağımsız Kırgız Devletini kurmuşlardır. Eski Kırgız boyunun tarihine baktığımız zaman yazılı en eski kaynaklarımızdan biri olan Orhun Kitabelerinde karşılaşmaktayız. Bilge Kağan anıtının Doğu yüzünde Kırgızların sayıca az olduğu ve Köktürkler tarafından Türk milletinin adı yok olmasın diye düzene sokmaya çalıştığı ifade edilmektedir.

2.3 Kırgız Türklerinin Destan Anlatma Geleneği

Tarihi eskilere dayanan Kırgız Türklerinin folklor- edebiyat alanındaki çalışmaları, Avrupa’da ortaya çıkan milliyetçilik akımlarının etkisiyle 19. yüzyılda başından itibaren Çarlık Rusya Dönemi, SSCB dönemi ve Bağımsızlık sonrası eserleriyle hızlanmıştır. Çalışmamızın konusu “*Manas ve Oğuz Kağan Destanlarında Vasiyet Fikri*” olmakla birlikte destan kavramının anlaşılır olabilmesi için destan tanımı üzerinde durmak gerekmektedir. Dilimize Farsça “*dastan*” kelimesinden gelen, Batı dillerinde “*epope, epos*” biçiminde yaşayan destan terimi için birçok araştırmacı farklı tanımlama ve tespitler yapmıştır. Türk edebiyatı içerisinde geniş bir anlama sahip olan destan kavramı sözlü ve yazılı olarak anlatmaya bağlı halk edebiyatı ürünüdür. “Asırlar boyu halkın yetenekli temsilcileri Kırgız’ın Tarihini, kültürünü, sözlü edebiyatının bütün türlerin örnekleri, örf-adet ve inançlarını, iç ve dış ilişkilerini, coğrafyasını, felsefesini bütünüyle bu esere, bir kahramanın etrafında toplayarak günümüze ulaştırdılar” (Cumakunova: 1995:3). Bazı araştırmacılara göre Kırgızlardaki sözlü destan anlatma geleneğinin tarih boyunca devam etmesinin en belirgin özelliği olarak Kırgızların Köktürk alfabesini unuttuğu; Arap alfabesini de yaşam

tarzlarını sebebiyle benimseyemeyip maddi manevi kültürel varlıklarını sözlü gelenekte devam ettirme çabası olduğu ifade edilmektedir.

2.4 Kırgız Türkçesinde Destan Teriminin Karşılığı, Destanların Tasnifi ve Teşekkülü

Comok, epos, dastan, epik dastan, baatırdık epos, baatırdık comok, köönö Destan terimleri diğer Türk dünyası coğrafyalarında Destan terimi yerine kullanılan sözcüklerdir. Anadolu Türkçesi ve coğrafyasında İslam kültürünün etkisiyle “destan” biçiminde yaşayan sözcük Kırgız lehçesi ve coğrafyasında destan için “comok” kahramanlık destanları için ise “baatırlık comok” terimiyle yaşamaktadır. Yudahin’den aktarılanlara göre ise kahramanlık destanları için comok ve destanı anlatan için comokçu terimleri kullanılmaktadır. Comok sözcüğü diğer Türk lehçelerinde “bilmece, masal, efsane anlamına gelmektedir.

Comok, epos, dastan, epik dastan, baatırdık epos, baatırdık comok, köönö epos gibi terimler, Türk kültüründe destan olgusunun çeşitliliğini ve derinliğini ifade eden önemli kavramlardır. Özellikle "destan" sözcüğü, günümüzde tüm Türk lehçelerinde ortak bir anlam taşıyarak bu kültürel mirasın canlı bir parçası olarak varlığını sürdürmektedir. Bu bağlamda, Yudahin ‘in “Kırgız Sözlüğü” (Киргизско-Русский Словарь) adlı eserinde, "комок" (comok) kelimesinin "halk anlatısı" ya da "epik öykü" anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Yudahin, bu kelimenin, Kırgız halkının sözlü kültüründeki epik anlatı geleneğinin temel unsurlarından biri olduğunu vurgular (Yudahin, 1940: 120). Örneğin, Kırgızlarda "Манас" (Manas) destanı, "баатырдык эпос" (baatırdık epos- kahramanlık destanı) kategorisinde yer alırken, günlük yaşamda kullanılan "комок" kelimesi, bu tür büyük destanlardan halk masallarına kadar geniş bir anlatı türünü kapsar. Bu durum, "destan" sözcüğünün sadece bir anlatı biçimi değil, aynı zamanda Türk dünyasının kolektif hafızasında özel bir yeri olan bir kültürel taşıyıcı olduğunu ortaya koyar.

Türk Dilinde ve Edebiyatında Destan türünü ifade etmek için kullanılan ilk kelime dilimize Farsçadan geçen “destan” kelimesidir. Bu kelime *Nişanyan Sözlük*’te Farsça “*dastān*” داستان veya “*dasitan*” داستان “anlatı, hikâye, mit” anlamına gelmektedir. Kahramanlık ve hamasi duygularla örülmüş manzum ve mensur olayları anlatmak için kullanılan bu terim için Ferit Devellioğlu Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lugât’ta “Hikâye, kıssa fr: epopee” karşılığını vermiştir. Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe sözlükte “Tarih öncesi Tanrı, Tanrıça, yarı Tanrı ve kahramanlarla ilgili olağanüstü olayları

konu alan şiir, epope.”, “Bir kahramanlık hikâyesini veya bir olayı anlatan, koşma biçiminde, ölçüsü on bir hece olan halk şiiri.” “Çağdaş Türk edebiyatında biçim ve içerik yönünden, geleneksel destanlardan ayrılık gösteren uzun kahramanlık şiiri” anlamlarına gelmektedir. Şemseddin Sami tarafından hazırlanan Kâmus-ı Türkî’de ise “Hikâye, masal, sergüzeşt, bir vaka, hâl hikâye eden amiyane manzume” anlamına gelmektedir (Şemseddin Sami,1989, 598).

Söz konusu destanlarımız için Fuat Köprülü “Bir milletin maneviyatından, ruhundan, tarihi ve beedii varlığından kendi kendine doğmuş ‘ma’şeri” verimlerdir” ifadesini kullanmaktadır. Hüseyin Nihal Atsız’ın ifade ettiği gibi Türk Edebiyatını destanlarla başlatmak pek tabii mümkündür. Yaratılış Destanından Manas Destanına, Oğuz Kağan destanından Battal Gazi ve Köroğlu destanına kadar büyük küçük olaylar birbirini takip ederek destan silsilesi içerisinde yerini almıştır. Her coğrafyada devlet kuran Türklerin destan yaratmadığı dönemler yok denecek kadar azdır.

2.5 Manas Destanının Üslubu

Cusup Mamay varyantında öncelikli olarak destanın oluşma ve derlenme süreçleri anlatılmıştır. Daha sonra Kırgızların dağılmaları ile başlayan varyant oldukça şiirsel ifadelerle karşımıza çıkmaktadır. 1 milyona yaklaşan mısra sayısı, toplum yaşamından istihbarat bilgilerine kadar içeren kapsamıyla ansiklopedi niteliğinde bir eser olarak sözlü ve yazılı kültürümüzde yer almaktadır.

Manas Destanı; Manas, oğlu Semetey ve torunu Seytek etrafında hayatlarını ve mücadelelerini anlatmak üzere oluşturulmuş üç bölümden oluşan bir eserdir. Yalnız destan kahramanlarının hayatları etrafında değil aynı zamanda Kırgızların diğer boy ve kabilelerle ilişkisi, toplumsal- dini hayat, göçler, coğrafi ve doğal olaylar anlatılır. Kırgızlar için ayrı bir öneme sahip olan destan söyleme geleneği söylenen destanın ismiyle “Manas söylemek” şeklinde yaşamaktadır.

2.6 Oğuz Türkleri ve Oğuz Türkleri Hakkında Genel Bilgiler

Oğuzlar ile ilgili bilgilere ulaştığımız birincil kaynaklar Çin ve Bizans dönemine ait kaynaklardır. Bunun yanı sıra Orhun Abideleri ve mezar taşlarından elde edilen bilgiler

Oğuzların 9. ve 10. asırda Sir-Derya kıyılarında yalayan atlı göçebe Türk kağanlıkları kurduğunu aktarmaktadır. Oğuzlar, Türk Dünyasında devletlerin temelini oluşturan kabile olarak anılmaktadır. Sosyal ve siyasal yaşantılarını destan geleneğinde anlatabilmeleri ile sözlü ve yazılı geleneğin taşıyıcısı olan Oğuzlar kendilerine ait üslubuyla Oğuznâme tarihini yazmışlardır. Günümüze ulaşan Oğuznâmeler birçok nüshanın tesiriyle ulaşmıştır. Üç asır boyunca farklı yazarların kaleminden gelmiştir. Necati Demir'e göre üç asır boyunca derlenmiş eserlerden daha önce yazılmış Oğuznâmeler de mevcuttur. Ancak halk tarafından saklanan Oğuznâmeler bir araya getirilerek söz konusu nüshalar ortaya çıkmıştır (Demir, 2016, 22).

Dönemin zevklerini, evren, doğa, millet, devlet ilişkisini bedîî biçimde yansıtan destanda birçok Türk boyuna ait unsurlar göze çarpmaktadır. Oğuz kahramanlarına ve haklarına dair efsane, şiir, destan ve anlatılar Oğuznâme içerisinde yer almıştır. Epik gelenek içerisinde Oğuz Kağan, Dede Korkut ve diğer Oğuz kahramanları, Türk milletinin ortak kültürel mirasının önemli figürleri olarak öne çıkar. Oğuznâme, bu epik geleneğin en değerli kaynaklarından biri olup, Oğuz Türklerinin tarihsel, toplumsal ve kültürel yapısını anlamak için temel bir eserdir. Bu eser, yalnızca Oğuz Türklerinin kahramanlık hikâyelerini değil, aynı zamanda dönemin sosyokültürel ilişkilerini, mitolojik ve kozmolojik anlayışlarını da yansıtır.

Oğuz Kağan Destanı, Türk milletinin liderlik ve birliği temsil eden ideal hükümdar tipini şekillendirirken; Dede Korkut Hikâyeleri, birey ve toplum arasındaki bağları, aile yapısını ve ahlaki değerleri ele alır. Bu anlatılar, kahramanlık, adalet, sadakat, aile ilişkileri ve Türk töresine bağlılık gibi değerleri estetik bir biçimde işler.

Epik gelenek içerisinde doğa ve evren tasvirleri, Türklerin tabiatla uyumlu yaşam biçimlerini ortaya koyar. Örneğin, Oğuz Kağan Destanı'nda gök, güneş, ay ve yıldızlar kutsal semboller olarak karşımıza çıkar ve bu unsurlar, Türk milletinin evren tasavvurunda önemli yer tutar. Oğuz Kağan'ın mavi gök ve yer arasında hareket eden bir kahraman olarak tasvir edilmesi, Türklerin kozmolojik düalizmi algılayışını yansıtır.

Bu epik anlatılarda, Türk boylarına dair birçok unsur dikkat çeker. Oğuz Kağan'ın halkını teşkilatlandırması ve boylara ayırması, devlet ve millet anlayışının köklü geçmişini göstermektedir. Türk milletinin tarihi ve sosyal yapısına ilişkin bilgiler içeren bu anlatılar,

aynı zamanda dönemin zevklerini, yaşayış biçimlerini ve inanç sistemlerini de güçlü bir edebî üslupla aktarmaktadır.

Destan coğrafyasının metin ve bağlam birliğinde şifrelerini barındıran Oğuznâme'nin bir parçası olan Oğuz Kağan destanı Uygur harfli nüshası, Reşideddin'in Cami-üt Tevarih içerisinde yer alan İslami versiyonu ve Ebü'l Gazi Bahadır Han'ın Türklerin Soy Kütüğü-Şecere-i Terakime ve Şecere-i Türk eserinde yer verilmiştir. Aynı zamanda Kaşgarlı Mahmut'un Divan-ı Lügatit Türk eserinde de Oğuzların yaşamına dair örnekler verilmektedir. Oğuz tarihi devlet ve bireyler özelinde birçok yaratılış ve medeniyet dönüşümünde rol oynamaktadır. Türk kültürünün İslamiyet'ten önce ve sonraki devirlerini aktarması bakımından yazılı hafıza rolü teşkil etmektedir. Hz. Adem'den başlayarak Türklerin tarihini anlatan bu eserde, Oğuzların diğer Türk kavimleri ile ilişkilerine de rastlamaktayız. Destanda ismi geçen kavimler, Karluk, Kıpçak, Uygur, Kalaç, Türkmen, şeklindedir.

Destanın Kazan'da bulunan nüshasında Hz. Âdem'den başlayan bir anlatım vardır. İslami etkilerin bulunduğu nüshada Allah tarafından dünyada halifelik yapacak birinin gönderileceği ile başlayan eser dolaylı olarak Hz. Âdem üzerinden Oğuz Kağan'a işaret etmektedir. Oğuz'un dünya üzerindeki hilafeti İslam sancağı ve milli bilinç ile birlikte vatan tuttuğu yeri bayındır hale getirme fikri işlenmektedir.

2.6.1 Oğuz Türklerinin Destan Anlatma Geleneği

Destanının ilk olarak nerede oluşturulduğu, neşredildiği tam olarak bilinmemekle birlikte ismi tarihi, efsanevi karakter Oğuz Kağan'dan gelmektedir. Oğuz Kağan'ın olağanüstü doğumu, yaşamı, kahramanlıkları ve ölümünü anlattığı için Oğuz Kağan adıyla anılmaktadır. Destanın asıl olay örgüsü Oğuz Kağan'ın yaşamı, oğulları ve hatırası arasında terennüm etmiştir. Oğuz adına rastladığımız en eski Türk kaynaklarından biri Orhun Abidelerinde Tokuz Oguz şeklinde zikredilmektedir. Nüshaları ile 30'u aşan Oğuznâmeler, Türk cihan devleti arzusunu yaymak amacıyla her coğrafyaya yayılmıştır. Oğuz Kağan destanında yalnız Oğuz devletinin değil diğer devletlerin izlerine de ulaşmak mümkündür. Oğuz'un taifesinde her millete rastlamak mümkündür. Oğuznâme geleneğinin içindeki Oğuz Kağan destanının ilişkili olduğu edebi metinler yayıldığı çevre, yapı ve muhteva bakımında

Şamanist metinler, Orhun abideleri, Manas Destanı ve Köroğlu anlatısı dağılımı ve kaynak bakımından Oğuz Destan geleneği ile ilişki içerisinde sayılmaktadır.

2.6.2 Oğuz Türkçesinde Destan Teriminin Karşılığı

Türkiye sahası araştırmacılarını destan teriminin menşei konusunda vardıkları nokta Farsça “dâstân” sözcüğünden alıntı yaptığımızdır. Karşılıklı birçok etkileşimde bulunduğumuz Fars dilindeki şekli korunarak günümüzde yaşamaktadır. Destan türünde pek çok eser verdiğimiz düşünülürse bu türün kadim bir tarihe dayandığını saptamak mümkündür. İlk olarak tür anlamının yanı sıra anlatma, hikâye, efsane, esâtir kelimeleri ile açıklanmıştır (Aça, 2003:15).

Türkiye sahası araştırmacıları, destan teriminin kökeni hakkında, kelimenin Farsça “dâstân” sözcüğünden alındığı konusunda fikir birliğine varmışlardır. Türkçe 'ye bu şekilde geçen ve kullanımını sürdüren bu terim, Türk ve Fars toplumları arasındaki tarihsel, kültürel ve edebi etkileşimlerin bir sonucu olarak dilimize yerleşmiştir. Türk diline kesin tarih olarak ne zaman geçtiği bilinmese de 9. ve 11. yüzyıllar arasında İran etkisiyle Türk coğrafyasına ve edebiyatına geçtiği düşünülmektedir (Elçin, 2002, 19). Fars dilindeki şekli korunarak günümüzde kullanılan bu kelime, Türk destan geleneğinin ve edebiyatının kadim bir geçmişe sahip olduğuna dair önemli ipuçları sunmaktadır.

Destan terimi, tarih boyunca farklı anlamlar kazanmış, sadece bir tür adı olarak değil, aynı zamanda anlatma, hikâye, efsane ve esâtir (mitolojik anlatılar) gibi kavramları da ifade etmiştir. Türk edebiyatında destan türünün önemine baktığımızda, bu türün binlerce yıl öncesine dayanan zengin bir kültürel mirasa sahip olduğu görülmektedir. İlk Türk destanlarından başlayarak, bu tür sadece kahramanlık hikâyelerini değil, aynı zamanda toplumsal hafızayı, inanç sistemlerini ve yaşam tarzını da yansıtan bir araç olarak kullanılmıştır.

Türk milletinin tarih boyunca verdiği birçok destan eseri, bu türün güçlü bir şekilde yaşamaya devam ettiğini göstermektedir. Örneğin, Oğuz Kağan Destanı, Manas Destanı, Köroğlu Destanı gibi eserler, Türk milletinin kahramanlık, liderlik ve toplumsal dayanışma gibi temel değerlerini sanatsal bir şekilde ifade eder. Bu destanlarda kullanılan dil ve üslup, Türk milletinin tarih boyunca yaşadığı olayların ve sahip olduğu dünya görüşünün edebi bir

yansımasıdır. Türkçede "destan", genellikle mitolojik ya da olağanüstü kahramanların maceralarını konu alan, şiirsel bir dille ve çoğu zaman bir müzik aleti eşliğinde anlatılan, halkın ortak yaratıcılığıyla ortaya çıkan veya kimin tarafından yazıldığı unutulmuş bir anlatı türüdür. Bu eserlerde anlatıcı, olayların içinde bir karakter olarak yer almaz; ancak destanın taşıyıcısı ve aktarıcısıdır (Oğuz, 2004, 6).

Araştırmacılar, destanın kökeni ve gelişimi üzerine yaptıkları çalışmalarda, bu türün sadece Türk kültüründe değil, dünya edebiyatında da önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamaktadırlar. Özellikle Aça (2003) gibi araştırmacılar, destan teriminin hem dilsel hem de kültürel evrimini analiz ederek, Türk toplumunun zengin bir edebi gelenekle nasıl şekillendiğini ortaya koymaktadırlar. Bu durum, destan türünün Farsça kökenine rağmen, Türk edebiyatında ve kültüründe tamamen özgün bir biçimde benimsendiğini ve geliştiğini de kanıtlamaktadır.

2.6.3 Oğuz Kağan Destanının Üslubu

Destan, sosyal ve milli devlet geleneğine sahip bir toplumun ürünü olduğundan dolayı milli ve kültürel şuurların ön plana çıktığı ifadeler barındırmaktadır. Nüshalara göre değişiklik gösteren detaylarda dini ideoloji farklılık göstermektedir. Destanda Türklerin tarihi, coğrafi ve etnografik olarak dayandığı temellerin izah edilmesi milli kimliğin oluşma sürecinde ışık tutmuştur. Bu edebi metinde esas olan destan kahramanının mücadelesini estetik bir üslupla anlatmak; toplumun gözünden destan kişinin tipolojisini çizmektir. Uygur harfli nüshada yer alan destan metninin yanındaki resimler okuyucu için gerçeklik algısı oluşturmayı hedeflediği şeklinde yorumlanabilir. Aynı zamanda Uygur harfli nüsha diğer varyantlarda bulunmayan mitolojik unsurları barındırması bakımından şahsına münhasır niteliktedir (Ağca, 2016: 1). Destanda yer alan motif ve semboller Türklerin hayatından izler taşımaktadır. Bayat'a göre ise destan metni sanatsal ve estetik mahiyette olduğu için tarihi gerçekliği birebir yansıtan bilgiler içermez (Bayat, 2006: 14). Destan, dil- muhteva araştırmaları bakımından Türk edebiyatının gelişim süreçlerini de aydınlatmaktadır. Dil özellikleri bakımından Türk şiirinin en eski örnekleri olarak değerlendirmek mümkündür. Türk destanlarını iki başlık altında incelemek gerekirse İslam öncesi ve İslamiyet sonrası dönem olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

3. DESTANLARIN TASNİFİ VE TEŞEKKÜLÜ

Kilometrelerce uzak coğrafyalarda ortak geçmişi ve eserleriyle kültür hayatında destanları günümüze kadar hala yaşatıyor olmak edebi eserlerimizin köklü geçmişini ve dilimizin gücünü ortaya koymaktadır.

Tüm sanatlardan mürekkep eserler, eserlerden müteşekkil sözler ve sözlerden oluşan destanlar; tüm yaratılmışın özü olan söz varlığın, kutsallığın başlangıcıdır. Türk milletini bir çatı altında toplayacak manevi liderliğini yapacak olan kültürel hafızamızın ürünleriyle ilgili son yıllarda birçok çalışma yapılmıştır. Kırgız destanları en genel tasnifle üçe ayrılır: Büyük destanlar (Manas-Semetey- Seytek üçlemesi) ve küçük destanlar. Manas haricindeki diğer destanlar küçük destanlar sınıflamasına dahildir. Destanın en kapsamlı varyantı 500533 dizeyle Sayakbay Karalayev'e aittir. Bizim çalışmamızın asıl varyantı olan Sagımbay Orozbek Uulu varyantı en geniş ikinci varyant olma özelliği ile takip etmektedir. En geniş hacimli varyantlardan birini teşkil etmektedir. Ülkemiz namına Manas Destanının 1000. Yılı kabul edilen 1995 yılından sonra yakın tarihte, 2017 yılında 3 cilt olarak neşredilmiş; en kapsamlı çalışmalar arasında yerini almıştır. Birinci cildin girişi ön söz ve takdim ile başlamaktadır. Manas'ın Türk kültür tarihi ve coğrafyası için öneminden bahsedilmektedir. Sayfa düzeninin sol tarafında Kiril alfabesi sağ tarafında Latin alfabesiyle oluşturulmuş Kırgız Türkçesinden Türkiye Türkçesine çevrilmiş hali yer almaktadır. Destanın doğal yapısına uygun olmadığını düşündüğümüz; Manasçının şahsi fikir ve yorumlarının belirgin olduğu hususlar inanç noktasında yer almaktadır. Sagımbay Orozbekov varyantı Radloff metnine göre İslami hususların adeta bir tebliğ vazifesi ile sunulduğu bir çeşitleme olarak aktarılmıştır. Manasçı Sagımbay'ı diğer Manasçılardan ayıran İslami eğitimi ve okuma yazma eğitimi almış olmasıyla destanın ana temasına sadık kalarak Kırgızların destanı Manas ile İslamiyet'i buluşturmuş; destan kahramanı üzerinden ideolojik, inanç ve kahramanlık fikirlerini edebi mahiyette arz etmiştir. Söz konusu fikirler yalnızca Manasçının şahsi fikirleri değil o dönemin toplumunun da hayat görüşünü yansıtmaktadır.

3.1 Destan Tanımları; Destan ile İlgili Çalışma Yapan Bilim İnsanlarının Destan Tanımları

Saim Sakaoglu destanı tarif ederken;

Destan sınırları geniş, çerçevesi zor tayin edilebilen bir kavram olup Türkçemize girdiğinden beri çok çeşitli ve değişik manalarda kullanılmıştır. Bugün kullanılan en yaygın karşılıkları, milletlerin en büyük kahramanlık hikâyelerini dile getiren epik karakterli eserlerle, Türk halk edebiyatında koşma tarzında kafiyeleşen ve hane sayısı ondan fazla olan şiirlerdir (Sakaoglu, 1985).

Pertev Naili Boratav destan tanımı yaparken;

Destanların oluşması için toplumla ferdin kaynaşması, fertle toplum arasındaki tezatların konu oluşturacak kadar kuvvetlenmemesi gerekmektedir. Destan, bu özellikleri taşıyan dönemlerde toplumun arzularını sembolleştirerek etkili unsur haline gelen kahramanın, ait olduğu toplumun dışındaki kuvvetlerle, mesela ilahlarla, tabiatla, afetlerle veya başka milletlerin kahramanlarıyla mücadelesinin romanıdır (Boratav, 2014)

şeklinde ifade etmektedir.

Milli edebiyat servetimizin mühim bir kısmından teşekkül olan destanlar devlet ve ulus hafızasından mülhem binlerce yıllık hatıranın saklandığı milli eserlerdir. Milli hisler destanlar sayesinde tercüme edilir, nesiller boyunca destan ve toplum hafızasında saklanır. Bir milletin müşterek his ve düşüncelerinden terennüm edilen destanlar tabiat hadiselerinden devletin hanlarına; düşman illerinden inişli çıkışlı mücadele ve zaferlere, efsunlu olaylara ve toylara kadar geniş yelpazede bilgiler sunmaktadır. Bozkırın ve Anadolu'nun mücadelesi bitmek bilmeyen Türk boylarının yiğitlik ve cenk dolu hayatının kahraman ruhlarını lirik ve bedii üslubuyla destan türü içinde hususi tarzda gelecek nesillere devretmektedir.

Destan terimine yabancı dillerde farklı tanımlamalar yapılmıştır.

Eski Yunancada ve Batı dillerinde Türkçedeki kahramanlık temalı ve olağanüstü motifi halk anlatıları olan 'destan' terimine karşılık olarak 'épique, épopée, epos, légende' gibi terimlerin kullanıldığını görüyoruz. Türkçenin uzun yüzyıllar boyunca yakın temasta olduğu Arapçada 'el-sra' 'el-kada' epik şiir anlamında, 'el-şiir al malhama' ise epik şiir tarzı anlamına gelirken 'destan' kelimesini Türkçeye veren Farsçada 'himsi' terimi kullanılmaktadır (Oğuz; 2004: 6).

Pek çoğu manzum ve mensur yazılardan oluşan destanlar Türk kültür hayatı içerisindeki seçkin kahramanlarının ve devlet mücadelesinin ele alındığı edebi eserler olarak karşımıza çıkmaktadır. Kolektif hafızanın oluşturduğu destanlarda ulus adına önemli işler yapan kahramanların hadiselerine, budunun ülkü ve emellerine yer verilmektedir. Toplum araştırmalarında ilk kaynak niteliğinde olan destanlarda ele alınan milli değerler ve gelenekler kültür hayatını devam ettirme hususunda yorumlanmaktadır.

Destanlar milletlerin müşterek zihinleri ve yaşayışlarının edebi bir zemine aktarılması sonucu ortaya çıkan sözlü ve yazılı kültürel değerler, kodlar barındıran hazinelerdir. Sözlü ve yazılı metinlere işlenen bu kodlar bir milletin hüznünü, sevincini, kederini ve diğer bütün duygu, düşünce, ülkü ve inanç sistemini içeren destanlar kültür ansiklopedilerinin edebi ve dil hazinesine sahip ilk kaynaklarıdır. Şecere, halkın inanç sistemi, doğum hadisesi, bir hükümdarın ölümü, devlet yönetimi, hükümdar karşısında halkın tutumu, bir annenin çocuğuna nasihatleri, ailenin yaşamı, eğlence hayatı, coğrafya, arkeolojiye değin birçok belgeyi taşır.

Bir milletin destan yaratması için sahip olması gereken hasletlerden kültür bakımından ileri bir seviyede bulunmak ve olayları edebi bir zeminde yaşatacak maneviyata sahip olma kistası Türklerin cihanşümül hayatına adapte olma konusunda zorluk çekmemiştir. Hâlihazırda maceralara ve mucizevi olaylara tanık olmak sıradan bir hadise olan toplum için destan yaratmak ve yaşatmak zor olmamıştır. Köprülü'nün ifade ettiğinden hareketle destan; "Bütün bir milletin, maneviyatından, ruhundan, tarihî ve bedîî varlığından kendi kendine doğmuş «ma'serî» verimlerdir" (Köprülü, 1981: 41).

İslamiyet öncesi ve sonrası Türk Edebiyatında yer alan destanlar arasında en uzun olma hacmi ve hâlâ yazılma vasfına sahip olan Manas destanı ayrı bir yer teşkil etmektedir. Pek tabii Türk ulusunun macera dolu hayatı tek bir destanla yetinecek kadar değildir. Birden fazla milli destanla ve nüshalarıyla Türk milli hayatı aksettirilmiştir. Farklı coğrafyalarda geniş dairelerde yaşayan Türk destanları tarihi ve beşerî hayattan, görkemli sahnelerden izler taşımaktadır.

3.2 Destanların İçeriği ve Destan Daireleri

İslamiyet sonrası destanların arasında yer alan Manas, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Manas'ın doğumu, kahramanlığı, diğer Türk boylarıyla olan mücadelesinin anlatıldığı; ikinci bölüm Manas'ın ölümüyle başlayan, oğlu Semetey'in doğumu, insani gerçeklikler ve psikolojik ve bilinçaltı tahlilleri söz konusudur. Birinci bölüme göre daha gerçekçi bir kurguya sahiptir. Semetey'in karakteri ve davranışları anlamlandırılmak üzere aktarılmıştır. Üçüncü bölüm Manas'ın torunu, Semetey'in oğlu Seytek'i konu alır. Seytek, Manas ve Semetey'den ziyade gerçekçi ve insansı özelliklere sahiptir.

Oğuz Kağan, Türk tarihinde devlet kurmuş, illi törelî Oğuz Kağan toplumda İslamiyet'in kabulünden önce ili ve töreyi cihana hâkim kılmaya çalışan komutan; İslamiyet'in kabulünden sonra Allah'ın emir ve yasaklarını tebliğ eden destan kahramanı olarak ele alınmaktadır. “Yurdumuzu öylesine büyütelim ki gök kubbesi yurda çadır, güneş de bayrak olsun, daha deniz daha müren” ifadeleri Oğuz'un milli hakimiyeti kurma hedefinin göstergeleridir. Destanda yer alan ifadelerden hareketle Oğuz Kağan'ın Uygur harfli nüshada cihanşümul anlayışı, İslami etkideki nüshalarda İslam'ı yayma arzusu göze çarpmaktadır. Uygur harfli nüshada Oğuz babası ve annesi ile inanç münakaşası içinde doğar annesine inancını kabul ettirerek dünya üzerindeki ilk mücadele ve zaferini gerçekleştirmektedir. Bu hadiseyi takip eden olay Oğuz'un canavarı alt ederek kahramanlığını ve zaferini ispat etmesidir. O dönemin destan toplumunda savaşta ve mücadelede baş kesip kan dökmek erliğin ispatı için son derece mühim yer tutmaktadır.

3.3 Destanların Üslubu

Kültürel belleğin dil ve metinle aktarılmasını sağlayan kaynaklardan biri destanlar, Türkün ruhunda yaşayan esasları manzum ve mensur edebi dille aksettirir. Yaşam tarzına ve safhalarına bağlı olarak hızlı, vecizli söylenen destanlar ilgili bölümlerde yer alan olaylara göre sözlü ve yazılı olarak ifade edilmiştir. Göçebe hayat şartlarına ve Türk dilinin yapısına uygun olarak söylenen destanlar genellikle sözlü gelenekte nesilden nesile aktarılmaktadır. Zengin bir üsluba sahip destanlarımızdan Manas destanı, Kırgız Türkçesinin atasözleri ve deyimleriyle zenginleştirilmiştir. Oğuz Kağan destanında yer alan emir kipiyle oluşturulmuş cümleler Oğuz Kağan'ın ve toplumun müşterek söz varlığından teşekkül etmiştir. Her iki destanın üslubundaki ortak nokta Türk dilinin efsunlu yapısından yararlanmış olması ve

muhatapları tarafından açık, anlaşılabilir ifadelerle bezenmiş olmasıdır. Destanların baş kahramanlarına bağlanan epik bütünlük her iki destanda da söz konusudur. Kahramanların yardımcıları ve kendileri etrafında gelişen hadiseler bütünlük içerisinde gerçek ve olağanüstü olaylar ile cereyan eder. Destan kahramanlarının şahsiyetlerine uygun cümleler atasözleri, emirler destanların üslubunu oluşturmaktadır. Türk dilinin ahengi ve dil bilgisinin tabiiliği ile bezenmiş ifadeler vasiyet ve atasözlerinde gelecek nesillere aktarılmıştır.

Türk destanları arasında göçebe hayattan ve Türk ananesinden izler taşıyan destanlar arasında yer alan Manas ve Oğuz kağan Halk edebiyatı ve halkbilimi unsurlarıyla zengin Türk hayatından sahneler sunmaktadır. Manas destanındaki lirizm Oğuz Kağan destanına göre daha yoğun olduğu görülmüştür. Oğuz Kağan'ın toplumun ideal kahramandan beklentisi cihan hâkimiyetini sağlamaktır. Manas'ta öncelikli mefkûre Kırgızları birlik altında toplarken daha dramatik sahneler sunmaktadır. Dünya destanları arasında en güzel ve en emsalsiz yere sahip olan Manas Destanı; düşünsel, lirik, sosyolojik ve milli hayata dair sunduğu hazinelerle diğer milletlerin destanlarından ayrılan en uzun destan olma unvanını sürdürmektedir. Kankey ve Manas arasındaki lîro-romantika Kırgızların lirik destan türünde ne kadar başarılı olduğunu kanıtlar niteliktedir. Başlı başına lirik ve romantik destan türü barındıran Kırgız Edebiyatı ana teması aşk olan destanlarla gerçek olaylardan ve aşk sahnelerinden lirik üslubunu aksettirir. Çalışmamızın temel nüshası olan Sagımbay Orozbek Uulu varyantının yalnızca birinci bölümünde 183.000 dize bulunmaktadır. Destanın birinci bölümünde mitolojik karakterler, olağanüstü olaylar büyüleyici gerçeklikle anlatılmıştır. Upuzun ve yazılmaya devam edilen bir şaheser olan Manas, kendi soyundan gelen oğlu ve torunu trilogyasına sahip olması ile de ayrı bir öneme sahiptir. Birinci bölümün üslubu dinleyici ve okuyucuyu destanın gerçekliğine inandırmak üzere olağanüstü ve efsunlu sözlerle aktarılmıştır. Manas'ın doğumunun gerçeküstülüğüne ve mitolojik kaynaklı olduğuna inanmak üzere büyüleyici bir üsluba sahiptir. İkinci bölümde Manas'ın ölümüyle başlayan Semetey'in doğumu ve dramatik olaylar birbirine bağlıdır. Üçüncü bölüm de Semetey'in ölümüyle başlayıp Seytek'in doğumuyla devam eder. Her ölümün diğeri için bir başlangıç olarak kurgulandığı destanda acı büyüyerek devam eder. Kahramanlar yiğitliklerini ispat ettiklerinde toplum tarafından kutsanır ve milletiyle yaşamını sürdürmektedir. Üç bölümde de kendine has olaylar devam etmekte ve olayların kurgusal ve bütünsel bağı sürdürülmektedir. Bu üçlemenin ardından Manas'ın soyunu ve namını devam ettiren menkıbeler Manas'ın şanına ulaşamasa da Kırgız edebiyatı ve toplumu için hassasiyetle takip edilmektedir.

3.4 Destanların Nüshaları ve Varyantları

Oğuz Kağan destanı ile ilgili yapılan ilk çalışmalar biri W. Radloff tarafından yapılmıştır. Uygur harfli nüsha, baştan ve sondan eksik nüshadır. Neşredildiği tarih tam olarak bilinmemekle birlikte dil özellikleri, mitolojik öğeler, destanda geçen millet isimleri ve o dillerdeki bazı kelimelerden hareketle destanın Türk destanları arasında oluşturulan en eski destanlardan biri olduğu düşünülmektedir. Diğer nüshalarla karşılaştırıldığında Türk inanç sisteminin ve geleneklerinin en yoğun aktarıldığı nüsha olarak dikkat çekmektedir. Barındırdığı mitolojik unsurlar ve sembolik anlatım arkaik hayvanın resmi ile başlamaktadır. Oğuz'un annesi Ay Kağan'ın doğumu ve Oğuz Kağan'ın büyülu özelliklerle dünyaya gelişi anlatılmaktadır. Oğuz'un kahramanlığına yakışır şekilde olağanüstü olaylar gösteren destan kahramanının metnin ilerleyen bölümlerinde mühim bir kahraman olacağı destanın giriş satırlarından anlaşılmaktadır.

Pelliot'un (1930-çev.1995) çalışmasındaki etimolojik tespitlerine göre destan 13. yüzyıl ve öncesine işaret etmektedir “Volga nehri Edäl, Rum qagan’ından, Rusların (Urus’ların) ve Slavların (Saqlap’ların) bağ’inden, Mısır’dan, Suriye’den, Hindistan’dan (Sindu-Sind). Tangqut’tan ve Altun-qagan’dan söz edilmektedir. Bütün bu coğrafya terimleri destanın, Moğol istilalarından, yani 13. yüzyıldan önce yazılmış olamayacağını göstermektedir” (Pelliot: 1995:96). Rıza Nur ve Radloff’un çalışmalarını karşılaştırmaları olarak inceleyen Pelliot, asıl kaynağının Paris’te Bibliotheque Nationale’deki el yazması olduğunu ifade etmektedir.

3.5 Oğuz Kağan ve Manas Destanının Benzerlikleri

Oğuz Kağan destanında Türk birliğini görmekteyiz. Destanda zikredilen boyların adına bakıldığında Türk birliğinin esas olduğu tespit edilmektedir. Manas ve Oğuz Kağan destanı Türk dünyasında eskiden beri günümüze ulaşan Türk tarihi ve kültürünü yansıtan iki destandır.

Manas ve Oğuz Kağan destanının keşfinde ve yazıya geçirilmesinde ortak olan husus Moğol tarihçilerinden etkilenen aydınların kendi toplum hayatında geçirdikleri maceraları anlatan destanları ve soy kütüğünü yazıya geçirme ihtiyacı hissetmeleridir. Bu nüshalarda yer alan bilgiler tarihi bilgi niteliğinde olmakla birlikte yer yer manzum-mensur detaylar da

verilmiştir. Bu eserlerin derlenme sebepleri, muhtevaları ve şekli ele alındığında ortak bir gelenekten ortaya çıktığı düşünülmektedir. İslami etkilerin bulunduğu bazı nüshalarda Peygamber’e ve ashabına övgü, toplum yaşamından bilgiler, gelenekler ve tarihi, örfi detaylar yer almaktadır.

Destancıların ve hususi olarak Manasçıların destanlardaki kişi adları ve muhteva benzerlikleri kahramanın hayatını ve başından geçen, doğduğu çağa ait maceraları tasvir ederken söyledikleri eski destan kahramanlarının hayatından beslenmesi ve o izleri destan kahramanını da yaşatmak istemesi şeklinde yorumlanması mümkündür. Nitekim Abdülkadir İnan’ın ifade ettiği gibi “Destanlar eski bir şehir harabesi üzerinde veya yakınında meydana getirilen şehre benzerler (İnan,1954)”. Hamide Demirel’in ifade ettiğinden hareketle kültür hayatımızın seçkin kahramanları Manas ve Oğuz Kağan söz ve biçim güzelliğiyle de etkileyici ve kudretli kahramanlardır. Hangi karanlık dönem ve şartlar içerisinde olursa olsun kahramanlar gücünü ve güzelliğini yitirmemektedir (Demirel, 2015: 37).

Fiziksel olarak her iki kahraman da Türk alp tipine uygun anlatılmaktadır. Güçlü, kuvvetli, gök gözlü ve ateş benizli, al al bakan, ayağı çabuk dili çevik tasvir edilmişlerdir. İslamiyet öncesi destanlarda kahramanın bedensel gücünün ön planda olduğu anlatılar daha ön planda olmaktadır. Manas ve Oğuz Kağan ilişkisinde Oğuz, fiziksel gücü ve kuvveti ile ön plana çıkan alp tipini temsil etmektedir. Manas ise maddi gücünün yanı sıra İslamiyet inancından aldığı ruhsal gücüyle hareket etmektedir. Bu demek değildir ki Oğuz Kağan’ın manevi motivasyonu yok, Oğuz doğumunda bile fiziksel gücüyle olağanüstülükler göstermiş destan kahramanı olarak daha insanüstü özellikler göstermektedir. Destanda Manas’ın fiziksel gücünü ifade etmek için “Yedi yüz on dört dağ koçunu, Çılgılığıyla öldürmüş” (Orozbek Uulu, 2017:236) ifadesi geçmektedir.

Türk destanlarında destan kahramanın motivasyonu ve misyonunu ifade etmek üzere Tanrısal güç ve aidiyet duygusuyla ortaya çıkan yoklukta erk, imkansızda başarı arama arzusu Türk kültürünün sözlü ve yazılı hafızası Oğuz Kağan ve Manas destanı ile tarihe kazınmıştır.

Alplerin gücünü gösteren silah kullanma becerisi ve atına olan hakimiyeti de ortak unsurlardır. Manas ve Oğuz Kağan hem civanmertlikleri hem de maharetleriyle Türk destanlarındaki alp tipinin en harikulade örnekleridir.

Oğuz Kağan destanı belirgin olarak bir çatışma unsuru ile başlamaktadır. Oğuz'un babası Kara Han'a olan aykırı tavrı çatışmanın esas unsurunu teşkil etmektedir. Oğuz'un kendi yolunu seçmesi, kendi liderliğini kurmak istemesi bunun örneğidir. Yeni ve bağımsız bir kimlik yaratma arzusu Oğuz Kağan destanında baba-oğul arasındaki kuşak çatışmasının temsidir. Oğuz Kağan ve Kara Han'ın tüm fikir ayrılıklarına rağmen Oğuz ve oğulları arasında bir ayrım söz konusu değildir. Oğuz, hanlığını ve mefkuresini devlet lideri olmasının yanı sıra baba olarak da oğullarına benimsetmiştir. İtaatkâr figür olan oğullar babasının buyruklarına sadık kalarak itaat etmektedir. Oğuz'un isyanı eski ve yeni arasındaki geçişi; oğullarının uyum sağlaması geçiş sürecinin tamamlanması şeklinde yorumlanabilmektedir. Her iki destanda da genç nesillerin kendi yolunu bulması, gençlerin bağımsızlık ve yenilik arayışını, eski kuşağın deneyimi ile dengeleyerek toplumsal bütünlüğü sağlamayı amaçlar. Bu açıdan, Türk destanlarındaki kuşaklar arası çatışma, toplumun değerlerini yeniden yorumlama ve geleceğe taşıma sürecinde bir katalizör işlevi görür.

4. ÖLÜM ile İLGİLİ İNANIŞ VE MERASİMLER

Ölüm, birçok kültürde yalnızca yaşamın sonu değil, aynı zamanda yeni bir başlangıcın kapısı olarak görülmüştür. Türk kültüründe ölümle ilgili inanış ve ritüeller, insanın bu dünyadan diğer âleme geçişini anlamlandırmaya yönelik derin bir inanç sistemine dayanır. İslam öncesi dönemde yuğ adı verilen cenaze törenleriyle vefat eden kişi onurlandırılırken, ruhunun huzur içinde olması için dualar ve ağıtlar eşliğinde anma merasimleri düzenlenirdi. İslamiyet'in kabulüyle birlikte bu törenler farklı bir biçim almış; mevlit okuma, sadaka verme ve toplu dualar gibi uygulamalar eklenmiştir. Ölüm merasimleri, yalnızca kaybedilen kişinin anısını yaşatmakla kalmaz, aynı zamanda yas sürecinde toplumsal dayanışmayı güçlendirerek, acıların paylaşılması için bir zemin oluşturur. Bu inanışlar ve merasimler, Türk halkının manevi dünyasındaki ölüm algısını ve ahiret inancını anlamak açısından önemli bir kaynak sunmaktadır. Günümüzde bazı bölge ve kültürlerde ölünün ardından kırkıncı ve elli ikinci günde anma törenleri yapılmaktadır. Bu merasimler ölünün ruhunu yaşatmakla kalmaz toplumsal dayanışmanın güçlenmesine de katkı sunmaktadır.

4.1 Ölüm Anlayışı

Tüm yaratılmışlar için evrensel olan ölüm olgusu en ilkel çağlardan beri her toplum tarafından farklı değerlendirilmektedir. Hayatın varlığı karşısında çoğu zaman bir zıtlık olarak değerlendirilen ölüm insanlık için en büyük melodramlardan biridir. Emmanuel Levinas'a göre ölüm varlığın sonuna yakın olmak, var olmak demektir. *Ölüm mutlak anlamda kesin bir olasılıktır. Her olasılığı kesin kılan bir olasılıktır* (Levinas, 2011:52). Gök ve yer arasındaki tenasühün metafizik boyuttaki geçişi olarak yorumlamak mümkündür. İnsanın inanma ihtiyacından ortaya çıkan öldükten sonra da bir yaşamın olduğu fikri bazı inançların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Doğum, ergenlik, evlilik gibi geçiş törenlerinin yanında paradoks olarak fani hayatı sonlandıran ve geçişi tamamlayan ölüm folklorik ve inançsal uygulamalar getirmiştir. Defin işleminden önce evinde, yurt dediği yerde "misafirliğini" yapan merhum için sevdikleri ve mensup olduğu topluluk tarafından yerine getirilen ritüellerden ilki ruhuna hürmet göstermek bakımından törenine icabet etmektir. Sonrasında takip eden uygulamalar hüznün ve acıyı dindirmek adına yapılan, acıyı sosyal dayanışma yoluyla azaltan dışa vurulmuş matem ve yas ayini gibi eylemlerden olabilmektedir. Yurdunda son misafirliğini yapan ruha yerini bulması için yapılan dualar,

yemekler ve iyi dilekler sunmak toplumun görevlerindendir. Ruhun yerini bulamaması, gezinmesi tehlike teşkil etmektedir. Nitekim geçişini tamamlayamayan tin kaybolmaya ve yok olmaya mahkûm kalacaktır. Ruhun kaybolması, acı çekmeye ve kutsallığını yitirmesine sebep olacaktır. Bu bakımdan toplum ve fertler üzerine düşen sorumluluğu ifa ederek geçişi ve dönüşümün tamamlanmasında katılma ayini ile yeni bir manevi varoluşu başlatmaktadır. Ruhaniliğe ulaşmak için ölüm ve doğum simgeciliği kullanılmaktadır.

Ölümün varlığının herkes için olması ortak davranış kalıplarının oluşmasına ve yadsınamaz bir gerçeklik algısının doğmasına sebep olmuştur. Ölümün gerçekliği karşısında muhtelif memleketleri ve Türkleri aynı çatı altında toplayan ortak duygu hüznün ve acıdır. Dede Korkut boylarında bu duygu şu satırlarla ifade edilmektedir:

Hani övdüğümüz bey erenler, dünya benim diyenler, ecel aldı yer gizledi, Fâni dünya kime kaldı, gelimli gidimli dünya, Son ucu ölümlü dünya. Evvel ahir uzun yaşın ucu ölüm, ölüm vakti geldiğinde arı imandan ayırmasın.

Ölümle ilgili olaylar sadece doğal bir hadise olarak değerlendirilmemektedir. Ölüm; bir gerçeklikten diğerine geçiş, eşikten kurtulma olarak yorumlanabilmektedir. Varoluşsal ve toplumsal boyutuyla tamamlanmış olmak, başka bir evrende yeniden doğmak. Toplumsal, inanç ve ritüel boyutuyla da bir geçiş töreni olduğundan Türk toplumlarının geneli ölümle alakalı geleneklerin tesiri altındadır. Yaşamaya âşık bir milletin ölüm törenlerinin bu denli acı ve ritüellerle dolu olması pek tabii yadsınamaz bir gerçektir. Bu geleneklerin, adet ve inanmaların temelinde yatan Şamanist inanç ve İslami etkiler uygulamaların yorumlanma biçimine etki etmektedir. Bu bağlamda inanç kendini ölümler üzerinden ifade etmektedir. Aynı zamanda geleneklerin ritüellerle desteklenmesi unutulmasını engellemektedir. Çünkü ritüellerin hinterlandı büyük ve yorumlanması farklı olabilmektedir.

“Epikte en önemli kabul edilen sahneler iki kişi arasında değil, kahraman ve onun ölümlülüğü arasında geçer” (Greene: 1998, 132). Ölümle ilgili epeyce geleneğin yer aldığı Türk kültür hayatında yer alan uygulamalar, yorumlamalar ve değerlendirmeler toplumların geçirdiği maceralar, coğrafi şartlar, bakış açılarına göre şekillenmektedir. Çağlar boyunca kişiöğlü ölümün son olduğuna inanmış; ölümden sonraki hayatın varlığını kendi inancı doğrultusunda şekillendirmiştir. Toplumların ölümü algılayışı yaşam tarzına, olayları nasıl yorumladığına bağlı olarak değişirken mücadelecî, macera sever ve hareketli toplumların

ölüm olgusu diğer toplumlardan farklı olmuştur. “Ölümün algılanışı insanın hayata bakış tarzına, inancına, yaşadığı hayatın şartlarına ve içinde bulunulan duruma göre değişiklik gösterir. Ölüm karşısında takınılan tavır korkaklık ve karamsarlık uyandırabileceği gibi kurtuluş olarak da yorumlanabilir. Bazı kişiler için de uzun bir rüyaya dalmak ve ebediyen uyumak anlamına gelir (Yüksekkaya, 2009, 5). Yusuf Has Hacıp Türklerdeki ölüm algısını şu sözlerle ortaya koymaktadır: “Ölümke asıg kıldı erse ot em otaçı turu kalgag erdi ulam/ Ölümüne karşı ilaç ve deva fayda etse idi tabipler ebediyen hayatta kalırlardı (Kutadgu Bilig 19 Yusuf Has Hacıp, s. 98)".

Ölümün gündelik hayatın içindeki tabiiliğine bağlı olarak geliştirilen pratikler ve töreler destanlarda yer bulur. Toplumun devamlılığında ve kimliğini korumasında ise destanların yeri ve önemi haizdir. Türk kültür hayatında ve tarihinde yer alan kahramanların kendi isimleriyle var olan destanlarına baktığımızda ölüm olgusu toplumsal yas ve törenleri beraberinde getirirken destan kahramanları ve bireyler için son değil yeni bir evrenin başlangıcı olmuştur. Destan kahramanı da olsa ölümden uzaklaşmak söz konusu olmamıştır. Yaşayan en uzun destan olan Manas ve Oğuz Kağan destanında toplumun beklentileri ve kimliklerini yansıtan düşünceler, fikirler destan kahramanları üzerinden aktarılırken günümüze ulaşan mesajları vasiyet niteliğindedir. Bugün gelinen noktada vasiyet olgusu şahsi düzlemde ele alınırken tarihte Türk toplumlarının destanlarında toplumsal nitelikte devlet önde gelmiştir.

Kırgız ve Anadolu Türklerin ortak yaşamında ölüm Gök Tanrıyla buluşma ve bu dünyadaki sonun başlangıcıdır. Sonun başlangıcı ifadesi bilinçli olarak yorumlandığında Türklerdeki ölümden sonraki hayatın varlığına olan inanca ulaştırmaktadır. Kahramanın atı ile beraber gömülmesi, kılıcı ve savaş eşyalarını beraberinde defnettirmesi ölümden sonraki hayatın varlığına olan inançtan gelmektedir. Ölen kişi meşhursa maiyetindekiler de yanına konur (Erdem, 2000: 226). Destan kahramanı öldükten sonra da ebedi yurdunda düşmanlarıyla savaşaacağı ve yaşayacağı düşüncesi vardır. Manas destanında Manas'ın atının Manas ile beraber gömülmediği tespit edilmiştir (Manas destanı incelemeleri 268).

Türk Destanlarındaki ölüm idraki, inancı temsil eden kişiler tarafından sezilen, kabiliyet ve incelik gerektiren hassasiyet icap etmektedir. Kamların ve şamanların, dedelerin, imamların, alimlerin, otacıların yer ve gök arasındaki sezgileriyle farklı bir boyutta terennüm edilmektedir. Kadın Şaman, bulutlara bakarak kehanette bulunur, gökte insan vücuduna

benzeyen bir soğuk kara bulutun yeryüzünü kapladığını gördüler. Kadın Şaman, Bahşı ve gözü açıkların tarifine göre, bu kötü haberin işareti idi. Divan-ı Lügatit Türk'te yer alan “*Kam ırkladı*” ifadesi Şamanların göksel bağlantıları ile haber alabildiğine işaret etmektedir. Şamanların ölüm anı dışında ölüm töreni esnasında da bazı mühim vazifeleri vardır. Bayat'tan aktarılanlara göre Cengiz Han'ın ölümünden sonra defin töreni sırasında tabutun önünde at sırtında kadın şamanlar gitmişlerdir (Bayat, 2010:54). Bu eylemin işlevi ölen kişinin ruhunu öteki dünyaya götürmek şeklinde yorumlamak mümkündür. Aynı zamanda simgesel olarak at ölümü ve ruh göçünü temsil etmektedir. Ruh taşıyıcısı olan at; binek hayvan olma özelliğinin yanı sıra mitsel olarak ölümü imgelemektedir. Doğum, evlenme ve ölüm etrafında Şamanizm kaynaklı birçok inanca rastlamak mümkündür. Şamana göre ölümden sonra kişinin ruhu evine tekrar uğrayacaktır. Bu sebeple sevdikleri ölünün ruhunu rahatlatmaya hizmet etmelidir. Ölünün ruhunun rahatlaması için maddi ve manevi mükellefiyetleri yerine getirmekle mümkündür. Ataya ve ceddine saygı duymak, kişinin ruhuna saygı göstermek, ağıt söylemek, aş vermek, karalar bağlamak gibi tören ve ritüellerle mümkündür. Merhumun ruhu için yapılan törenler, ölüyü dünyanın kötülüğünden korumak ve gelenlere ikramda bulunmak amacıyla yapılmaktadır. Bu sebeple ölü bu dünya ile bağlantısını kesecek, sevenleri onun ruhuna izzet ve ikramlarda bulunacaktır. Bu ikramların içerisinde yemek, güler yüz, kurban, dua yer almaktadır.

İslamiyet'in kabulünden önce Kırgızlar da diğer Türk toplulukları gibi Şamanizm ve Eski Türk inancına sahiplerdi. Bu inanç İslamiyet'in kabulü ile farklı bir hâle bürünse de Anadolu ve Kırgız Türklerinde destan kahramanının adının yaşatılması ve kimliğinin korunması namına önemli bir noktadır. Kahramanın ölümlü olması ve toplumun bu bilinçte olması ölümsüz olan varlığın Tanrı olduğu ve sonlu yaratılanın kişiöğlü olduğunu kanıtlar niteliktedir. Nitekim Orhun Abidelerinde geçen “Zamanı Tanrı yaşar kişiöğlü ölmek için yaratılmış” ifadesi bunun delilidir. Toplum tarafından söz varlığında ve sözlü kültürde yaşatılan uçmağ kavramı yine ölümün son olmadığı yeni bir evrende kişinin en güzel haliyle var olacağı inancını temellendirmiştir. Uçmağa gidenler faziletli ve erdemli kişilerdir. Manas öldüğünde çadırından kara kuşlar çıkara. Kahramanın ölümü mutlak bir ölüm değildir, son gibi anlatılmaz.

Bilge Kağan, Orhun Kitabelerinin doğu yüzünde uçmağ terimiyle ruhun uçup gittiğini kastederek şöyle ifade etmektedir: “Kagan uçdukda özüm sekiz yaşda kaltım” “Kangım kagan il kazanıp uça barmış” (Babam Kağan öylece ili, töreyi kazanıp uçup gitmiş) Bilge

Kağan Abidesi Doğu Yüzü, 12 ve 13. Satır). Gök ve yaratılışla ilişkilendirilerek ifade edilen “uçup gitmek, uça varmak, göğe yükselmek, yukarı kaldırmak” ifadeleri Türklerin ölüm kozmogonisindeki ruh ve ahiret inancındaki zenginliğe işaret etmektedir. Eski Türklerde ölüm; can ruhun bedenden ayrılmasının, kuşun bedenden uçup gitmesinin sonucu olarak yorumlanmaktadır. Manas destanının Sagımbay Orozbek Uulu varyantının 1. cildinde geçen “*Ölürsen Müslüman ’ın elinden, Uçmak’a doğru uçarsın* (Orozbek Uulu, 2017: 504)” ifadesi tüm Türklerin ortak bakış açısı ölümüne dair geliştirdiği maddi ve manevi boyut değiştirmenin Kırgız Türklerinin de “uçmak” terimiyle karşılandığını göz önüne sermektedir. Türk mitolojisi ve İslamiyet’in birleştiği noktada “uçmağ” dini ve mitolojik bağlamda cennete gitmek, erdemli kişiler ile bir arada bulunmak anlamına işaret etmektedir.

Farklı kültürlerde de yer alan ruhun uçarak özgürleştiği inancı uçmak eylemi ile ruhun özgürleştiğine işaret etmektedir. Kozmik oluşumunu ve geçişini “tamamlayabilme” simgesi olarak ruhun yerini tayin etme hadisesi farklı inançlarda değişik isimlerle (nirvana) yaşamaktadır. Din dışı ya da kutsal bir yaşamdan varoluşunun sınılandığı bir evrede geçiş törenini tamamlamaktadır. Destanın yer aldığı coğrafyaya göre bu bazen köprü simgesi bazen de tabiatın ölüp dirilmesi şeklinde farklı sembollerle ifade edilmektedir. Kişi öldükten sonra psikik geçişi tamamlayarak her şeyin yeniden başladığı yeni bir varoluşsal başlangıcı yaşamaktadır. Ölüm anlayışına bağlı olarak Türk topluluklarında beden defnedilmemesi ya da ayinin gerçekleştirilmemesi ruhun sahipsiz ve başıboş dolaşmasına; yerini bulamamasına sebep olmaktadır. Bu nedenle defin töreni, dini ayinler, ölü adına yapılan eylemler ruhun aidiyetini ve yerini pekiştirmek amacıyla toplum tarafından yerine getirilmektedir.

İnsan kendisi, ailesi ya da kutsal kabul ettiği herhangi bir nesne, canlı için “ölmek” fiilini kullanmak istemeyebilir. Ölmek sözcüğünün soğukluğu, yaşamın sonlu olması, beden bu dünyayı terk ettikten sonra öbür dünyada var olmayacağı fikrini düşündürmesi bu kelime yerine farklı terimler kullanılmasını mümkün kılmıştır. Nitekim canlının, nesnenin artık yaşamadığı fikri tatsız ve can yakıcı hisler doğurabilir. Bu nedenle Türkler hoşuna gitmeyen bir durumu niteleyen sözcükler yerine alternatif ve birçok anlamı barındıran, dil hazinesindeki zenginliğini gösteren kelimelerle ölümü ifade etmiştir. Sosyal yaşamdan da izler taşıyan kelimelerde varlığın en hakiki dönemlerinden biri olan “ölüm” ile ilişkilendirilirken uçmak eylemiyle bağlantı kurulması ölümün sınırlayıcı değil yeni bir hayatın, özgür yüzünü aydınlatır niteliktedir.

Türklerin kendi vicdanlarından ve kendi coğrafyalarından doğan şaman dininin uçmak dediği, sonsuz mutluluklar ülkesi cennet de böyle bir ışık dünyasıdır. Yerden on yedi kat göğe doğru gittikçe aydınlanan bir ışık dünyası vardır ki on yedinci katında bütün göz kamaştırıcı aydınlığı ile Türk Tanrısı oturur. Yeryüzünde iyilik yapan ruhlar da vücuttan ayrılınca bir kuş şekline girerek buengin ışık dünyasına uçarlar (Demirel, 2015: 98).

Türk kozmogonisinde ölümün nasıl algılandığı toplumun ölüm hakkındaki fikrinin ne olduğu destanlardan yola çıkarak yorumlanması mümkündür. Destanlarda ele alınan hayatın üç eşiğinden biri olan ölüm; doğum kadar normal karşılanıp benimsenmesi kolay olmuştur. Ölüm olgusunun normalleşmesi ve Kırgız kültür hayatının bir parçası olmasında İslami inancın getirdiği teslimiyetin payı da önemsenecek derecede değildir. Örneğin Dede Korkut boylarında geçen ölümün algılanışına dair ifadeler yaşamın yeniden canlanması ve ölüp dirilmeyle ifade edilmektedir: “*Yıkılma, çölleşme, kuruma, yaşlanma, suyu çekilme, kabarma, bitme, akma, yeniden yeşerme* (Roux, 1968: 312).”

Kadim Türklerin ölüm kadar ve ölüye duydukları hürmet bin yıllık bir töre ile beraber yaşamaktadır. Eski inanç sistemlerinde de atalar kültü olarak yaşayan ölüye, ruhuna ve yaşadığı hayata hürmet eylemlerle ve ritüellerle yerine getirilmiştir. Hayatta iken kutsal sayılan kişiler ve din-toplum büyükleri ile başlamaktadır. Yas sürecinde acıyı yaşatmak adına sergilenen davranışlar (yüz çizmek, karalar bağlamak, ateş yakmak vd.) İslamiyet’in kabulüyle farklı bir boyuta taşınmıştır. Kırgızların atalar ruhuna saygı sunma törenleri Manas destanında hana aş sunma, kahramana yaşamına uygun mezar, kümbet yaptırma ve vasiyetlerini yerine getirme şeklindedir. Ölüme son olarak bakmayan bu inanç çerçevesinde kişi ölmeden önce nasıl bir hayat yaşadıysa öldükten sonra da aynı saygı-hürmet gösterilir. Jean-Paul Roux bu noktada atalar kültürüyle ilgili olarak farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Roux’un ifade ettiğine göre bireyler ata ruhunu yüceltmek ve muhafaza etmek için ritüellerine devam ediyorsa atasından beklenti içinde olduğundandır. Sonuç olarak insan bu tapınma ve yüceltme ile atalar ruhundan hizmet beklemektedir (Roux, 2023: 379). Toplum içindeki konumu bakımından insanlardan farklı statüde yer alan ata; ölümünden sonra da ruhunun diriler arasında dolaştığına inanılan toplum ulularının ruhları animist inanç etkisiyle ata kültürünün tapınma ve korunma ihtiyacına yönelik inancın gelişmesine sebep olmuştur. Söz konusu destanlarımızda ismi geçen İrkıl Ata ve Bakay, Aykoco (sahabe) gibi aksakallı olarak nitelendirebileceğimiz ataların ruhları ölümlemlerinden sonra dahi kutsiyet barındıran manevi güçlerdir.

Bu araştırma hayatın üç önemli eşiğinden biri olan ölümün beraberinde getirdiği uygulamalardan biri olan vasiyet konusunu ele almıştır. Bu çalışmayı gerekli kılan husus Türklerin yaşamında ölüme gösterdiği hassasiyet ve kutsal, saygıdeğer gördükleri toplum tarafından önemsenen destan kahramanlarının vasiyetleriyle ilgilidir. Bu çalışma ile amaçlanan destanlara ölüm ve vasiyet merkezli bir perspektifle inceleme ve geçmişinden öğütler alan vasiyetlerin vaziyetini sunmaktır. Bu bağlamda Türk kültür dairesinin nirengi noktası destanlardan vasiyet fikirlerini ortaya çıkarma amaçlanmaktadır.

4.2 Ölümün Sezilmesi

Kırgızlarda ölümünü hisseden kişide ölüm iyiliği bulunduğu birçok araştırmacı tarafından ifade edilmiştir. Toplumun algısına ve yaşayışına göre tecrübi bilgiyle ölümün yakınlığını önceden sezilebilir. Kahramanın düş ile haberdar olması mümkündür. Nitekim Manas destanında Kankey Manas'ın ölümü ile ilgili düş görmüş ve bu düşü yordurmuştur.

- Ölüm olayının duyurulması (Uğruzu),
- Ölümden hemen sonraki hazırlık (Gömölme, defin işlemleri),
- Dinsel kurallar (Kur'an okutma),
- Ailenin ve halkın yas süreci,
- Ölen önemli bir kişiye anılması (Heykel, Cedilik, Kırklık)
- Anılması (Merhum kişi adına ikramda bulunmak, toplantı) Hüznün birleştiriciliğinden yararlanılarak ölü aşı sunmak toplumsal dayanışmayı sağlar. Bir acı etrafında insanları bir araya toplar.

Manas Destanında ölüm olgusuna diğer olgulardan daha fazla yer ayrılmıştır. Bunun sebebi olarak sıradan destan kahramanından farklı olan bahadır alp Manas'ın şahsiyetine yakışır şekilde 3 kez ölüp dirilmesi şeklinde yorumlamak mümkündür. Toplumun kahramanın öldüğünü kabullenmemesi de sebepleri arasında değerlendirilebilir.

Kırgızların bir diğer önemli kahramanlarından olan Manas'ın yoldaşlarından biri olan Koşoy da ölüp dirilme motifiyle karşımıza çıkmaktadır. Çöloğlu'nun ifade ettiğinden yola çıkarak

Koşoy'un ölüp dirilmesi toplumdaki yaşlı ama dinç birey olmasıyla ilişkilendirilmektedir (Çöloğlu, 2013:151).

4.3 Ölüm ile İlgili İnanış ve Merasimler

Bir toplumun ölü gömme ve cenaze adetleri o topluma dair birçok şeyi ifade etmektedir. Destanın 2. cildinin başında savaş sahnesinde anlatılan askerlerin savaşa nasıl hazırlandıkları ve defin işlemleri İslami bakış açısıyla ifade edilmiştir. Ölüm töreninin cenaze namazıyla gerçekleştirilmesi İslami bir ritüelin topluluk ile birlikte gerçekleştirilmesi acı ve hüznün birleştiriciliğini ve yasın insanları buluşturduğunu ifade etmektedir. İslami açıdan da cenaze namazının kılınması topluluk üzerinde farz olmakla birlikte ahlaki ve töresel açıdan da geride kalanların ölümlere karşı sorumluluğunu yerine getirmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır.

Ölüleri toplayıp gördüler,
Cenaze namazı kılıp Müslümanlar,
Bütün hepsini gömdüler.
Burak atı eyerleyip,
Cenaze namazı kılarak,
İnsan nasıl ölür, – deyip,
Ölenleri kalanlar gömer, – deyip (Orozbak Uulu, 2017:32).

4.4 Ölüg Kötür-

Ölüyü götürme, cenaze merasimi düzenlemek.

Ben ölecek olsam görmezler mi,
Bütün Kırgız gençleri
Hıçkırıp ağlıyarak gömmezler mi!
Ölürsem görmezler mi,
Bütün Türk gençleri,
Hüzünlenip gömmezler mi!
Salamat ile Oşpur'a
Selam söyleyin onlara
Kazak Biy'i Karabek'e,
Kazak, Kırgız kardeştir (Orozbak Uulu, 2017:135)

Kırgız Türklerinde geçmişten günümüze değin yaşayan defin merasimi toprağı kazmak suretiyle ya da toprağın altında bir odacık açmak suretiyle yaşamaktadır. Destan dönemini göz önünde bulundurulduğunda ve destanın günümüzde halen derlendiğı düşünöldüğünde költür tarihçiliğı ve medeniyet bakımından işaretler göze çarpmaktadır.

Yeri kazıp, ölüleri

Hepsini birlikte gömün” – dedi.

“Tamam, olur” – diye,

Toprağı derin kazdılar (Orozbak Uulu:2017: 155)

4.5 Ölü Aşı

Ölünün hatırasına verilen büyük şölen. Kara aş; eski Türkçe “Yog aş” olarak bilinmektedir. Yog aş, ölü aş olarak sunulan; ölünün ardından verilen yemekli törene katılmak kişiyeye karşı son vazifenin sorumluluğunu taşımaktadır. Hem ölü hem de diriler için hayatın her alanında olan bir tören olan aş verme; ölünün günahlarının bağışlanması, merhumun da cömertliğine işaret etmektedir. Kıpçaklarda görölmüştür. İnan’dan aktarılan Türk boyları arasında Müslüman Kırgız-Kazaklar son zamanlara kadar muhteşem yug (aş) töreni yapıyorlardı (İnan, 1976: 61). Eski Türkler tarafından çok önem verilen bir tören olan aş verme töreninde ölenin evinde yemek hazırlanmaz; merhumun eşi, dostu, akrabaları tarafından ikramlar sunulmaktadır. Bu törenler birlik beraberliği pekiştiren, bireylerin ruhanî ihtiyaçlarını karşılayan törenlerdir. Eski Türk inançlarından biri olan ölünün ruhuna yemek sunma költüyle ilişkili olarak merhumun bu dünyada tekrar dönmemesi ve gittiğı yerde huzursuz olmaması amaçlanmaktadır. Ölenin ruhunu memnun etme maksadı da olan bu törende cömertçe bütün nimetler sunulmaktadır. Atalar költüne saygıdan sonra merhumun geride kalan ailesinin itibarı ve saygınlığı için söz konusu tören kusursuz ve eksiksiz yerine getirilmesi amaçlanmaktadır. Manas destanında Manas’ın düşmanları arasında yer alan Kökötöy Han’ın ölümünden sonra oğlu Bok Murun, babası adına ölü aş merasimi yapmıştır. Bu yemekte atın toplum ve kahramanın hayatındaki yerine binaen sadakatle bağlı olduğu atı da yer almakta ve at yarışları düzenlenmektedir. Destanda da karşılaştığımız Manas’ın ölümünden sonra bahadırlığına yakışır şekilde ailesi ve halkı tarafından görkemli bir aş sunulması soyun itibarı için son derece önem taşımaktadır. Törene gelenler arasında halkın yanında diğere milletlerin kağanları da yer almaktadır. Elçi davetiyle ya da hükümdarın bizzat okuntu yollamasıyla davet edilmektedirler. Sarkıt, sarğut, sarkut adıyla bilinen, alt tabakadan

olanlara sunulan bir yemek de söz konusudur. Lütuf, bağışlama anlamlarında kullanılır. Bu uygulamada esas kurban töreninde Tanrıya sunulan kurbanın etinin bir kısmının bırakılarak fakirlerin ve ihtiyaç sahiplerinin de faydalanması usulüdür. Aynı zamanda toplumsal birlik ve topluluklar arası dayanışma ve kardeşliği pekiştirmesinden dolayı ölü aşı sunmak, toy düzenlemek, kurban töreni icra etmek dayanışmanın simgesel bir ifadesidir.

4.6 Yedisi- Yedilik

Cedilik. Ölünün defin töreninin ardından yedinci gece yapılan misafirlere aş sunma, Kur'an okuma geleneği Eski Türklerde kutsallık barındıran törenler arasında yer almaktadır. Aynı tören kırk gün geçtikten sonra da icra edilmektedir. Ölümle ilgili birçok inanış ve törenler kaynağı Şamanizm kökenli inançlar olarak değerlendirmek mümkündür. Merhumun toplum içerisindeki yerine bağlı olarak törenin genişliği ve süresi değişebilmektedir. Toplum tarafından önemli kabul edilen biri için ruhun geçişini tamamlayacak her tören eksiksiz yerine getirilmektedir. Yedisinde yapılan ikramlar, dualar, misafir ağırlama törenleri çok eskiden beri devam eden eski Türk geleneklerindendir. Vefatının yedinci gecesinde yapılan bu ritüelle ölünün ruhunu rahatlatmak, ailenin acısını dindirmek amaçlanmaktadır.

4.7 Mum Yakmak

Kırgız ve Kazak Türklerinde sıklıkla görülen ölünün ardından ateş, mum yakmak ölünün ruhuna sunulan sembolik bir kurban olarak yorumlanmaktadır. Aynı zamanda kaçınma inancıyla ateş yakmanın ölüye vahşi hayvanların yaklaşmasını engellediği ve kötü ruhları kovduğu da düşünülmektedir. Ateşin fiziksel gücünün yanında manevi etkisiyle pislikleri temizlediğine inanılmaktadır. Kırgızlar ölünün ruhuna saygı bağlamında yaktıkları mumu bitene kadar söndürmezler. Bu bağlamda söylenen “yaktığın ateş sönmesin” atasözü ölenin diğer dünyada sonsuza kadar yaşayacağı bu dünya için de ruhunun ölümden sonra da ebediyen yaşamasına dair söylenmiş bir temenni niteliğindedir.

4.8 Mezar, Mezar Taşı

İslamiyet ile birlikte farklı yorumlanmaya başlanan mezar dikme ve kabir kültürü Eski Türklerin inanç sisteminde atalar kültüne dayanan haliyle yaşamaktadır. Ölen kişinin öldürdüğü düşman sayısı kadar mezarına balbal dikme, mezarın üzerinde yer alan bitkilerin

seçimi ölünün ruhunu yaşatmaya ve mezarını ziyarete gelenlere itibarlı bir görünüm sunma amaçlanmıştır. İnsan ruhu göğe çıkarken balbal, ongun ve mezar taşıyla yaşatılmaya çalışılmıştır. İslamiyet'ten sonraki mezarlara bakıldığında Türk sanatına dayanan bitki motifli mezar taşları ölünün manevi gücünden alınan ilhamla buluşmaktadır. Manas'ın mezarını altınlarla kaplanması, sarayı andırması Manas'ın bahadırılığına ve ihtişamına yakışır manzaralar sunmaktadır. Bu bakımdan kahramanın manevi şahsiyetinden alınan güçle emniyet, huzur ve kudret ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bilhassa bahadırların mezarların inşasında toplum yaşamı ve tarihi esas olmaktadır. Ölümün gerçekliği ve hüznü karşısında geride kalanların acısını azaltacak şey gidenin yaşamını hatırlatacak sözleri ve hatıralarıdır. Bu hatıralar pamuk ipliğine bağlı kalabalıkları bir arada tutan ölüden kalmış ses ve görünmez bağlardır.

4.8.1 Manas Destanında Mezar

Kutsallığı ve ölümsüzlüğü simgeleyen bahadır Manas'ın mezarı Tanrı tarafından korunmaktadır. Simgesel anlamda kutsal ve derecesi kolay ulaşılabilir olmayan mezarın merkez simgeciligi boyutuyla maddi ve manevi olarak her zaman korunan, ulvi, sırlı değerlere sahiptir. Mezarın kötü ruhlara karşı korunması, görkeminin simgesel olarak ifadesi bakımından kümbet ve saray şeklinde inşa edilmesi kötü ruhlara karşı kutsal mekânın korunması olarak yorumlanabilmektedir. Aynı zamanda her toplumun devletin ve imparatorluğun ruhundan alan kutsal ve koruyucu güçler vardır. Mezar yerlerinde yaşayan kutsal güçler yol gösterici hüviyette kılavuz olarak yaşamaya devam etmiştir. Kutsal olandan yardım dileyen kişiler şamanın ruhuna, atanın ruhuna ve şehitlere kurbanda bulunur; iyelerden yardım diler. Bu kutsal güçler mezar yerlerinde, bayraklarda ve vasiyetlerde yerleşmiştir. Devletin yöneticisi, kağanı ve şamanı her zaman için kutsal kişilerdir. Bu bağlamda ölü gömme ve ölüyü son yolculuğuna uğurlama töreni toplumun antropolojik olarak geçirdiği evreleri yorumlamak açısından geçirdiği dönemlere ışık tutmaktadır.

Kırgızlar 'da mezar atalar ve atalar ruhuna hürmetten dolayı çok önemsenmiş; itina ile inşa edilmiştir. Manas'ın canı ebedi olarak yaşamakta can bedenden ayrılrsa dahi ruhu ebediyen varlığını sürdürmektedir. Ata ruhunun geride kalanları kötülüklerden sonsuza kadar koruduğuna inanıldığından canı bedenden ayrılrsa bile ruhu sonsuza kadar yaşamaktadır. Manas'ın mezarının kümbet şeklinde yapılması onun toplum tarafından kutsal kabul edilmesi ve milleti tarafından azametli kabul edildiğinden dolayı saray şeklinde inşa

edilmiştir. Aynı zamanda Manas'ın dirilmesinden sonra mezarı Tanrı tarafından saraya çevrilir. Hiç şüphesiz mezarın saray şeklinde inşa edilmesinde ruhunu rahatsız etmemek ve ölümden sonraki hayata olan inanç yatmaktadır. Kutsal mekanlar geleneksel ve dinsel faktörlerin etkisiyle inşa edilmektedir. Burada eski inanç ve İslam kültürünün getirdiği ahiret inancının yanı sıra atalar kültüründen gelen ataya, ruhuna saygı ve itibar söz konusu olmaktadır. Diriliş gününde kahramanın yaşamında yanında olan, yolculuğunda kendisine eşlik eden sevdiği tüm nesne ve canlılar onunla birlikte gömülmektedir. Günümüzde yapılan arkeolojik kazılar kahramanın yanında göturdüklerinin at, obje, silah vb. olduğunu kanıtlamaktadır. Öldükten sonra ata yurtta kalmak, mezarının ve ruhunun izzeti için son derece mühim yer tutmaktadır. Devlet ve toplum tarihi açısından da tarihe kaynaklık etmesiyle fiziksel ve inanç bağlamında belge niteliği taşımaktadır. Destanın Sagımbay Orozbek Uulu varyantının 2. cildinde geçen atalar dininden dönenin kınanacağı ve toplum tarafından varlığının tanınmayacağı mezar taşının olmaması ile ifade edilir. Nitekim mezar taşı olmayan insan var olmamış; toplum tarafından hatırlanmayan değersiz kişiler olarak konumlandırılmıştır. Bu bağlamda mezar ve mezar taşları toplumsal hafızanın izlerini taşımaktadır.

4.8.2 Oğuz Kağan Destanında Mezar

Mezarlıklar ve mezar kültürü somut kültürel miras örneklerini teşkil etmektedir. Mezar ve kabristan kültürü inşası ve görünüşü farklı olsa da Türklerde İslamiyet öncesi var olan bir kültürdür. İslamiyet'in kabulünden sonra dini anlamda boyut kazanan mezar kültürü İslamiyet öncesinde Türk kültür ve medeniyet dairesinde Şaman, kutsal kişiler, devlet büyükleri ve bilgeler, toplum hayatında yer etmiş önemli şahsiyetler etrafında gelişmiş bir "kutsal mekân" olarak yer edinmiştir. Toplumsal ve vilayet olarak yaşamın birincil kaynağı kutsal olanla ve ruhlarla direkt olarak iletişime geçilebildiği düşünülen bu mekânda tanrısal boyutta rahmani güç hâkim olmaktadır. Söz konusu kutsal mekân bazen bir orman bazen bir mağara olabilmektedir. Bu bağlamda kutsal mekanlar ziyaret edildiğindeki emniyette ve huzurlu olma hissiyatı ile atalar kültü ve kutsal mekân arasında bağlantı kurulabilmektedir.

Moğol, Oğuz ve Kırgız topluluklarının tarihinde mezar kültürü hakkında araştırma yapıldığında bu kültürlerde ortak olan unsurların mezarın inşasında ve defin töreni esnasında yapılan uygulamaların ölümden sonraki hayata geçişi kolaylaştıracak ve merhumu yolculuğunda yalnız bırakmayacak ritüeller olduğu saptanmıştır. John Andrew Boyle'un

İbn-i Fadlan'dan aktardığına göre Oğuz Türkleri cenaze törenleri esnasında boylar arasında biri öldüğünde “ev” şeklinde çukur kazarlar. “Topraktan bir çeşit kubbe şekli vererek üzerine bir çatı örterler” (Boyle,1964:145-150 ed. Ceren Sungur: 2022:149). Günümüzde de tarihi bölgelerde ve arkeolojik kazılarda tespit edilen dönemin iklim ve coğrafi şartlarına göre inşa edilmiş mezarların insan boyundan yüksek tepeler şeklinde yığma topraktan oluşan kurgan ve kümbetler olduğu gözlemlenmiştir. Kurganların mezarı ve ruhu koruduğuna dair geliştirilen inanç ile birlikte toplumun kutsal kabul ettiği bölgelerde inşa edilir. Ayrıca mezarların kaybolup gitmemesi için dış faktörler tarafından işaretlemeler yapılmaktadır. Bu da atalar kültüne ve ruhuna olan saygının fiziksel ve somut bir temsili olmaktadır. Bu işaretler resim ve yazıdan ibaret olabilmektedir.

Türkler en eski devirlerine ait bütün bu törenler ve ayinler başta inanç merkezli olarak geliştirilmiştir. İçtimai bir topluluğa ait olan törenlerde eski inanç sistemlerindeki ölünün arkasından matem ve yas tutma, şiirler söyleme geleneği İslamiyet'in kabulüyle tamamen yok olmamış; ilave ve adaptasyonlarla yaşamaya devam etmiştir. İslamiyet'i ve Tanrı'yı inkâr etmemenin şartıyla kendilerine has gelenekler devam ettirilmiştir. Bitig bitme-düzme olarak yaşayan vasiyet terimi muhtevası kahramanın yaşam tarzına, ülküsüne bağlı olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Bugüne bu fikirlerin ulaşmasında bitiglerin ve vasiyetlerin muhataplarının yerine getirme çabası ve nesebin devamlılığın yalnız üremeye bağlı olmayıp atalar ruhuna saygıyla korunma çabası olduğu kanaatindeyiz. Çünkü Assman'ın deyişiyle “farkındalık olmadan hatırlamak mümkün değildir” (Assman, 2001: 40).

4.9 Baş Sağlığı Geleneği

(Bata, Kayrat Aytuu, Könül Aytuu). Kırgız kültüründe başsağlığı dilemek, toplumsal dayanışmanın ve insani değerlerin en önemli göstergelerinden biridir. Bu gelenek genellikle "Bata", "Kayrat Aytuu" ve "Könül Aytuu" ifadeleriyle anılır ve matem anında acıyı paylaşma, destek verme ve manevi bir bağ elde etmek amacıyla gerçekleştirilmektedir. Bu gelenekler, Kırgız bilgelğinde bireysel ve toplumsal acının paylaşılması için önemli bir ritüel oluşturur. İnsanlar, baş sağlığı süresince hem ölen kişinin hayatını takdir eder hem de yas sürecinde aileyi yalnız bırakmadıklarını gösterirler. Bu uygulamaların içeriği aynı zamanda manevi ve insani boyutu yansıtmaktadır.

4.10 Yas Tutma, Aza Kütüü

Türklerde yas tutma ve ağıt geleneği, kaybedilen kişiye duyulan üzüntüyü doğrudan kişinin kendisinin ifade etmesi şeklinde ortaya çıktı. Türk kültüründe halk, sevdikleri için kendi ağıtlarını düzerken, bu süreç aynı zamanda toplumsal dayanışmanın ve duygusal paylaşımın bir ifadesi olmuştur. Matem havasında söylenen bu ağıtlar, kaybın ağırlığını ve özlemini dile getirirken, aynı zamanda kişinin gördüğü saygıyı ve sevgiyi göstermektedir. Öte yandan Acem kültüründe yas tutma geleneği, dönemin şairlerine şiirler basılarak daha sanatsal bir yolla gerçekleştirilmiştir. Bu durum, Acem toplumlarında yasin daha resmi ve edebî bir biçimde ifade edilebilir şekilde sağlanırken, Türklerde bu gelenek daha doğrudan, samimi ve içten şekilde gerçekleştirilmektedir. Türklerin bu özgün ağıt geleneği, toplumsal hafızanın korunmasına ve bireysel birikimin kolektif bir şekilde ifade edilmesine olanak tanımıştır.

Fuad Köprülü bu meseleyi şu şekilde ifade etmektedir: “Türk hükümdarları İslam ve Acem te'siri altında milli adetlerini unuttukları zaman -eski dini mahiyetini büsbütün kaybetmiş olan- ölülerine ağlamak vazifesini bile Acem şairlerine bırakmışlardı” (Köprülü, 1966:100). Türk kültüründe genellikle siyah renk ile ifade edilen matem ve yas dönemlerinin eylemsel ifadesi olarak saç yolma, karalar giyinme sembolizasyonu acının ve hüznün ifadesi şeklinde yorumlanabilmektedir. “Oğlundan duyduktan sonra, Siyah giyip, saçını dağıtıp, Mateme başlamış annesi (Orozbak Uulu, 2017, c1, 609).” Matem sürecinin uzunluğu, töre içinde yaşatılan matem ve yas süresine bağlılık merhumun ruhunun tatmin olabilmesi ve geride kalan ailesi için siyah giymek ve saç dağıtıp yolmak yas ifadesidir.

B.K.10: “Türküm için, milletim için en iyisini öylece kazanıp verdim. Bu kadar kazanıp Babam Kağan köpek yılı, onuncu ay, yirmi altıda uçup gitti. Domuz yılı beşinci ay, yirmi yedide yas töreni yaptırdım. Bukağ vali...”

B.K. 11-12: “Babası Lisün Tay generalin başkanlığında beş yüz yiğit geldi. Kokuluk... altın, gümüş, fazla fazla getirdi. Yas töreni kokusunu getirip diki verdi. Sandal ağacı getirip, bunca millet saçını kulağını kesti. İyi binek atını, kara samurunu, mavi sincabım getirip bıraktı ” (Bilge Kağan Kitabesi, Güney Cephesi, 10-11. satır).

4.11 Ağıt Yakma, Ökür- (Yaygara koparmak, Acı Acı Ağlamak)

Kırğız toplumunda ölünün arkasından ona duyulan özlemi ve sevgiyi ifade etmek için yüksek sesle ağıt yakma, merhumun olduğu obaya yaklaşırken yüksek sesle acı acı ağlamak ve koşok söyleme geleneği devam etmektedir. Bu davranışlar sıradan davranışlar değildir, bir kökene dayanan bu eylemlerde ağıt yakan kişi feryat ederek, yüzünü çizerek, saçlarını koparıp keserek acısını izhar etmektedir. Bilindiği üzere eski Türk inanç sisteminden de izler taşıyan bu gelenekte karalar bağlamak deyiminden hareketle kaybı olan kişi siyah renk giyip eylemleri ve sözleri ile acısını ifade etmektedir. Genelde “karaluu” kadınlar tarafından söylenen acıyı hafifletmek ve ilan etmek amacıyla yakılan ağıtlar günde üç defa olmak üzere yas süresi bitene kadar söylenmektedir (Aktamaliyev ed. 2003: 176 akt. Orozobaev, 2010: 44). Bazı bölgelerde kadınların mavi renk giydiği de ifade edilmektedir (Orozobaev, 2010: 53). Toplumsal anlamda işlevi olan bu uygulama ile amaçlanan acıyı paylaşmak ve toplumun diğer bireylerine elim hadiseyi duyurmak esastır. “Siyah giyen Saykal, parlayan beyaz yüzünden kan çıkarıp, toplanmış saçlarını dağıtıp, kan karışık akan yaşlarını atının dizgininden sızdırıp, kırk yiğidini peşine alıp ağıt yakarak gitti” (Saykal’ın Manas’ın ardından yaktığı ağıt).

5. VASIYET

Bir halk için ideal olan geçmişten gelen gelenekleri, görenekleri, ataların telkinleri gelişime karşı koymadan korumaktır. Kadim gelenekler olmadan ulusal ruhun korunması, geleneklerin yaşatılmaya devam etmesi, uygarlığın gelişmesi mümkün değildir. Ruhumuzda hüküm süren kadim efendiler medeniyetimizin ve uygarlığımızın her türlü problemle başa çıkmış, dirayetli koruyucularıdır. Bu noktada atalardan, bilgelere ve devlet- birey ilişkisinden sentezlenerek ortaya çıkan vasiyetler sözlü ve yazılı hafızada muhafaza edilmektedir. *Hemen hemen Türk topluluklarının hepsinde ortak özellik hasta ağırlaştığı zaman vasiyet ve onunla helalleşme başlar* (Erdem 2000, 232).

Bir toplum, bir medeniyet yalnızca saf aklın iradesiyle yönetilemeyeceği gibi bunun yanında duygusal ve geleneksel bazı olgular beraberinde yer almaktadır. Toplumların fikri, duygusal bağları, deneyimleri ile birlikte devlet yöneticilerinin bireysel aklı, duygusu ve tecrübeleri devleti ve halkı yönetebilmek adına olmak zorundadır. Günümüzden geçmişe doğru baktığımızda dünyayı ve yüzyılları etkileyen ihtilallerin sonucuna bakıldığında akıl ve mantık adına hareket eden ordularla gerçekleştirilen yıkıcı deneyimlerin ortaya çıktığı saptanmaktadır. Sonuç olarak milli ruha sahip toplumları harekete geçiren yalnız akıl değil; töre, gelenek, aidiyet, vasiyet, emir ve yasaklamalar ile ikna ve etki altına alınabilmektedir. “Şimdiye kadar tüm uygarlıkların ana etkenleri olmuş onur, fedakârlık, dinsel inanç, zafer ve vatan sevgisi akılla değil akla rağmen ortaya çıkmıştır (G. Le Bon, 2020:93)”. Aidiyet duygusunun ön planda olduğu toplumlarda fertler kişisel çıkarlarını toplumun çıkarlarına feda edebilmektedir. Bu diğerkâmlık ancak ait hissetmekle mümkündür.

Türk kültür hayatında ve geleneğimizde yer alan ataya-anaya hürmet ve saygının getirdiği bir uygulama olarak yer alan vasiyet teamülü ilk olarak maddi unsurlarla aklımıza gelse de manevi anlamda büyüklerimizin yerine getirilmesini istediği son arzuları olarak ele alınmaktadır. Kişinin yaşamı esnasında herhangi bir zaman diliminde düzenleyebileceği gibi ölümü sırasında şahitler huzurunda söyledikleri de vasiyet kapsamında incelenmektedir. Hukuki olarak sözlü ve yazılı biçimde sınıflandırılan vasiyet türlerinin toplumu muhatap alarak mâl edilmiş âdi vasiyet biçimi de söz konusudur.

Eski Türk inanç sistemine göre yeryüzüne gönderilmiş, hanlar ve kağanlar Tanrı'nın yer üstündeki temsilcileridir. Tanrı'dan gelen emir ve buyrukları halkına tebliğ etmek; yeryüzünde adaleti ve töreyi hâkim kılmak adına bazı düzenlemeler yapılmaktadır. Bu bağlamda şahsiyet ve yücelik bakımından herkes tarafından onaylanmış ve doğrulanmış kişilere gösterilen saygı ve ilgi nesilden nesile sürekli şekilde aktarılmıştır. Bu inanç üzerine halkına bağlı yetişen ve töreyi yaşatan hanların ölümü sıradan insanlar gibi olmamaktadır. Geleneklerin ve inancın getirdiği kanaat ile destan kahramanı kutsal kişidir. Onun ölümü sıradan bireylerin ölümü gibi değildir. Zira zafer dolu eylemleri gerçekleştiren kahraman ölmez; yer değiştirir. Fitne ve felaketler esnasında yahut bir dilek sonucu dünyaya gelen destanın ana kahramanı vazifesini tamamladıktan sonra geçiş dönemini tamamlayıp; uçmağa varmaktadır. Üstün nitelikteki kahraman mücadelesini ölümüne kadar sürdürür. Tanrısal yaşam ve kutun ardından insansı sona sahiptir. Böylece yeryüzünde Tanrı'nın temsilcileri olan kağanların buyrukları vazifelerinin ardından vasiyet şeklinde telakki edilmektedir. 116 yıl hakanlık yapan Oğuz Kağan'ın her bir sözü budunu için vasiyet ve ata sözleri niteliğindedir. İç ve dış Oğuzla mücadele etmiş; İdil, Kıpçak, Hint, Gur, Çin'e karşı akınlar düzenlemiştir. Manas'ın mücadelesi de İç Kırğız ile sınırlı kalmamış; Kâşgar ve kuzey akınlarıyla hanlığını ve topraklarını koruyup genişletme mücadelesini sürdürmüştür.

Atalardan kalan söz,
Söylemezsek olur mu,
Babalardan kalan söz,
Başlamazsak olur mu?

5.1 Vasiyet Terimi

Arapçadan dilimize geçmiş, “*Bir kimsenin ölümünden sonra yapılmasını istediği şey*” anlamında Türk Dil Kurumu sözlüğünde yer alan vasiyet teriminin Eski Türkçe karşılığı olarak “bitig” sözcüğü kullanılmaktadır. Bitig sözcüğü; yazılı ferman, metin, kitap, mektup, talimat ve öğüt anlamlarını da karşılamaktadır. Vasiyeti bırakan kişi resmîyetinde vasiyetinin geçerli olması için tanıklar huzurunda son arzularını resmî belgelerle vasiyetini ifade etmektedir. Vasiyet kişinin irade beyanıyla ifade ettiği dileklerin ölüm olayının gerçekleşmesi ile meydana çıktığı tasarruf şeklidir. “Türk Medeni Kanunu m. 531’e göre miras bırakan ölüme bağlı iradesini ancak; resmi vasiyetname, el yazılı vasiyetname yahut sözlü vasiyetnameden biri ile açıklayabilir”.

Türk Medeni Kanunu'nda hukuki işlemler ve tasarruflar, sağlar arası ve ölüme bağlı olmak üzere iki başlıkta incelenmektedir. Türk Medeni Kanunu'nun 502. maddesinden itibaren başlayan bölümde, bireyin ölümünden sonra malları üzerinde kendi iradesine uygun olarak sonuç doğurabilecek ölüme bağlı tasarruflar yapabilmesi sağlanmıştır. Bu hususta vasiyet, bireyin kendi isteğiyle, ölümünden sonra gerçekleşmesini arzuladığı, tek taraflı bir hukuki işlem niteliğindedir. Vasiyetin yürürlüğe girmesi, vasiyeti yapan kişinin ölümünden sonra, iradesini değiştirme, vazgeçme veya açıklama imkânının kalmamasıyla gerçekleşir.

Bizim çalışmamızın konusu destanlar kapsamında olduğundan dolayı resmi vasiyet yerine sözlü vasiyet başlığı altında ele alınması mümkündür. Resmi vasiyetin geçerli olması için belge ve tanıklar huzurunda beyan edilmesi ve imzalanması gerekmektedir. Günümüz şartlarında sözlü vasiyet bırakan kişi mevzuatta belirtilene göre ölüm tehlikesi, afet, salgın hastalık, olağanüstü durumlarda sözlü vasiyet yoluna başvurabilir. Ancak destan dönemi ve şartlarına göre yorumlandığında töreyi ve kuralları belirleyen şahıs ve toplum etiğiyle birlikte gelenek ve göreneklerdir. Vasiyeti yerine getirme ehliyeti hukuk önünde ve toplum huzurunda aklî melekeleri yerinde, ehliyeti bulunan ve topluma mensubiyet duyan her bireyin yerine getirmekle görevli olduğu mesuliyetidir.

Sözlü vasiyetname şekil olarak ölüme bağlı tasarruf olarak ele alınabilir. Sözlü vasiyetin doğması için olağanüstü ve istisnai durumlar söz konusudur. Eski Türk inanç sisteminde ve İslamiyet'te sözlü vasiyet kişi dilediği zaman vasiyetini ifade etme özgürlüğüne sahiptir. Hükümleri bakımından herhangi bir zorluk taşımadığı için herkes sözlü vasiyette bulunabilir. Vasiye bırakan kişi vasiyetini istediği zaman, durum ve şartlar altında ehliyeti, ayırt etme gücü müsaade ettiği sürece yapma hakkına hukuk önünde de sahiptir.

5.2 Kırgız Türklerinde Vasiyet Terimi

Kırgızlarda vasiyet etme “*kereez aytuu*” ismiyle kendilerine has gelenekte hususi olarak yaşamaktadır. Öleceğini hisseden kişi malları ve geride bıraktığı ailesi ile ilgili vasiyet eder. Aile bireyleri arasında mülkü paylaştırılır. Bir meclis esnasında yaşamında bir arada bulunduğu dostlar ve akrabalarından helallik ister. Bu esnada vasiyetini dile getirir. Kırgız Türklerinde genel olarak vasiyet edilen konu ailenin dağılmaması, öldükten sonra ağıt yakılması ve devlete itaattir. Diğer bir konu defin esnasında toprak salma vasiyetidir. Son seferine çıkan insanın istekleri kutsal sayılır, geride kalanlar onları eksiksiz yerine getirmeye

çalışır (Polat, 2005: 199). Cenaze duyurulduktan sonra toprak salmaya çağırılan insanlar ölen kişinin son vasiyetini toprak atarak yerine getirmektedirler. Vasiyet kelimesi bir sözcük olmanın ötesinde kişinin son arzusudur. Bu dünya ile arasındaki bağ vasiyetinin yerine getirilmesi ile tamamen kopmuş olacaktır. “Yerini bulma, gözü arkada kalmama” deyiminden yola çıkarak bu dünya ile özlük ilişkisi son bulmakta ve vasiyetleri ile ailesi, milleti arasında yaşamaktadır. Vasiyet sözcüğünün hissettirdiği sorumluluk ahde vefa ile gerçek anlamına ulaşmaktadır. Vasiyeti yerine getirmenin verdiği his aslında kişinin kendi adına da birey olarak başka bir fert için son vazifesini yerine getirmiş olmanın idrakini yaşatmaktadır. Vasiyet bırakan kişinin vasiyetini yerine getirmeyenler toplum tarafından kargılanır; Tanrı’nın bela ve musibetleri üzerine salacağına inanılmaktadır.

Milletleri harekete geçiren etkenlerin başında gelen hakimiyet kurma arzusunun yanında duygusal ilerlemeyle toplumun yaşama biçimini evrimi tetiklemektedir. Akılla izah edilemeyecek duygusal değerlere sahip halklar inançlarıyla medeniyetin temelini inşa etmiştir. Destan kahramanı budunun atası konumunda yer almaktadır. Kitle önderi destan kahramanının toplum tarafından itaat edilen, hükümlerine riayet edilen güce sahiptir. Kahraman önüne çıkan engelleri aşmak zorundadır. Bu amaca hizmet eden duygu tutku, saygınlık, inanç ve ülküdür. Saygınlığını kazanan lider, etkilediği kitleye karşı ikrar ve emirler hedeflerinin tahakküm altına almaktadır. Halk halihazırda kendi toplumundan ortaya çıkan kahramanına kendisine adına ifa ettiği görevinde içgüdüsel olarak inanma ve boyun eğme eğiliminde olduğu için liderin fikirleri halkın, milletin fikirleri konumundadır. Türk hakanlarının düşünce ve eylemlerinde buyurgan tavrı da halkın inanma kriterlerine etki etmektedir. Kahramanın inancının derinliği, sözlerinin, vasiyetinin derinliğine telkin gücü katmaktadır. Toplumların gelecek hayatlarına fikirleri aşlamak meşakkatli bir meseledir. Bu fikirlerin yerleşip inanç haline gelmesi de ruha tesir eden değerlerle mümkündür. Bu noktada vasiyetin, inanmaya hazır durumda olan bireylerin gelecek yıllarda benimseyeceği fikrî değerler olarak yorumlanması mümkündür. Bu fikirler aile, devlet adamları, sanatçılar, halk ve bireysel olarak farklı yorumlanabilir. Edebiyat dünyasının ürünü olan destan anlatılarında ele alınan destanı yazıya geçiren ve söyleyenini, toplumun yaşantısı ve hayal dünyasını yansıtan gerçekliktir. Bu nedenle bu vasiyetler uygarlıklarının en küçük unsurlarını içinden çıktığı toplumun değerlerini, mücadelelerini yansıtmaktadır. Bir liderin ya da kahramanın vasiyeti, sadece bir bireysel tercih değil, aynı zamanda toplumun genel beklentilerini ve geleceğe dair hedeflerini de temsil etmektedir.

Destan kahramanının vasiyetine saygısızlık devlete saygısızlıktır. Halk yaşamının yazılı ve sözlü belgesi olan destanlardaki vasiyetler toplum ve destan kahramanlarının hayatına dair tarihi belge niteliği taşımaktadır. Söz konusu tarihi belgeleri yorumlarken yasak ve kabuller, dini hayat, söz varlığı, töre ve gelenekler göz önünde bulundurulmaktadır. Halkın kendiliğinden uyduğu, yerine getirmekle sorumlu hissettiği vasiyetler nesilden nesile aktarılan kültürel ve bireysel kalınlardan oluşmaktadır. Vasiyetin etkisi diğeri bir deyişle şifası muhataplarının rolünü benimseyip içselleştirmesine bağlıdır.

5.3 Vasiyet Türleri

Roma hukukunda vasiyet (Latince: *testamentum*), bireyin ölümünden sonra malvarlığının nasıl paylaşılacağını düzenleyen, hukuki geçerliliği olan bir irade beyanıdır. Roma hukukunda vasiyet önemli bir müessese olup hem kişinin kendi malvarlığı üzerindeki tasarruf özgürlüğünü sağlamış hem de aile hukuku ve miras hukukuna düzen getirici bir etki yaratmıştır. Vasiyet kurumu, Roma hukukunun gelişimi içinde çeşitli aşamalardan geçmiştir.

Roma Hukukuna göre ölmüş olan kişi miras ve vasiyet bırakmıştır. Vasiyeti yapan kişinin iradesi ve arzuları dikkate alınarak yerine getirilmesi temel husustur. Belirli bir zamanda yahut muayyen olmayan bir zamanda vasiyet etmek mümkündür. Emirname hükmünde olan vasiyetler; vasiyet eden kişinin iradesi değiştirilemeyeceği için göz ardı edilmemesi açısından hükmü iptal edilemez. Roma hukukunda *testamentum* kelimesi ile ifade edilen vasiyet son iradenin beyan edildiği şekle bağlı ve tek taraflı bir işlemdir (Günel, 1995, 433). Roma Hukukuna göre vasiyet eden kişi iki tane vasiyet bıraktıysa ve ikinci vasiyet ile birinci vasiyet arasında belirsizlik, çelişki doğduysa birinci vasiyetin hükümleri iptal edilir; çelişki bulunmayan hususlar da iptal edilir.

Roma Hukukuna göre iki tip vasiyet vardır. Halkın huzuruna hazır şekilde yapılmış vasiyet; harbe hazır ordu huzurunda yapılan vasiyet. Bu şekilde bir tasnife gidilmesinin sebebi kişiler sakin ve sükûn içindeki hayatlarında ve savaşa gitmek üzereyken yaparlar. Destanlarımızdaki sözlü vasiyet Roma hukukuna göre son arzuların yedi tanığa bildirilmesiyle başka hiçbir şarta tabi olmayarak geçerlilik kazanır. Tarihe tanıklık etmek gibi bir şartı olmayan vasiyetlerden yazılı olanları tarihi belge niteliğinde olmakla birlikte dönemi çözümlemeye de ışık tutar niteliktedir. Bireysel vasfının yanında toplumsal olma vasfıyla da tarihi belge özelliği taşır. Kayak (2021)'a göre vasiyetname Romalılar tarafından

sadece bireyi ilgilendiren husus olarak görülmemiş; kamusal boyutuyla ilgilenmişlerdir. Vasiyetname özel hukuk işlemi değil kamu hukuku işlemidir (Kayak, 2021, 564).

Halkbilimi ve halk edebiyatı araştırmalarında kullanılan kaynaklar yazılı ve sözlü olmak üzere ikiye ayrılarak sınıflandırılmaktadır. Yazılı kaynaklar arasında tarihi belgeler; sözlü kaynaklar ise derleme yöntemiyle kaydedilmiş kişisel yorumlamalar ve toplum tarafından oluşturulan malzemelerdir. Destan araştırmalarında kullanılan kaynaklar bu türün genellikle manzum olarak oluşturulması sebebiyle sözlü edebiyat kaynaklarıdır. Bu bağlamda yazıldıkları dönemin sözlü kaynakları olan destanların içerisinde barındırdığı vasiyetler toplumu ve kahramanları anlamlandırmak adına bireylerin kendi arzu ve beklentilerinin ve ulusun destan kahramanından beklentilerini içeren tarihi belge niteliğinde metinlerdir.

Toplumun inançlarından, kültüründen, maddi-manevi hayatındaki kuralların birey ve toplum hayatına yansımaları olan töre alışkanlıkları yerine getirmek için bazı normlar sunmuştur. Vasiyet bırakma zaman içinde töre ile birlikte halk hukukunun ayrılmaz bir parçası haline gelmiş; mutlak yerine getirilmesi gereken bir gelenek halini almıştır. Devlet yöneticilerinin ve halkın vasiyet karşısında değiştirilemez, yerine getirmekle sorumlu olduğu yükümlülükleri vardır. Bu sorumluluklar toplumu ve şahısları ilgilendiren töreye bağlı; makamlardan ve kişilerden üstün tutulan kanun hükmünde vasiyetlerdir. Vasiyetlerin dağılımına baktığımızda tespit ettiğimiz husus Türklerin, İslam öncesi dönemde ve sonrasında hususi olarak üzerinde durdukları toplumsal ve kültürel birliğin korunması ve törede yer alan kuralara bağlı bir toplum hayatının sürdürülmesi olmuştur. Günümüze kadar devam eden örfi hukuk kuralları ve vasiyetler töreye aykırı ve zıt bir davranış barındırmadan yerine getirilmeye çalışılmaktadır. Vasiyeti yerine getirmeyen; vasiyete karşıt bir durum sergileyen kişi ve gruplar toplum tarafından ayıplanarak dışlanmış ve kargışlanmaktadır. Han ve kağanlar nasıl devletine ve milletine karşı yükümlülükleri varsa halkın da kağanın istekleri, beklentileri ve vasiyetleri konusunda töreye ve soyuna karşı devletin düzeni ve bekası adına yerine getirmekle görevli olduğu mesuliyetleri vardır.

5.4 İslamiyet Öncesi Eski Türk Topluluklarının Destanlarında Vasiyet Algısı

Evrenin yaratılışındaki düzene dair farkındalığı gelişen bireyin kendi yaşamında da yaratılıştan sona doğru ilerleyen bir mücadelesi, düzen arayışı söz konusudur. Birey kendi dünyasından hareketle içinde bulunduğu toplumunu ve evreni düzenlemektedir.

Kalabalıkları bir arada tutan duygusal bağ ve manevi kuvvetten müteşekkil ortaya çıkan fikir toplumun bilinçaltına yerleştikten sonra uzun yıllar boyunca etkisini sürdürmektedir. Destan öncesi Türk topluluklarında da toplumsal ve bireysel yaşamı düzenleyen irade ve fikirler toplumun ruhuna işler, lidere bağlılık ve sadakat ile geleneksel toplumun kendine has ruhunu ortaya koymasını sağlamaktadır. Bu noktada kahramanın kutuna ve soydan gelen saygınlığı ile her ferdin liderine biat etme, hükmü altına girmeye yönelik içgüdüsel eğilimi vardır. Bu kılavuzlar sayesinde toplum yönetilebilir, örgütlenebilir ve denetlenebilmektedir. Bu kahramanların maddi ve manevi kuvveti atalarından aldığı vasiyet ve feyz ile kendinden sonrakilere bıraktığı vasiyet arasında terennüm eden toplumsal hayatı düzenleyen ve atalar kültürüne bağlılığı ile ifade eden ecdat ruhunun yansımaları olmaktadır.

“Beş yüz yiğit geldi, yas töreni kokusunu ‘kokuluk’ getirdi. Sandal ağacı getirip, bunca millet saçını kulağını kesti. İyi binek atını, kara samurunu mavi sincabım getirip bıraktı” (Bilge Kağan Kitabesi, Güney Cephesi). Bu satırlar, bir yas törenini betimlemektedir. Geleneksel Türk kültüründe yas törenlerinde ritüel ve semboller önemli bir yer tutar. Metinde geçen ifadeler kalabalık bir topluluğun yas törenine katılımını ifade eder. Bu hem ölen kişinin önemini hem de yas tutmanın toplumsal bir olay olduğunu göstermektedir. Yas törenine özgü kokuların, genellikle tütsü veya yakılan odunlarla elde edilen kokuşmuş bir atmosferin oluştuğunu belirtir. Sandal ağacının yakılması da bu ritüele işaret eder. Sandal ağacı, genellikle kutsal veya törensel bir malzeme olarak görülmüştür. Onun kullanımı, yasin ciddiyetini ve törenin ruhani boyutunu vurgular. Saç kesmek veya kulağı tıraş etmek gibi eylemler, acıyı dışa vurmanın ve yasin sembolik bir ifadesidir. Türk kültüründe bu tür ritüeller, kayba duyulan derin üzüntüyü ifade etmek için yapılır. Ölen kişi için değerli olan veya törensel anlam taşıyan nesnelerin bırakılması, onun hatırasına saygı göstermek ve öbür dünyada kullanacağı düşünülen eşyaları sunmak anlamına gelir. Bu satırlar, ölüm karşısında toplumsal dayanışmayı, yas ritüellerinin önemini ve kayıpla başa çıkma yöntemlerini yansıtan önemli kültürel öğeler sunmaktadır. Aynı zamanda, yas töreninin dramatik ve törensel yönlerini de açıkça ortaya koyar. Eski Türklerde ölüm, tek başına ele alınacak bir kavram olarak kalmamıştır. Ölüm öncesi ve sonrası bazı geçiş süreçleri ve ayinler ölünün ruhuna ve toplum tarafından kabullenmenin gerçekleşmesine yardımcı olmak üzere yerine getirilmektedir. Bunların başında gelen yas tutma aşaması bazı topluluklarda değişse de Türk toplumlarının çoğunda 3, 7, 40 ve 52 gün olarak tutulmaktadır. Yas tutarken birçok kısıtlama içerisinde olan bireyler ve toplum ölünün ruhuna saygısızlık olmaması adına dikkatli ve hassas davranmaktadır. Çünkü ruh ve kut doğrudan ilişkilidir; kahraman Tanrı’dan gelen

kutla han olmuştur. Ona yapılan saygısızlık Tanrı'ya yapılan saygısızlıktır. Dede Korkut boylarında yer alan “*ak çıkarıp karalar giymek*” deyiminin çıkış noktası yas tutmaya işaret etmektedir. Bu dönemde Kırgız Türklerinde dul kadın ve kızlarının saçları kesilir. Bunun sebebi olarak ölünün ruhuna kurban sunulduğu düşüncesidir. Yas sürecinin önemine dikkat çekmek istediğimiz noktada söz varlığına baktığımızda Kırgız Türkçesinde “Sıgıtçı ve Yogçı” terimlere karşımıza çıkmaktadır. Yas tutan kişi “yogçı” ağlayan kişi de “sıgıtçı” olarak isimlendirilmektedir.

Türk toplumunda devlet ve oğuş görünmeyen bağlarla birbirine bağlıdır. Bu bağların temelinde devletin ve hanın halkın isteklerin yerine getirmesi, sosyal devlet anlayışıyla hareket etmesi ve toplumun en küçük birimi olan ailenin devlet adına örf, adet ve gelenekleri sürdürmesi yer almaktadır. Kökleri sağlam, kuvvetli bir toplum inşa etmek için devletin ve bireylerin arasındaki iletişimin sağlıklı olması; toplumun kültürel hadiselerle devletin teminatı ve istikbalini sürdürmesi yer almaktadır. Siyaseten bir devletin varlığı hukuki yollarla ispatlanması mümkündür ancak bir milletin kendine has kültürü ve hazineleri ile varlığını ispatlayabilmesi gelenek, görenek ve âdetlerine bağlıdır. Güçlü bir devlet kurarken geniş coğrafyalara yayılan Türklerin devlet kurma sırrındaki başarısı ilin en küçük unsuru aile ile sağlanmaktadır. Kudretli bir aile kavi ve egemen bir devletin mазisini oluşturmaktadır. Manas destanında Manas'ın ilk olarak yaptığı şey dağınık şekilde yaşayan Kırgızları tek bodun etrafında toplamak olmuştur. Destan kahramanı Manas'ın mücadelesinde yalnız bırakmayan milleti ve ailesi Kalmuklara ve düşmana karşı Manas'ın nüfuzunu güçlendirmiş; aile kurmaktan devlet kurmaya giden yolda dayanak oluşturmuştur. Destanlarda yer alan ideal han tipi karşı konulamaz yiğitliklere sahip insanüstü cesaret ve erlik gösteren kişi olarak yer almaktadır.

Yazıldıkları dönemin tarihi manifestoları olan destanlar bir milletin günlük hayattaki tüm davranışlarını belirleyen sınırlamalar çizmiştir. Toplumsal hayattaki yasaklamalar, tabular, ceza ve ödüller, günlük yaşamı düzenleyen kanun hükmünde örfler, devlet yönetimine dair öğütler içermektedir. Ölümden sonraki hayatın varlığına ve gerçekliğine olan inanç beraberinde ölüme dair uygulamalar ve ritüeller geliştirmeyi de getirmiştir. Ölümü yaşamın sonu olarak değerlendirmeyen Türk toplulukları ölümü tarif ederken “uçmağ” tabirini kullanırken bu inançla beraber geliştirdikleri ve öldükten sonraki yaşamın düzenlenmesi adına yerleşen bir gelenek de vasiyet bırakma geleneğidir. Sosyal olarak birçok olgunun işlendiği destanlardaki simgelerden biri de vasiyettir. Geneli toplumsal düzeni sağlamak

adına söylenmiş olan vasiyetler destanların coğrafyası ve kahramanlarından izler taşımaktadır. Kırgız Türklerinin atası Manas Hanın vasiyetleri destan aracılığıyla gelecek kuşaklara bırakılmıştır. Anadolu Türklerinin atası Oğuz Kağan'ın vasiyetleri de çok geniş coğrafyalara yayılmış ve torunları tarafından yerine getirilmektedir.

Destan kahramanı içinde bulunduğu toplumdan her bakımdan üstün ve Tanrı tarafından kutsanmış kişilerdir. Bu kişilerin sözlerinin, buyruklarının yerine getirilmemesi Tanrı tarafından cezalandırılmak anlamına gelmektedir.

5.5 İslamiyet Sonrası Türk Topluluklarında Vasiyet Algısı

İslamiyet sonrası gelişen vasiyet algısı, İslam inancının etkisi altında şekillenmiştir. Bu dönem sonrasında vasiyet hem sosyal ilişkileri düzenleyen hem de dini bir sorumluluk olarak yerine getirilmektedir. Toplumun hukuki ve sosyal yapısına uyum sağlamak, dini sorumluluklar, aile içi düzen ve mesuliyetleri düzenleyen bir kavram olarak bireysel ve toplumsal boyutta çok yönlü bir olgu olarak yaşamaktadır.

5.6 Halk Hukukunda Vasiyet

Halk hukuku; yazılı kanunların olmadığı toplumsal bağlamda törelere ve geleneklere göre şekillenen, toplumun ahlaki ve hukuki alt yapısını oluşturan unsurdur. İnsana dair en eski gelenek ve göreneklerin halk içinde en adaletli şekli biçiminde yorumlanabilmektedir. Halk hukukunun içinde yer alan töre ve geleneklere göre şekillenen destanlar toplumsal yapı içerisinde rehberlik eden hukuk sisteminin bir parçası olarak işlev görmektedir. Genellikle toplum içerisindeki bireylerin nasıl hareket edeceği, devlet yönetimine dair meselelerde halk hukukundan yararlanılmaktadır. Günümüz toplumunda da yazılı kanunlarla çözmekte zorlanılan konularda halk hukukundan yararlanılmaktadır (Bars, 2024, 42). Toplumsal ve manevi düzenin korunması için vasiyetlerin yerine getirilmesi gerekmektedir. Getirilmediği hususlarda toplumsal yıkım ve çatışma, ikilik ve bozguna uğrama, aile ve devlet düzeninde bozulma, manevi ve ruhani eksiklik, liderlik zafiyeti, ihanet ve cezai yaptırım sonuçları doğurabilmektedir.

Halk hukukunda vasiyet bir toplumun yazılı olmayan, geleneksel kuralları ve adetlerine dayanan bir hukuk düzenidir. Türk halk hukukunda da vasiyet, özellikle ölümle ilgili

geleneksel kuralların ve sorumlulukların bir parçası olarak önemli bir yer tutar. Bu tür vasiyetler, toplumsal düzenin korunması, aile içi barışın sağlanması ve bireyin topluma ve ailesine karşı olan ahlaki sorumluluklarının devam ettirilmesi için bir araçtır. Halk hukukunda vasiyet, genellikle toplumsal ve manevi değerlerle şekillenir.

Eski Türklerde vasiyet, toplumsal yapı, töreler ve ahlaki sorumluluklar doğrultusunda şekillenen bir kurum olarak karşımıza çıkar. Eski Türk toplumları, sosyal yaşamlarını köklü bir töre anlayışına göre düzenlemişlerdir. Bu bağlamda vasiyet, bireysel sorumlulukların yanı sıra toplumsal düzenin devamını sağlayan önemli bir mekanizma işlevi görmektedir. Vasiyet, sadece kişisel mal varlığının paylaşılmasını düzenlemekle kalmaz, aynı zamanda ahlaki, manevi değerlerin ve toplumsal uyumun korunmasına da hizmet etmektedir.

Türk Halk kültürü ve inancında vasiyet önemli bir yere sahiptir. Kişinin yalnızca maddi beyanı değil manevi anlamda da ruhani boyuta ulaşabilmesi için vasiyete dair uygulamaları ve beyanatları yerine getirmesi gerekmektedir. İslamiyet'in kabulüyle birlikte daha çok dini anlamda yerine getirilen vasiyet bırakma uygulaması Alevi- Bektaşî kültürü ve diğer inanç sistemlerinde de yaşamaktadır. Dini bir yükümlülüğün yanı sıra ahlaki boyutuyla da sosyal yaşamın içerisinde mühim bir yer teşkil etmektedir. Vasiyet, halk hukukunda yalnızca bireysel çıkarları değil, aynı zamanda toplumsal barış ve düzeni sağlamayı getirilmesiyle yakından ilişkilidir. Kişi, vasiyetiyle toplumu veya ailesini huzursuz edecek durumların önüne geçmeyi hedefler. Bu da Türk halk hukukunda vasiyetin sosyal bir düzenleyici işlevi olduğunu göstermektedir.

VASİYET			
BİREY		TOPLUM	
KÜLTÜREL AKTARIM	KORUYUCU	KUTSAL	İDEOLOJİK (ÜLKÜ DEĞER)
GELECEĞE YATIRIM	SOSYAL	AHLAKİ	DİNİ
KILAVUZLUK	PSİKOLOJİK-MANEVİ-RUHANİ	MODERN	
DEVLET DÜZENİ			
MİRASIN KORUNMASI			

Şekil 5.1: Vasiyetin bireysel ve toplumsal işlevi

5.6.1 Halk Hukukunda Yer Alan Vasiyet Şekilleri

Halk hukukunda yer alan vasiyet şekilleri bireyin ölümden sonraki yaşamını düzenleyen sözlü ya da yazılı talimatları kapsayan isteklerin tümü olarak ele alınmaktadır. Toplumsal ve kültürel dayanışmayı destekleyen unsurlar olarak da önem arz etmektedir. Halk hukukunda, yazılı vasiyetler nadir olmakla birlikte, bazen dini metinler ya da kutsal objeler eşliğinde hazırlanarak manevi bir bağlam kazandırılmıştır. Vasiyet, yalnızca mirasın paylaşımına yönelik bir hukuki işlem değil, aynı zamanda ölen kişinin manevi değerlerini, sosyal sorumluluklarını ve kültürel öğretilerini gelecek nesillere aktarmanın bir yolu olarak görülmektedir.

5.6.1.1 Maddi vasiyet

Halk arasında en yaygın olan vasiyet şeklidir. Kişinin mal varlığını ölümünden önce düzenleyip, aile bireyleri arsında paylaşırması maddi vasiyet kapsamındadır. Toplum arasında “kefen parası” olarak bilinen uygulama da maddi vasiyet kapsamına girmektedir. Toplumsal mal paylaşımı açısından uygulanması adaletli bir yöntem olduğundan tercih edilmektedir. Aile içi ve toplumsal mal varlığını düzenlediği için oluşabilecek kaosları engelleyen bir faktördür.

5.6.1.2 Manevi vasiyet

Daha çok ahlaki boyutuyla toplumu ve fertleri ilgilendirmektedir. Kişinin dini vecibeleri, ailesine dair öğütleri manevi vasiyet kapsamında yer almaktadır. Toplumsal barışı korumak, dayanışma ve sosyal düzenin korunması manevi vasiyet kapsamında değerlendirilmektedir.

Halk kültüründe yaşayan “kefen parası, namazlık, son saltanat” gibi ifadeler vasiyeti yerine getirmenin maddi ve manevi boyutlarının sözlü kültüre yansımış ifadeleridir. Genellikle Anadolu’da kullanılan bu ifadeler ölümden sonraki yaşamı düzenlemeye yönelik vasiyet uygulamalarının yerini almaktadır.

5.7 Vasiyetin Yerine Getirilmemesi ve Yaptırımlar

Destanlarda vasiyetin yerine getirilmemesi halinde inanç boyutuyla ele alınan bazı durumlar ortaya çıkabilmektedir. Dursun'un ifade ettiği üzere bir vasiyetin, toplumsal hukuk kuralının dikkate alınması ve hukuka kaynaklık edebilmesi için belirli bazı unsurları taşıması gerekmektedir. Bunlar kuralların devamlılığı, özümseme ve devlet-toplum desteğidir (Dursun, 2011,109). Destan kahramanlarının vasiyeti toplumun düzenini korumak, sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın sürdürülebilirliğini sağlamak adına olduğundan toplum aleyhine bir durum söz konusu olmamaktadır. Bu nedenle kahramanların mirasın kişisel arzuları değil; millet ve devlet adına esas olanı teşkil etmektedir. Bu bağlamda destan kahramanlarının vasiyetleri yerine getirilmediğinde toplumsal dağılma, mitolojik ve doğaüstü tehditler, kahramanın laneti, toplumun huzur bulamaması gibi durumlar söz konusu olabilmektedir. Bu açıdan, destanlarda kahramanların vasiyetlerinin toplumsal düzenin korunması için hayati olduğu ve bu vasiyetlerin yerine getirilmemesinin toplum üzerinde kalıcı ve ciddi etkiler yarattığı söylenebilir.

İslamiyet'in kabulünden sonra Müslüman toplumlarda, İslam hukuku çerçevesinde vasiyet, dini bir sorumluluk olarak görülür. Kişinin ölümünden sonra malının üçte birini vasiyet edebilmesi, İslam hukukunda meşru kabul edilir. Bu çerçevede, vasiyetin yerine getirilmemesi ahlaki ve dini bir ihlal olarak değerlendirilir.

Dini yaptırımlar: Vasiyetin yerine getirilmemesi, İslami inançlar çerçevesinde, kişinin ahirette sorumlu tutulabileceği bir mesele olarak algılanır. Dolayısıyla, özellikle dini inançları güçlü olan topluluklarda vasiyete dikkat edilir.

Türk Halk Hukukunda vasiyetin geçerli olması için bazı şartlar söz konusudur. Öncelikle bireysel iradenin bir sonucu olarak ifade edilmesi gerekmektedir. İfade edilen sözlü vasiyetin şahitler huzurunda aktarılması elzemdir. Söz konusu şahitlerin toplum tarafından dürüst ve sözüne güvenilir kişiler olması gerekmektedir. Vasiyetin halk hukukunda geçerli olması için toplum tarafından kutsal değerlere uygun, kabul edilebilir ve onaylanabilir olması gerekmektedir. Sonuç olarak vasiyetin aykırı nitelikte olması toplum nezdinde kaosa neden olacağı için manevi sorumluluk olarak görülmektedir.

5.8 Manas ve Oğuz Kağan Destanındaki Vasiyetin Halk Hukuku Boyutuyla Karşılaştırmalı Analizi

Hem Manas hem de Oğuz Kağan destanlarında vasiyet, sadece bir bireysel miras bırakma aracı değil, toplumsal düzenin korunması ve gelecek nesillere bir yol haritası sunma amacı taşımaktadır. Manas'ın vasiyeti daha çok toplumsal birliği ve bağımsızlık mücadelesini sürdürecektir. Manevi değerleri koruma üzerine kuruluyken, Oğuz Kağan'ın vasiyeti liderliğin devri ve siyasi düzenin devamlılığı açısından önem taşır.

Her iki destanda da kahramanın vasiyeti, kutsal bir emir niteliğinde kabul edilir. Vasiyetin yerine getirilmemesi, toplumsal düzenin bozulması ve halkın manevi huzurunu kaybetmesiyle sonuçlanabilir. İbn-i Haldun'un "asabiyet" kavramına göre toplumları bir arada tutan bazı elementler vardır. Bu kavramlardan biri de dayanışma, birlik beraberlik gücünü temsil eden asabiyet kavramıdır. Bu element çözüldüğünde toplumu birlikte tutan bağlar da çözülmektedir. İbn-i Haldun'un asabiyet kavramı çerçevesinde ele alırsak, vasiyetin yerine getirilmemesi toplumun iç dayanışmasını ve asabiyetini zayıflatır. İbn-i Haldun'un görüşüne göre, vasiyetin yerine getirilmesi, toplumsal dayanışmayı sürdürme açısından hayati bir öneme sahiptir. Vasiyet, bir liderin gelecekteki nesillere aktardığı görev ve sorumluluklardır ve bu sorumlulukların yerine getirilmesi, toplumun asabiyetini güçlü tutar. Hem Manas hem de Oğuz Kağan'ın vasiyetleri, topluluğun gelecekte de güçlü bir asabiyet ile ayakta kalmasını sağlamayı hedefler.

Bu durum, destanlarda toplumsal bir dağılma, düşman saldırılarına karşı savunmasızlık ve nihayetinde bir çöküş süreci ile temsil edilir.

Halk hukukunda vasiyete verilen önem toplumsal ve bireysel özelliklere göre değişiklik gösterebilmektedir. Araştırmamız kapsamınca Türk devletlerinin destanları Manas ve Oğuz Kağan'da vasiyet, halk hukukunda toplumsal ve bireysel boyutuyla yer almıştır. Kırgız Türklerinde diğer boylardan farklı olarak vasiyet kültürü ayrı bir önem arz etmektedir. Bu uygulamaya dair yazılı ve sözlü kültürde özel olarak törenler, ritüeller yerine getirilmektedir. Toplumsal anlamda bu uygulamaların yerine getirilmemesi durumunda yaptırıma uğrayan halk, törenin ve halk hukukunun çiğnendiği düşüncesiyle cezaya maruz bırakılmaktadır. Bu bağlamda halk hukukunda da devlet hukukunda da en belirgin örnekleri Kırgız Türkleri ve Manas destanı sunmaktadır. Vasiyeti ilan etmekle görevli kişi "ırçı", bu uygulamanın

gerçekleştirildiği toplumsal tören “Kereez Aytuu” ismiyle halk hukukunda yaşamaktadır. Oğuz Kağan destanında halk hukukuna dair örnekler sunulsa da cezai yaptırımlar ve geleneksel tören şeklinde ifade edilmemiştir. Liderlerin toplumsal vasiyetleri, boyların sürekliliğini ve barışını temin etmeyi amaçlarken, bireylerin vasiyetleri daha çok aile içi düzeni korumaya yöneliktir. Vasiyetin yerine getirilmemesi hem manevi hem de toplumsal cezaları beraberinde getirir ve töreye karşı bir ihlal olarak görülürdü. Halk hukukunun vasiyeti ele alış şekli modern hukuktan farklı olarak sözlü vasiyet şeklindedir. Türk halk hukuku ve kültüründe vasiyet yalnız bireyin mal varlığını korumaya yönelik değil aynı zamanda toplumun geleceğine yönelik düzenlemeler için de önem arz etmektedir. Halk hukuku ve sözlü kültür, gelenek ve göreneklerin toplumun diğer fertlerine aktarılmasını sağlayarak, nesiller boyu süren bir devamlılığı mümkün kılmaktadır. Vasiyet, adaletin sağlanması açısından da bir işleve sahiptir. Örneğin, destan kahramanlarının vasiyetlerinde mal varlığı, toprak veya diğer maddi değerlerin dağıtımı konularında toplum içinde adil bir düzen sağlama çabası vardır. Türk halk hukukunda, vasiyetlerin bu açıdan toplum içinde barışı koruma işlevi görülmektedir. Kahramanın toplum üzerindeki etkisi nedeniyle, adalet ve düzen açısından vasiyetin yerine getirilmesi önemlidir.

6. MANAS DESTANINDA VASIYET

2017 yılında Sagımbay Orozbekoğlu varyantı 3 cilt olmak üzere ansiklopedi hüviyetinde tamamı Türkçeye çevrilmiştir. Bu eser söz konusu varyantın ilk Türkçe tercümesi olmakla birlikte, Almazbek Atambayev tarafından önsözle sunulmuştur. 1952 yılında Kırgızistan’da yapılan Türk destanlarını incelemek ve Manas Destanının tüm varyantlarıyla inceleme kapsamına almak maksadıyla düzenlenen toplantıda Sagımbay Orozbekov’dan derlenen varyant Türk-İslam düşüncesinin partizanlığını ve savunuculuğunu yaptığı gerekçesiyle eleştirilere maruz kalmıştır (Temur, 2009,4).

Manas Destanının her varyantında olduğu gibi devletin temel prensipleri, Manas’ın ruhu, destanın güncelliği ve şahsına münhasır özellikleri korunarak yazılmıştır. Destanın söylenmeye devam etmesi ve Manas’ın ruhunun taşıyıcısı olması günümüzde yaklaşık 7 milyona yakın yaşayan Kırgız Türklerinin nüfusunun ve soyunun devamı için koruyucu kutsal ruh görevini üstlenmektedir.

6.1 Manas Destanında Toplumsal Vasiyetler

Manas destanında yer alan toplumsal vasiyetler, bireyin topluma ve gelecek nesillere bıraktığı manevi ve ahlaki mirası temsil eder. Özellikle kahramanların ölmeden önce dile getirdiği vasiyetler, sadece kişisel istekler değil, aynı zamanda toplumun huzurunu, birliğini ve devamlılığını sağlamaya yönelik mesajları ve kültürel kodları içermektedir. Bu vasiyetler Kırgız toplumunun ahlaki değerlerine ışık tutarken aynı zamanda sorumluluk ve bağlılığı da ortaya koymaktadır.

6.1.1 Devlet Yönetimine Dair Vasiyetler

Devlet yönetme, il ve töre ile düzen kurma, toplumun ruhuna has özelliklerinden ortaya çıkan; fiziksel, kültürel ve genetik kodlarımıza işlemiş ırk sentezinden ortaya çıkmaktadır. Türk devlet geleneği, yalnızca yönetsel bir sistem değil, aynı zamanda bir medeniyet ve yaşam biçimi olarak değerlendirilmektedir.

Oğuz Kağan ve Manas'ın devlet yönetimine dair vasiyetlerinden biri de töreye ve örfeye uygun hareket edilmesidir. Manas, Almambet ve Oğuz Kağan İslamiyet ile tanışan Türk topluluklarına kağanlık yapmaktadırlar. İslam fitratı üzerine doğan bu destan kahramanları başta babaları olmak üzere Müslümanlığı kabul etmeyen aile fertlerini yok saymış ve öldürmüşlerdir. Destanlarda yer alan bu motifler devletin töresine ve dinine olan bağlılığına dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Disiplin ve emniyeti sağlamak, devlet yönetiminde çıkacak huzursuzlukları ortadan kaldırmak, devletin bekasının sürmesi adına kahraman tarafından yerine getirilen ve kendinden sonra da nizamı sağlamak adına sürdürülen vasiyet niteliğinde emirlerdir.

- Halkın bağımsızlığını koruma ve savunmak
- Halkın dostluğunu ve eşitliğini korumak
- Bağımsızlık için aşiretlerin birleşmelerini temine etmek
- Gelenekleri ataların yolunu öğrenmek
- Kendi soyunu yedi kuşak geriye kadar bilmek (Sansıracılık geleneği, kendi şeceresini en az 7 atasını bilmeyen mankurtlukla, soysuzlukla itham edilir.)
- Cesur ve yüce gönüllü olmak
- Ataların nasihatini dinlemek ve bunları uygulamak
- Büyüklere ocağın koruyucusu kadınlara saygılı olmak
- Ataların dini olan İslam'ı okumak ve öğrenmek
- İnsanın çevresi ile olan dengesini koruması.
- At ölürse sağrı vasiyet edilir, ağa ölürse yenge vasiyet edilir (Kırgız atasözü).

Manas'ın ve Oğuz Kağan'ın vasiyetleri arasında çelişki yoktur. Aynı milletin farklı coğrafyalarda yaşayan destan kahramanlarının emeli ortaktır. Türk cihan hâkimiyetini kurma ve bu bayrak altında yaşayan ulusunu ilelebet koruyacak vasiyetlere sahip çıkmaktır. Devletin dağılmaması ve istikbalinin korunmasını temin eden bu vasiyetler emirname ve buyruk olma özelliği ile aynı zamanda sözlü hukukta da geçerli sayılmaktadır. Geleneklere ve vasiyetlere karşı gelen bireyler hanın buyruklarını saymadıkları için tabu ve yasaklamalarla cezalandırılır. Günümüzde ceza hukuku olarak ayrı bir başlık altında ele alınan yaptırımlar destan toplumlarında manevi olarak dışlama ve varlığının yok sayılması şeklinde olmuştur.

Söz konusu bazı vasiyetlerin Türk töresince sınırladığı hususlar yer almaktadır. Geleneksel Türk Hukuk sisteminde yasaklanan aile içi evlilikler, üvey evladın analığı ile evlenememesi gibi hususlar vardır. Manas destanında yer alan dul kadının aile içinden biriyle evlenmesi meselesi kaybettiği eşinin mallarından yararlanabilmesi ve soyluluğu devam ettirmek üzerinedir.

6.1.2 Toplum Yaşamını Düzenleyen, Tabiat ve Çevreyle İlgili Vasiyetler

Konargöçer toplumlarında doğayla olan ilişkiler hayatta kalma ve yaşamı anlamlandırma çabası içerisinde toplumun bireylerine yön göstermektedir. Gök çadır, güneş bayrak olsun diyen Türk boylarının tabiatı ayrı yaşantı düşünmek mümkün değildir. Bu bağlamda ölüm hariç her yaraya merhem olan anne sütü ve dağ çiçeği merhemi gibi metaforlar rastlantısal ifadeler değildir. İçerisinde hem inanç hem tıp bilgisi hem de halk hekimliği barındıran bu uygulamalar ve manaların zemininde yatan tabiat ve çevreye olan teslimiyettir.

Destanlarda da geçen sudan ve kurttan haber sormak, ormanda cenaze törenini gerçekleştirmek, dağları kargışlamak şiirsel ifade olmanın yanı sıra inanç ve tarih ilişkisiyle tabiata dair geliştirilmiş uygulamalardandır.

6.2 Bireysel Vasiyetler

Manas destanında yalnızca bireylerin destansı ve kahramanlık dolu yaşamlarını konu almayıp manevi yaşamlarını ve hayat görüşlerini de kapsamaktadır. Söz konusu bireysel vasiyetler yalnızca mal-mülk paylaşımı değil; manevi dünyalarından, değerlerin paylaşımı için de önem taşımaktadır. Bu bağlamda bir hayat görüşüne ve döneme ışık tutan semboller olarak yorumlanabilmektedir.

6.2.1 Kökötöy Han'ın Vasiyeti

Taşkent'in hanı Kökötöy Han öleceğini anladığı anda milletini toplayıp vasiyet eder. Çok sevdiği oğlu Bok Murun, Kökötöy Han'ın kırk kız evladı içinde oğlan olan tek varisidir. Oğluna karşı özel bir hassasiyeti olan Kökötöy Han nazar değmesin diye sümüklü anlamına gelen Bok Murun ismini vermiştir. Oğlu şımarık bir çocuk olmasının yanında Manas'la olan

çatışmalarından dolayı Kökötöy Han kendinden sonra çekişmeleri engellemek, ikilikleri önlemek adına vasiyette bulunmuştur.

Manas'ın vasiyetleri arasında atalara hürmet başlığı altında ölen kişiler adına baş sağlığı verme geleneği vardır. Bu geleneğin içerisinde dua etmek, ağlamak, merhumun ailesinin acısını paylaşmak ve yemek sunmak vardır. Baybiçe ve Bakdöölöt, Manas doğmadan önce Cakıp Han ile söyleşerek hanlığına yakışır derecede “*toy yaparsan Allah çocuk verir*” (Orozbekov, 2017 C1, 50) adağıyla Kazak, Moğol ve on iki boy Kırgız'ı toplayıp dört başı mamur, varlıklı toy hazırlattı.

Cakıp Bay'ın yakın dostu Adilbek, Manas doğmadan evvel han Cakıp'a toy düzenleyip besili hayvanlardan kestirmesini, yiyeceğin en güzelinden misafirlere sunmasını salık vermiştir. Kırgız ve Türk geleneksel inancına göre yemek vermek Tanrı'ya adak adamak, kurban sunmak ve geleni güler yüzle ağırlama merasiminin altında Tanrı Teâlâ tarafında hoş görüleceğinden olmazları olduracağına olan inanç yatmaktadır.

Toplumsal birlik ve beraberlik altında ölen kişinin ailesine para, mal getirilir. (Manas'ta geçen cırtış vermek). Manas'ın milletinin her koşulda bir ve beraber olmasını arzu etmesi toplumda da kabul görmüş; baş sağlığına gelmeyenler atalara ve ruhlarına hürmet göstermeyen, “*beş tokocu esirgeyen*” kişiler olarak değerlendirilmiştir. Kişioğlunun vasiyetlerinin yerine getirilmemesi ölünün geri dönmesi ve yerini bulamaması için bir sebep olarak değerlendirilebilir. Ölünün geri döneceği korkusuyla vasiyet ettiği kişiler tarafından vicdani olarak vasiyetleri yerine getirilmelidir.

Kırgız dini inançlarına göre ölenin eşi dostu ve yakınları üzerinde 4 hakkı vardır:

- 1) Ölüyü yıkayıp kefenleme ve cenaze namazını kılarak defnetme,
- 2) Ölünün borcu varsa ödemek,
- 3) Vasiyetini yerine getirmek,
- 4) Ondan kalan mal mülkü miras sahiplerine vermek (Dıykanbayeva, 2016, 171).

6.3 Sagımbay Orozbak Uulu Varyantında Geçen Vasiyet, Nasihat ve Öğüt Metinleri

Türk devlet geleneği gereği yurt tutulan yeri korumak, halkı barındırmak, varsıl hale getirmek devlet başkanı ve himayesindekilerin asıl görevidir. Devlete gelir, halka iş getirmek yöneticinin görevlerinden biridir. Kırgız milletin yöneticisi Cakıp Han halkı ve devleti bayındır kılmak için çevresindeki milletlerle olan ilişkilerinde şuurlu davranarak millete zarar verecek hamlelerden kaçınılmasını öğütlemiştir. Nitekim Türk devlet akıllı yalnız savaşarak değil akıllı ve donanımla hareket etmeyi gerektirmektedir. Cakıp Han'ın "baba" ve "yönetici" hüviyeti ile genç ve toy Manas'a söyledikleri destanda şu sözlerle ifade edilmektedir.

Haykırıp Cakıp çağırılmış.
Babasının sesini duyunca
Altındaki gök kır bıştının
Dizginini çekivermiş,
Babası Cakıp Bay
Ardından yetişmiş:
"Kurban olayım gözbebeğim,
Önüme ardına bak,
Kutlu Kırgız halkın yok,
Şimdi, kahramanlık zamanı değil!
Türkistan geniş yerin yok,
Hesapsız Alaş halkın yok,
Yaramazlık yapacak hâlin yok,
Galeyana gelip Kalmak ile
Boy ölçüşecek durumun yok!
Baldır etin daha dolmadı,
Pehlivan olma zamanın daha gelmedi.
Yürek etin daha dolmadı,
Hücum edecek zamanın daha gelmedi.
Düşün söylediğim sözümü,
Anlamaya çalış, yavrum,
Önünde arkada destek yok.
Açıp kara gözünü
Kangay'dan kalabalık ordu gelir,
İhtiyarladığım zamanda
Zavallı cana zor gelir.
Altay'dan kalabalık ordu gelir,

Aksakal olduğum çağımnda
Azaplı cana zor gelir.
Kalpağı kızıl püsküllü kalabalık Oyrot,
Beni Kıtay niye sağ bıraksın.
Kalpağı kara püsküllü kalabalık Oyrot,
Kalmak niye sağ bıraksın?!
Kara gözümü oyar – diyorum,
İhtiyarlamış babanı
Kâfirler tutup keserler – diyorum.
Zavallı canım sana kurban,
Kanımdan olan gözbebeğim,
Seni de ansızın
Öldürebilirler – derim.
Ölmez isen öcümü alırsın,
Ölürsen şayet gözbebeğim,
Eksilip kalırsın!
Gitmezsen intikamımı alırsın,
Gidersen, yavrum,
Yok olup kalırsın!
Başına vurup
Amirini önce öldürdün, – de (Orozbak Uulu, 2017:122)

Bilge Kağan'ın vasiyetlerinden bildiğimiz halkı bayındır hale getirmek, aç olanı doyurmak, fakiri giydirmek gibi milletin refahını sağlamaya çalışan hanlardan biri olan Cakıp Han ve oğlu Manas han, Peygamberin dinine ve milletine hizmet ederek babasının toplumun sağlığı ve selameti adına buyurdıklarını yerine getirmektedir. Türk devlet geleneği ve toplumsal dayanışma ve sosyal devlet iş birliği yapmaktadır.

Kopanı ekledi,
Yıkılana destek oldu,
Kırılanı düzeltti,
Ayrılanı birleştirdi,
Altaylıların halkına (Orozbak Uulu, 2017, C1: 277)

Atalara ve büyüklerin sözüne itaat tecrübesiz bir destan kahramanı için son derece önem taşımaktadır. Manas'a öğüt veren çobanın söyledikleri devletin bekası ve Manas'ın hakanlığında yol gösterici ifadeler taşımaktadır. Çobanın sözleri öylesine söylenmiş sözler değil tecrübi bilgiye ve devlet-toplum ilişkisine dayanan töreyi ifade etmektedir.

Şimdi atılğan çocuksun,
Çoğalıp Kalmak geldiğinde
Kendini kaybedersin! (Orozbak Uulu, 2017: 131)

Sekiz bölük görünmüş.
Soydaşlardan çıkın,
Söylenen sözü duyun,
Sözler boşa söylenmez (Orozbak Uulu, 2017: 244)

Cakıp Han ihtiyarladıktan sonra tahtını Manas’a bırakmayı arzulamaktadır. Uzun yıllar bekledikten sonra dünyaya gelen han Manas, Cakıp Han’dan sonra devletin başına geçecek, Kırgız devletini hanlı yurt haline getirecek kişi olarak Cakıp Han tarafından halkının huzurunda onaya sunulmuştur. Baybiçe’nin gebeliğinde ve diğer adıyla Çon Cindi’nin dünyaya gelişinde han olacağı olağanüstülükler ve işaretlerle belliydi. Nitekim Cakıp Han’ın otoriter bir devlet başkanı olmasına rağmen Manas’ı ve kurallarını töre kılmak maksadıyla halkının onayına sunması devlet ve millet iş birliğini, atalara ve bilgelere saygıyı göz önüne sermektedir. Kırgız Türklerinde dayanışma, sosyal yardımlaşma ve devlete-töreye bağlılık vasiyet esaslarını temsil etmektedir.

Toplaşıp oturup,
Yemekler sunulmuş (Orozbak Uulu, 2017, C1: 267)
...
Hepinize uygun gelirse,
Manas’ı töre kılmayı
Beklemekle geçen günüm var. (Orozbak Uulu, 2017, C1: 245)

Cakıp Han, savaştan önce toplanarak âkilerle konuşma yaparken Türk boylarına yönelik birlik ve dirliği emretmiştir. Destanda İslami etkinin bulunduğu noktada Cakıp Han Müslümanlığa daveti ifade etmiştir.

Bay Cakıp’ın – diyeceği sözü şu,
Hazır olup bekleyelim,
Zorba kâfir gelirse
Biz de karşılık verelim,
Ecel yetse çare ne
Savaşarak ölelim.

Kalabalık Türk oğlunun
...
Hepiniz için uygunsu
Eski dini bırakalım,
Hak Peygamber dini, – derler,
Onlar gibi bizler de
Namaz kılalım (Orozbak Uulu, 2017: C1, 270)

Destanlarda vasiyetlerin bu denli önemli olmasının sebepleri arasında kahramanın tacının, tahtının kendinden sonra kimlere kalacağından duyduğu kaygıdan kaynaklanmaktadır. Bu kaygıya çare arayan kahraman çözüm yolu olarak dini, sosyal ve hukuki anlamda hükümlülüğü olan vasiyeti tercih etmektedir. Dış ve iç mücadeledeki intikam da vasiyet olarak değerlendirilebilir. Neticede hanlar ve hakanlar mücadelelerinde her daim egemenlik arzusu taşımaktadırlar.

İdarecilerinin gözlerini oyarım.
Yüksek rütbelilerini hizaya getiririm,
Ben dayanırım desen de,
Tutar başını alırım
Beecin'ini virane etmezsem,
Hiç olmazsa kâfirden
Beş yüz şehir almazsam.
Kumul'dan halkını kovmazsam,
Bir gün bile yaşamayayım
Türk oğlundan doğmadıysam Kambıl'a eziyet etmezsem,
Benim bahadır adım kurusun
Kakançın'ınızı almazsam!"
Bunu söyleyip haykırıp,
At koşturdu Manas bağırıp.
Altındaki Açbuudan'a
Esirgemedi kamçı vurmuş,
Heybetine dayanamayıp (Orozbak Uulu, 2017: C1, 287-288)

Destanda yer alan gücünü kutsaldan alan alp ve bilge tiplerden Bakay, Aykoco, Koşoy ve diğer ihtiyar kişiler meclis içinde nasihat etmektedirler. Destanın bu bölümünde İslamiyet'e davet söz konusudur. Sagımbay Orozbekov'un şahsi yorumlarını da içerdiği bu bölümde ihtiyarların ağızından düzeni sağlayacak bireysel ve toplumsal mesajlar iletilmektedir.

Ey, millet – diye, söyler.
Hepimiz âdem oğluyuz,
Manalı sözü dinleyiniz!
Baştan sona kadar boştu,
Dikkat ettiyseniz yaptıklarınız.
Kendi elinle yapıyorsun,
Öyleyse nasıl yanıyorsun,
Şeytanı sanıyorsun Hûda – diye,
... Bunu duyup bilmeden,
Hûda – diye, boşuna yaşadınız,
Boş boş devran sürdünüz,
Dinden uzaklaşıp sapıttınız,
Şeytan gelip konuşsa
Onu “Hûda’m” – diye, bildiniz.
Sapıtmış, şaşırmışsın yolunu,
Hâkimiyetin gitti elinden.
Emanet canın çıkmadan
Ayrıl yanlış yolundan.
İnsana benzeterek yaparsın (Orozbak Uulu, 2017, C1: 394-395)

Manas Destanı’nın bu varyantında Aykoco’ya ayrılan satırlar destandaki dini ve manevi mesajların topluma iletilmesi ve nefsi arzuların terbiye edilmesinde inanç faktörünün toplumun huzur ve dayanışması için gerekliliğini vurgulamaktadır. Destanda Aykoco üzerinden öğüt veren bir üslupla dini ve ahlaki mesajların nesillere ulaşması amaçlanmıştır. Bu noktada Aykoco’nun sözleri iradeyi kontrol etmeyi, toplumsal huzuru ve dayanışmayı sağlamak bireysel ve toplumsal vasiyet bağlamında değerlendirilmesi mümkündür.

Dine inandı yurdunuz,
Yaratamaz can verip,
Tapındığınız putunuz,
Göğü, yeri yaratan
Hak emrine uyunuz.
Bu da sizin gibi yolunu şaşırp,
Bilmiyordu zamanında
Manas’ı gösterip söyledi,
Gövdende var – dedi
Azezil oğlu Fenas,
La ilahe illallah
Kelime -i şهادeti getir – demiş,

Nefis denilen biri var
Sükût ile onu yok et – demiş,
Nefis gelmiş cehennemden,
Alsam, yapsam, yutsam – diye
Güzeli görse kucaklasam – diye,
Özgür bırakırlarsa şayet,
Dünyanın yüzünde
Tamamını mahvetsem – diye.
O cehennemin adamı,
Anlayıp bil sen onu.
Öfke denilen biri var,
Anlayıp bil sen bunu.
O cehennemin adamı,
Anlayıver sen dahi.
Ay, yaparım! – diye saldırma,
Öfkelensen sabret.
Ölüm için gelmişsin,
Sen de Allah'ın kulusun.
Kibir denilen de var,
Bu da cehennem ailesinden,
Buradaki hepsinden
Üstünüm demek huyu.
Hepsinden üstünüm ben – dedi,
Benimle nasıl boy ölçüşsün
Şu zavallı halk – dedi,
Hiçbir can dengin olamaz – diye
Hiç düşünme sen – dedi.
Kibirlendiren seni
Gönlündeki Azezil,
Gösterip söylerim, her şeyi bil!
Tembel denilen biri var,
Aklın varsa bunu da bil,
Yerinden kıpırdama – der,
Ahret hazırlığı için,
Zavallı emanet can için,
Hiçbir şey yapma” – der.
O zaman Aykoco şöyle der:
“Anla Munar! – diye söyler,
Nasihatim bu – dedi,
Anlatmakta olan biz de,

Dinlemekte olan siz de,
Bir Hûda'ya kul! – dedi.
Anlasın – diye, kudret,
Akıl denilen biri var,
Anlayıp bunu da bil,
Hûda olduğunu öğrensinler – diye,
Sizler ile bizleri
Yalan dünyaya gönderdi.
Hakkın bilip birliğini
İman edip çevirir,
O cennetin ailesinden.
Cennetten gelen sabır var,
O sabra uymazsan,
Emanet cana zarar var.
Cennetten gelen insaf var,
Yaptığın bütün işlerin
Vereceğin hesabı var,
Ferişteden gazap var,
Şayet kötü iş yaparsan
Emanet cana azap var.
Cennetten gelen hayâ var,
Yüzünüzü kızartır,
Kulluğun alameti,
İki kere dönüp yalanın
Yoktur gelmesi.
Utanırsın, gidersin,
Hayâ yolunu iyi tutarsan
Hürmetli işe ulaşırsın,
Gaiptan gelen gayret var,
Tam sana göre bir yar.
Cennet ile cehennemin
Ortasından bitivermiş,
Senin gibi insanlar
Kendilerince beklemiş,
Kötülüğü yapsan da
Olur demiş, dayanmış.
İyiliği yapsan da
Hata demeden, evet der.
Hepsinin yol göstereni
Cennetten gelen akıl der.

Hepsinin sahibi bir Hûda,
Hiçbir can kurtulmaz (Orozbak Uulu, 2017:403-404)

Destanda en çok nasihat veren kişilerden biri olan Koşoy, Manas'ın manevi yardımcılarında, bilgeliğiyle itibarlı danışmanlardan biridir. Koşoy, yaşlı, bilge ve öngörülü olduğundan toplumun geleceğine dair söyledikleri nasihat ve bağlamında değerlendirilebilir. Destanda Manas'a akıl veren millet adına söz söylemeyi temsil etmektedir. Bu bağlamda Dede Korkut ile benzer işlev taşıdığını söylemek mümkündür. Koşoy 'un en belirgin özelliği destanda savaş sahnelerinde ve önemli kararlar esnasında belirip nasihat verme özelliğidir. Manas Destanı içerisinde Koşoy 'un vasiyetnamesi yer almamasına rağmen öğütleri ve toplumsal-bireysel mesajları toplumun manevi liderinin vasiyetleri olarak yer almaktadır. Nitekim Koşoy, savaşlarda söylediği stratejik bilgi ve tutum ile zafer kazanılmasında devletin ve milletin geleceğine dair tecrübelerine dayanarak öngöründe bulunmaktadır. Bu da tarihsel olaylardan çıkarılan ders ile toplumsal travmaların engellenmesinin, devlet bekası ve halkın huzur, dayanışma içinde yaşamasının anahtarı olmaktadır. Sonuç olarak Koşoy, Manas destanında toplumun genel yönelimleriyle ilgili nasihatleri geleceğe yönelik vasiyet olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Siz gitmeyin hanımız
Sağ kalmaz bizim canımız,
Helak olsan savaşta
Söner bizim hayatımız!”
Seni düşünüyorum hanım – diye,
Şayet gitsen meydana
Sağ kalmaz canın – diye,
Onun yerine bizleri
Kendin helak etsen daha iyi – diye,
Bırakmadan Koşoy’u,
Ordu esirgedi onu.
...
Baba oğul herkes
Söylediklerini yapıp Manas’ın
Hayatta kalmayı düşünsün!
Yenilirsem eğer Bahadıra,
Âlemi bozan münafığa,
Savaşıp rezil olmayın,
Savaşacağım – diye ansızın

Oğlu yetim bırakmayın.
Atışıp ölmeyin,
Savaşacağım – diye ansızın
Hanımınızı felakete düşürmeyin,
Kadını dul yapmayınız,
Garibanlara kıymayınız,
Çocuğu yetim koymayınız,
Zavallı halkı kırmayınız,
Hepiniz bunu dinleyiniz!
Kaldan öldü artık haber yok,
Dövüşte galip gelirse,
Geri dönüp sizlere
Hanlık yapacak hâlim yok (Orozbak Uulu, 2017: 430-431).

Destanın önemli karakterlerinden biri olan Bakay'ın komutan sıfatıyla savaş sırasında söylediği sözler ahlaki ve toplumsal değler açısından prensiplerini sunmaktadır. Savaş sırasında dahi olsa Türk komutanlarının ve askerlerinin hayvanlara, kadınlara, çocuklara karşı mücadele etmemesi gerektiğini öğüt veren Bakay'ın satırları ahlaki değlerin gelecek nesillere aktarılması bakımından vasiyet niteliği taşımaktadır. Destanda Bakay'ın kurgulanan karakter özellikleri bakımından Manas'ın manevi gücünü temsil etme yönü ve kritik noktalardaki danışmanlık ve akıl hocalığı görevi nesiller boyunca aktarılan tecrübi bilgi ve sadakate dayanmaktadır.

Bakay bahadır bağırıp,
Bütün Müslüman askerlerine
Emir buyurdu
Hayvandan artık kesmeyin,
Bugün düşman, yarın dost,
Zarar vermeyiniz!
Ahlaklı kişi kız alır,
Hizmet eden halk alır,
Ahlakı bilmeyen
Ahmaklar ne alır?
Dışileri yakalamayınız,
Büyük belaya yakalanmayınız,
Gelin, kız yakalamayınız,
Alıp götürmüştü o zaman – diye,
Düşman olmayınız!

Sağ salımmış Kayıp Dan,
Altmış bin köye
Daha önce olmuştu han.
Akkelteyle ateş ederek nişanladık (Orozbak Uulu, 2017:C1 625-626).

Destanda, vasiyet yalnızca olumlu karakterler etrafında şekillenmemiştir. Dönemin şartları ve mücadelesine bağlı olarak çevre illerin hanlarının da vasiyetleri yer almıştır. Radloff metninde karşılaştığımız Manas'ın düşmanlarından biri olan Kökötöy Han'ın vasiyetine benzer şekilde Orozbak Uulu varyantında yine Manas'ın düşmanlarından biri olan Kırmuz Han'ın vasiyeti ele alınmıştır. Kırmuz Han da Manas gibi kendi halkının barış içinde yaşaması ve kendinde sonraki gelecek düzenin sağlanmasına dair vasiyette bulunmuştur. Hanlar ve devlet adamları için esas olan mevcut düzeni koruyacak ve sürdürecektir. Yöneticilerin halkına karşı sorumluluk bilinci ile hareket etmesi, toplumsal refahın sağlanması, ekonomik ve sosyal sebepler gibi faktörlerin hepsi bu vasiyetlerin içerisinde yer almaktadır. Vasiyetin muhatabı olan halk da akıbeti için kendi iradesinde bu vasiyetleri yerine getirmekle mükelleftir.

Hanımız Kırmuz şöyle demişti
Ansızın bir gün ben ölürsem
Kavga etmeyin – diye söylemişti.
Bunu düşünüp çoğunluk,
Başına geldi çok zorluk (Orozbak Uulu, 2017: 436).

Destanda ismi geçen Manas'ın yardımcı kahramanlarından bir diğeri de Aykoco'dur. Aykoco Manas'ın manevi yolculuğunda danışmanlığını yapan aynı zamanda toplum tarafından fikirleri önemsenen ve sözü dinlenen bir tipi temsil etmektedir. Aykoco'nun olay örgüsü esnasında öngörülü tutumu ve manevi şahsiyeti Manas için olayları yorumlama ve analiz etme gücünü sağlamaktadır. Aykoco'nun Manas ile olan bağı dayanışmayı güçlendiren unsurlardan biridir. İkisi arasındaki manevi bağ halkın inancını etkileyecektir. Destanın bu bölümündeki vasiyet fikirleri İslamiyet ve inanç bağlamında işlenmektedir. Aykoco'nun bu noktada temsil ettiği fikir Allah'ın varlığı ve birliğini tebliğ etmek, samimiyetle inanmak konusunda gelecek nesillere yaratıcının tekliğini aktarmaktadır. Sonuç olarak Aykoco da diğer yardımcı bilge tipler gibi Tanrı ile kahraman ve halk arasında toplumsal misyonlu bir mesaj ileterek vasiyet bırakmaktadır.

Acele etmeden anlattı:
“İyi dinleyin ey millet,
Kuvvetli olur dirliğin,
Hüda’nın bil birliğin.
Görmeden ona inan,
Gönlünden çıkar kirliliğini.
Perverdigar bir Allah
Var – diye bil, hata yok,
Doğurtan onu baba yok,
Doğuracak ana yok,
Bir olan Hüda’nın kendisi ulu,
Denk gelecek bir şey yok!
Başka akrabası kardeşi yok,
Kendisinden başka ulu yok,
Hak olduğu aşikâr,
Onun kendisi gibi pak yok,
Hükmüne çare yok,
Kendisinden olacak çocuk yok,
Farklı bir uludur Hüda (Orozbak Uulu, 2017: 446).

Destan metninde yer alan toplumsal vasiyetlerin sınırı yalnızca destan toplumunun kendisi ile ilgili değildir. Kahramanların etkileşimde bulunduğu hanlar ve halklar ile ilgili de vasiyet ve nasihatler söz konusu olmaktadır. Destanda adı geçen baş karakterlerden biri olan Er Bakay, toplumsal ahlak, etik değerler ve savaş kuralları bakımından önemli bir noktaya değinmiştir. Savaş ahlakı ve töresine göre savaşta elde edilen ganimetler ve esirler savaş kazanan taraf için kazanılmış hak olarak değerlendirilmektedir. Türk töresi için önemli olan husus savaş esnasında kadın ve çocuklar konusunda hassasiyet göstererek zarar vermemek, onları korumak esasına dayanmaktadır. Bin yıllık Türk töresince savaş kurallarını sınırlayan ahlaki yasalar, savaş kuralları, etik değerler ve şuurla hareket etmenin bilinci savaşçı bir toplum için vasiyet yerine geçecek öğütler olarak değerlendirilmesi mümkün olmaktadır.

Boz yorga ile sürerek,
Bakay bahadır bağırır:
“Kadın, kız yakalamayınız,
Belaya bulaşmayınız!
Eliniz kolunuz bağlı kalır,
Bahadırlar buna kulak verin
Yolunuz açık olmaz.

Kalmak sadece bu değil,
Kum gibi kaynayıp kalabalık ordu gelse,
Boş yere belanızı bulursunuz!
Kız, gelin eline geçse de,
Dokunmayın hey halkım,
Engel olur yoluna!
Tümen tümen Dukan'a
Dürtüp Hüda, geldikten sonra,
Tam köküyle verdikten sonra,
Kibirlenen kâfirin
Bereketini kaçırdı.
Nefsini bozma bahadır – diye,
Göz kamaştıran gelin, kız
Senin olur sonunda – diye,
Gelir eline
Hanım olacaksın dedikten sonra,
Dönüp karargâha geldikten sonra
Elini atıp boynuna,
Canının sağ kalması için,
Girecek senin koynuna.
Nefsinizi bozmayın
Bozkır yerde azmayın!
Sokakta savaşınız,
Gördüğünüzü alın,
Göreceğin daha çok var.
Sayısı hesaplanamaz
Askerinin tamamı
Uzakta bulunuyor şimdilerde (Orozbak Uulu, 2017:c1,535).

Destanda atalar sözü ve atalar kültünün önemine daha önceki satırlarda değinmiştik. Atalar etrafında geliştirilen ritüel ve kaçınmalara bağlı olarak söz varlığında vasiyet olarak yaşayan bazı inançlar vardır. Bunlardan en mühim olanları atanın sözünü dinlemek, tecrübesine güvenmek ve atalardan nesillere geçen miras bilgeliğe sahip çıkmaktır. Destanın çeşitli bölümlerinde vurgulandığı üzere akıl danışmak ve bilgelere güvenmek stratejik açıdan da devlet- toplum adına önemli yer tutmaktadır. Bu husus destanda hanlar ve atalar üzerinden ifade edilmektedir.

Han başı köprü olsa bile
Atlayıp geçme – diyen söz

Atasözü olup bize miras kaldı. (Orozbek Uulu, C1. 2017:545)

...

Büyükler size de uygunsay,

Atalardan kalan söz olsa,

Akıllıya fikir danışayım,

Arslan Manas bala, derler,

Bala da olsa bahadır olmalı ya,

Baş yutarak duruyor olmalı ya,

Az güne mühlet isteyeyim (Orozbek Uulu, C1. 2017:789)

...

Manas Destanının Sagımbay Orozbek Uulu varyantını diğer nüshalardan ayıran en belirgin özelliği destanda geçen İslami unsurlar ve Müslümanlığa davet çağrısıdır. Söz konusu satırlarda doğrudan vasiyet olarak ifade edilen tebliğler olmasa da Koşoy üzerinden Müslümanlığa davet, inancın değiştirilmesi, puta tapınmanın terk edilmesi ve doğru yola davet şeklinde öğütler yer almaktadır. Sagımbay Orozbek Uulu, Koşoy üzerinden kendi düşüncelerini ve nasihatlerini gelecek nesillere Manas Destanı ile vasiyet etmiştir.

Savaşmadın, bekledin,

Doğru iş yaptın.

Putun hepsini yok ediniz,

Eski dini bırakınız.

“Eski dinimi tutunacağım” – diye,

Aklınızdan geçirmeyiniz.

Pek çok örneği idare eden,

Sekiz yüz yıl yaşayan,

Kutsal ihtiyarım var,

Haberini dinleyiniz.

Allah var hak, Kur'an doğru,

Dediğime inanınız.

Kıyamet günü zor gündür,

Zor günlere kalmayınız”

Bunu söyleyip Er Koşoy,

Haberini yurda gönderdi.

Başı sonu toplanarak

Ağabeyin Koşoy'un önüne

Altı günde vardılar,

Öğüdünü hocanın

Kulaklarıyla dinlediler.

Akillerin hepsi

“Bu doğru söz galiba” – diye,

Kafalarına sokmuşlar... (Orozbak Uulu, c1. 2017:570).

Destanda Manas, halkına toplumsal öğütlerinin yanında dini mesajlarını iletmek için de öğütte bulunmaktadır. Dünya nimetlerinin farkında olmak, yaratılışın hikmetini kavramak ve kibre kapılmadan halka hizmet etmeyi görev edinen Manas Han'ın en büyük vasiyeti Allah yolunda doğru yolda kalmaktır. Metinde kendi ağzından aktarılan bu ifadeler, İslami hayat görüşünün ve yaşayışının destanda geçen izleri olmaktadır.

Buyruğunu bekleyip durdunuz.

Size görünmeden

Konuşan şeytandır,

İnsan oğlu ölüp yok olsun – diye,

Kandırarak sözünü söylemiştir.

Gözünüzü dört açın,

Başınızda aklınız var,

Ne – diye söylenmiş sözünüz?

Tanrınızı usta mı yapar?

Kömürünü hazırlıyor mu?

Altın, gümüş dediğin,

Yerden mi çıkıyordu?

Alıyorsun taşın içinden,

Altın, gümüş her madeni

Hak Teâlâ'nın gücünden.

Gök renkli gök yüzünüz,

Görüyorsunuz hepiniz,

Göl, nehir su imiş,

Aşağıya doğru akıp gelmez,

Allah'ın gücünü görünüz!

Aklınız var ise

Her şeyin sahibi Allah'ın

Hükmüne itaat gösteriniz!

Söylüyorum büyümüşlere (Orozbak Uulu, C1:2017: 723)

Siyasi otoritenin temsili ve toplumsal düzenin sağlanması açısından devlete han seçmek, devletin yönetimi adına çok önem taşımaktadır. Hanların ölümünden sonra otoritenin sağlanması devletin geleceği için hayati önem taşımaktadır. Bu noktada hanın sağlığında ya

da ölüm döşeğinden kendinden sonra devleti yönetecek kişinin seçilmiş olması düzen, adalet ve birliğin korunmasını sağlamaktadır. Destanda geçen ifadeler de hanın seçiminde akıl ve bilgeliğin ehemmiyetine dikkat çekmektedir. Manas'ın emirleri hem kendi halkı hem de diğer kabilelerin geleceği için vasiyet niteliğindedir.

Tekes öldü duu dular,
Hepiniz şahit oldunuz.
Padişahımız öldü dediniz,
Başı yok kalsa bedeninizin
Diriliğin olur mu
Rahat bıraksa Manas onar mı?
Akraban var, soyun var,
Kendi öldü Tekes ulunuz,
Hanınızı seçebilirsiniz – diye,
Halkına söylüyorum,
Yakınından han seç,
Yalanı yok bu sözümün.
Yerden kaldırıp tuğunu bağla – diye,
Çoğunluk toplanıp han seçiniz!” – diye,
Gök yeledi Manas böyle söyledi.
Kalabalık gürültü yaparak,
Birbirine yürü – deyip,
“Artık öldü hanımız,
Canımız aman kaldı,
Akıl sahiplerinden birini,
Seçip han ilan ediniz!”
Kalabalık bunu söyledi,
Kadınlar evine döndüler,
Erkekler orda kaldılar,
Hanlığa lââyık kim? – dediler,
Genciniz yaşlınız bilin – dediler (Orozbak Uulu, c1 2017: 727).

Manas'ın savaş esnasında söylediği emir komuta talimatları askeri düzeni sağlama, savaş stratejilerini yerine getirme, kılavuzluk ve yönetimle ilgili değerleri ifade etmektedir. Savaşta üstünlük sağlamak, zafer kazanılmasının bağlı olduğu bazı genetik kodlardan biri de düşmana beklediği anda saldırı düzenlemektir. Silahların hızlı ve çevik kullanılması, komutanların dinlenmesi ve askeri düzenin sağlanması Manas'ın toplumsal düzeni sağlamaya yönelik vasiyetlerinden yer alan emir-komuta zincirine bağlanmaktadır.

Çarını var, Çelek var,
Kaskas'ın Kara Döbö var,
Her tarafa yola çıkın,
Kızıl Kıya geçidi var,
Kalabalık kâfirin
Kaynaşan halkı var.
Haber gider ansızın,
Yolcu adam gibi görünüp
Yollara düşün,
Aralarına dalarak,
Geçit noktasını ele geçirin,
Belli etmeden geçin hepiniz.
Yılkı çobanıyla karşılaşmayıp,
“Tekes'ten gelen halkız” – diye,
Hepsi yılkıcı,
İlebin beline doğru yönelin,
Davamızı güdüp giden yiğitleriz” – diye,
Cevap verip geçiniz,
Yolunuza ulaşınız.
Tüfek alıp, yay alıp,
Çevikleriniz gidiniz,
Her tarafta yolu var,
Her tarafta hazır olun!”
Er Manas buyruk verdi (Orozbak Uulu c1,2017: 762).

Manas'ın askeri talimat ve vasiyetlerinin yanında diğer erlerin de komutasındaki askerlere savaş hazırlığında bulunurken söylediği düzeni sağlama, savaş stratejiler, tedbir ve güvenlik önlemleri, görev bilinci ile ilgili nasihatler bulunmaktadır. Bu nasihatler gelecek nesillere aktarılacak savaş yöntemi ve tecrübeye pratik tavsiyeler olarak yorumlanabilmektedir. Aynı zamanda motivasyon ve teşvik amacıyla söylenmiş ilham veren ifadelerdir. Bu bağlamda söz konusu satırlar yorumlandığında askerin ve komutanların asli görevi, sorumluluk bilinci ile halkı her türlü tehlikeden korumak ve düzeni sürdürmektir. Bu husus Manas'ın ve diğer Türk kültüründe yer alan tüm hanların vasiyetlerini hatırlatmaktadır.

Askerim, gayret etmezsen
Ahiri toprağa yutulursun.
Kem küm etmeden durunuz,

Bahadır ile pehlivanı
Çabucak yoklayınız.
Halkın hesabını alınız,
Hızlı bir şekilde varınız,
Şüphelilere bakınız,
Efsunculara dikkat ediniz,
Bahadırları sayınız,
Asker var mı anlayınız,
Kolay Kırğız, – diyerek,
Murdar ölüp kalmayınız!
Her biriniz mukayyet olunuz,
Aylı karanlık gece olunca
Asla yumulmasın güzünüz.
Şimdi dalsanız uykuya
Rahatsız eder sizleri.
Kasavet içinde ölmeyelim
Emanet cana dikkat edip,
Açınız kara gözünüzü! (Orozbak Uulu, C2 2017: 44)

Destanda sıklıkla ölümün kaçınılmazlığı ve hayatın içindeki gerçekliği okuyucuya ve dinleyiciye hatırlatılmaktadır. Manas'ın ve ihtiyarların vurguladığı ölüm karşısında takınılan tavır ve ruhu şad etmenin yanında bilgeler ölümün kaçınılmazlığı, ahirete hazırlık, Allah'ın varlığına iman, dünya hayatına kapılıp ölümü unutmak gibi hususlarda azami ölçüde hatırlatma yapmaktadır. Manas'ın ve ihtiyarların kolektife dair vasiyetlerinden biri olarak İslam'ı yaşamak, ahlaki değerleri korumak vurgulanmıştır. Bu noktada destanın 2. cildinde yer alan kültür, din ve savaş kahramanlarının üzerinden toplumun gelecek nesillere vasiyeti sunulmuştur. Bu sözler şu satırlarla ifade edilmektedir:

Dikilip kalarak dünyada
Ölümünden kalan can var mı?
Yaradanım kim dersin,
Yaratan bir tek Hüda'ya
Yalvarmayı bilmiyorsun.
Görmen için göz vermiş,
Söylemen için söz vermiş,
Göğsünün içine vicdan vermiş,
Epey savaş etti, – deyip,
Gönlünüz kalmasın bizlerden,

Bende kıldım seni, – deyip,
Sabah akşam iki vakit,
Hatırladın mı beni, – deyip,
Varsa soracak sualin
Ne olur senin ahvalin?
Doğru, bilerseniz Allah'ı
İslam dini kutlu olur,
Bâr-ı Hüda'nın kendisinin
Baş düşmanı put olur.
Tapındım, – deyip, putuna,
Dökme demirden kutuna,
Utanmadan nasıl söylersin?
Dediğinizi biliniz
İblis'tir düşmanınız.
Şeytanla birlikte şeytansın,
Allah'ım kılıp dağıtmış...
Azezil'in düşman olduğunu
Ey ahali, hepiniz bilin!
Allahu Teâlâ Hüda'nız,
Anlayıp dinleyin, hep...
Bin yıl yaşamış can var mı?
Ölümünden var mı korkunuz...
(Orozbak Uulu, C2 2017: 91,93).

Manas'ın halkına ve atalarına olan bağlılığı yadsınamaz bir gerçek teşkil etmektedir. Onun bu bağlılığın tek taraflı olmadığı halkının da savaş ve zorluk esnasında gözünü kırpmadan canını ortaya koyacağı durumlar olmuştur. Destanda yer alan halkı koruma ve yaşatma, atalara bağlılık, inanç konusundaki teslimiyeti Manas'ın gelecek nesillere bıraktığı en temel vasiyetlerden biri olan kararlılık, irade ve inancın temsili olarak yer almaktadır. Ata yurdunu korumak, terk etmemek tüm Türk topluluklarının asli mükellefiyeti ve gelecek nesillerinin teminatı olmaktadır. Durumun gerçekliği ve önemini pekiştirmek için and ve yeminlerle desteklenmektedir. Bu bakış açısı da destanın savaş sahnelerinden birinde şu satırlarla ifade edilmektedir:

Birleşmiş Alaş halkı için,
Başımı bağladım ölüme
Atamdan kalan yer için
Mangul, Kıtay kabilesinin

Maşırık'ta durağı, meskeni,
Atamdan kalan toprağı
Kıtay basıp kalsın mı,
Savaşıp toprağı almazsam,
Ervah beni çarpmaz mı! (Orozbak Uulu c2, 2017:175)

Manas'ın önemli vasiyetlerinden biri de diğerkâmlık üzerine söyledikleri ve davranışlarıdır. Gelecek nesillere barış ve huzur içinde bırakmak istediği bir toprak, yurt arzusu onun önceliğinin halkı ve yurttaşları olmasından kaynaklanmaktadır. Kahramanca ve onurlu sergilenen bir duruş destan kahramanının atalarından kalan yurdu kendinden sonrakilere huzur içinde teslim etme gayesidir. Bu noktada Manas'ın ilk arzusu onurlu bir mücadele ile ata yurdunu korumak ve teslim etmektir. Doğrudan bir vasiyet olmasa da söz konusu satırlarla ifade edilmek istenen vasiyet fikri mücadele etmenin, halka ve hakana olan inançla bağlılığın gelecek kuşaklara kalan kültürel miras ve vasiyet mükellefiyeti olduğu şeklinde yorumlanması mümkündür.

Tozlu havada zırlayıp,
Canını kurtarmaya çalışıp,
Arslan Manas öldürmüş
Akunbeşim Han'ını,
Kıtay'ı kırıgın alsın – diye,
Küçücük Küçücük canım kalsın – diye,
Kalmak'ı bela alsın – diye,
Kara canım kalsın – diye,
Ata yakın olanlar
Atlarına binişip,
İleri gelenlerin hepsi
Kamış arasına girip,
Nara atıp, bağırıp çağırıp,
Kan dökülmüş şırıldayıp,
Kalmakların hepsi
Kaçıverdiler paramparça olup
Canım kalsın – diye (Orozbak Uulu, C2: 2017: 182)

Manas'ın savaşlarda ve şöenlerde gösterdiği kahramanlıklar töresel bağlamda halkın fikirlerini ve değerlerini yansıtan kültür kahramanı olarak da yer edinmektedir. Toplumsal bağlamda kültürel vasiyetin gelecek nesillere aktarıcısı olacak destan kahramanı Manas

kültürel mirasın ve vasiyetin temsilcisi olarak manevi niteliğiyle ön plana çıkmaktadır. Geçmişte yaşanan talihsiz olaylardan ders almak mahiyetinde de vasiyet niteliğinde dersler verilmektedir. Destanda geçen danışma meclisleri, ihtiyar bilgelerin sözleri, Manas'ın yeminleri ve kırk yiğidin öç alma duygusu bunu ortaya koyan unsurlar olmaktadır. Gelecekte de aynı şeylerin yaşanmaması için danışma meclislerinin kurulması, savaşa iyi hazırlanmak, intikam ve yemin duygusu, ailevi toplumsal bağların güçlü kurulması en temel vasiyetler olarak ele alınmaktadır.

Emekleyen çocuk öldü,
İki büklüm olan ihtiyar öldü,
Anne babamız onlar da öldü.
İkisi varsa biri öldü,
Baş kaldırmış iyiler
Gitse gelmez yola koyuldu.
Düşmana acıyan yaralı,
Nice han eşi kadınlar
Kocası ölüp kaldı yaşlı.
Dini bozan zelalli,
Bize düşman saldırısa,
Hiç kalmaz dayanağı.
Kan davası güttü kardeşi,
Kazak ile Kırgız'ı
Hep acıyarak bakıp
Neden bakıp duralım,
Gencini yaşlısını bırakmadan
Hapsederek kıralım!
Öcümüzü öylece alalım,
Diğer Alaş oğullarını
Öldürüp kılıçtan geçirelim!
Danışarak toplanıp,
Laanat'a tapınıp,
Altı yüz bin askerini
Esir olarak almış (Orozbak Uulu, 2017 c2: 186).

Destanda sık sık geçmişin köklerine ve ataların kimliğine dair vurgu yapılmaktadır. Coğrafi işaretlerin de verildiği bu kısımda gelecek nesillerin atalarının kültürel ve milli kimliğinin korunmasına dair vasiyette bulunmaktadır. En büyük miras vatan topraklarıdır; vasiyeti de yurdu korumak ve yaşatmaktır. Söz konusu satırlardaki emir ve çağrı içeren ifadeler

durumun ciddiyeti ve önemine dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. İbret niteliğinde gelecek nesillere ulaştırılmak istenen mesajlar destan yoluyla çağrılara uymanın gerekliliğiyle vurgulanmıştır. Bu sözlerin yerine getirilmesinin beklenmesi, ataların sözüne uyma gereksinimi vasiyeti yerine getirme niteliğindedir.

Okçu'dan isen düşün dinle,
Baban Kırgız olduğu için,
Ben de Kırgız'ım, beri gel!
Babandan kalmış toprağınız,
Aslınız Kırgız halkıdır,
And çarpmış olana bakmadan,
Şimdi beri geliniz!
On dördüncü olanın
Uzaktaki Balık şehrini
Halkın zengini olarak doldurdunuz.
Karakalpak halkısın,
Kadimki Kırgız geleneğisin
...
Gönlünüzü bize veriniz,
Özlediysen ölümü
Kıtay'ım – diye bağırıp,
Savaş cephesine çabuk geliniz!
On sekiz olan Atagın,
Oyrot'a sözümü söylerim,
Nerdesin hanın soyu,
Kara şehir Taşken'de
Atanızın toprağı,
Kökünü duyduktan sonra
Kırgız oğlu durur mu!?
...
Savaş açtık Kıtay'a,
Savaşmaya var mısın?
Asıl kökün Kırgız'dır,
Ölmeyerek şu dünyada
Hayatta olan nasıl bir can?
Bir kabilen de Totu'dur,
Söyledim Bakay anlatıp,
Dönmez isen Kırgız'a
Ervahın yanar ateşidir.

Kıtay'ı neden seversin,
Kırgız'ın çarpsa ervahı
Kızıl ateşte yanarsın.
...
Savaşmasını görelim,
Haramı daha fazla işlemeden,
Aramızı düzeltelim
Ata yolundan gidelim,
Akıl fikir alalım. (Orozbak Uulu, 2017 c2: 214-216-220).

Destanın önceki satırlarında Koşoy ve Bakay üzerinden verilen öğütlere değinmiştik. Metnin 2. cildinde yer alan savaş sahnelerinden birinde destan kahramanları ve erler tarafından saygıyla dinlenen, fikri ve öğütleri önemsenen biri tarafından topluma, erlere ve gelecek nesillere öğüt verilmektedir. Bu öğüdü bağlamında değerlendirecek olursak Kırgız toplumunun yurt bütünlüğü ve kimliksel aidiyet duygusuna atıfta bulunmaktadır. Gelecek nesiller için de temel olması gereken hususun gerekliliği bu satırlarda vasiyet bağlamında vurgulanmaktadır.

Arslan erin savaşı
Kıyım olmadan olur mu?
Ahir zaman insanı
Dikkat edin bunlara,
Aldırtmış Kıtay'a
Onlardan önce burayı.
Beecin nerede, yer nerde,
Zayıflık gösterdik de ne fayda
Türk oğlunun kalanı
Kalmak oldu da öyle kaldı,
Anlaşmazlıktan kaybedip,
Sahipsiz kalmış toprak var – diye (Orozbak Uulu, 2017 c2, 245).

Geçmişten gelen geleneklerin ve uygulamaların devam etmesi de bir mirasın korunması ve sürekliliği bakımından önem taşımaktadır. Destanda geçen atalar yolunu takip etmek, geçmişteki hatalardan ders almak, inancın korunması da dolaylı yoldan vasiyet niteliği taşımaktadır. Atalar sözünün ve yolunun takip edilmesi, ihtiyarların fikirlerinin önemsenmesi, akıl ve şuurla hareket edilmesi, dini- kültürel ritüellerin devam ettirilmesi geçmişten gelen kadim mirasın aktarılması vasiyet bağlamında yer almaktadır. Aynı

zamanda destanın içerdği dini mesajlar dolayısıyla ahlaki değerler bakımından nasihat ve uyarılar da yer almaktadır.

Doğrudan vasiyet olarak aktarılmayan manevi unsurlar din büyüğünün ifadeleriyle ahlaki mirasın korunması ve aktarılması vasiyet olarak değerlendirilebilmektedir.

Allahsız, kendim oldum – diye,
Yanlışa kendini götürme
...
Abunasır Samani
Aa – dedi de ağladı,
Akan yaşı dinmedi.
Alaş oğlu hepiniz dinleyin,
Kökötöy başta olmak üzere
İhtiyarlar dinleyin (Orozbak Uulu, 2017 c2, 263-264).

Türklerde inanç ve ataların inancına bağlılık, tecrübi bilgi ve geleneksel değerlerin ifade edilmesiyle ölçülmektedir. Destanda geçen ataların dinini ve inancının reddeden, korumayan, aktarmayan kişilerin toplumdan ayırt edileceği, mezar taşının yerine konmamasıyla onursuz bir davranış olarak vurgulanmaktadır. Bu bağlamda ataların geleneklerini sürdürmenin yanı sıra inanç sistemini de korumak ve örfi bağlarını gelecek nesillere aktarmak destanın ilgili satırlarında vasiyet bağlamında bir emir olarak değerlendirilmektedir.

Ata dininden dönene
Adımımı atmadım – diye, o yola
Baştaki dini inkâr edene
Ölüm beri dursun mezarına taş da yok
...
Kelime -i şهادeti getirsem dilime
Atalarımın dininden ayrılıp,
Zararı dokunur dinime,
Ahiret günü var kıyamet,
Kötü olur neslime
Öldürürse ben öleyim,
Öz dinimde gideyim (Orozbak Uulu, 2017, c2, 294-295).

7. OĞUZ KAĞAN DESTANINDA VASIYET

Oğuz Kağan'a ait vasiyetler Türklerin ve Oğuz tebaasındaki halkların, onun kanunlarına ve toplumun törelerine uyarak barış, düzen ve birlik içinde yaşamasını kapsamaktadır. Cihan hakimiyeti vasiyeti Oğuz Kağan'ın en değerli yadigârıdır. Türk milletinin tarih boyunca sahip olduğu değerler, ideal düzen anlayışını ve toplumsal birlik parıltısını yansıtan önemli bir metinler bütünüdür. Oğuz Kağan'ın vasiyetleri, yalnızca bir hükümdarın oğullarına arzuları olarak değil, aynı zamanda büyüyen geleceğe yönelik bir rehber ve yön gösterici niteliğindeydi. Bu vasiyetler, Türklerin töre ve kuralları çerçevesinde, barış ve düzen içinde bir hayatın sürdürülmesinin işleyişini açıkça ifade etmektedir.

Oğuz Kağan öldükten sonra oğulları arasındaki anlaşmada Oğuz'un kanunlarına dayanan vasiyet fikirleri sözlü olarak yaşamıştır. Oğuz Kağan'ın vefatından sonra halk, toplumun uluları ve Kün Han liderliğinde sözleşerek vasiyet ilan edilmiştir. Bu vasiyette esas olan devletin bekası, yurda töre ile hakimiyetin önemi, başka kabilelerle olan münasebetlerde esas olanın Oğuz ili olduğudur. Destanda bu sözler *“Bir kına kılıç sığmaz, bir kadını iki erkek alıp oturamaz, bir yurda iki töre sığmaz”* şeklinde ifade edilmiştir (Ergin, 2017:52). Oğuz Kağan'ın en mühim mirası ve vasiyeti oğullarına bıraktığı ili ve tahtıdır. Kendinden sonra 70 yıl Kün Han, 23 yıl Kayı Han hanlık yapmıştır.

7.1 Oğuz Kağan Destanında Toplumsal Vasiyetler

Oğuz'un cihana hâkim olma arzusu esasında dünya üzerinde Tanrı'dan aldığı emirleri yayma, tebliğ görevi olarak düşünülmektedir. Bu nedenle kendisine verilen görevi layığıyla yerine getirmiş merkezi destan kişisi kendinden sonrakilere de yönlendirecek vasiyetlerle kolektif bilinci etkileyen ata fonksiyonuyla değerlendirilmelidir. Oğuz'un üslubundan ve sözlerinden anlaşılacağı üzere Oğuz Kağan için, hana saygı duymak, emirlerini, yasaklarını ve isteklerini yerine getirmek esastır. Devletin varlığını ve birliğini, bağımsızlığını sağlayan unsurların başında halkın içinde kendi kendini yönettiği töre gelmektedir. Törenin hâkim olduğu topluluklarda yazılı olmayan kurallar dışında herkesin tabi olduğu kaideler vardır. Törenin sağladığı bu imkân sayesinde toplum içerisinde cezalandırıcı üst bir unsura gerek kalmadan tebaa hükümleri yerine getirebilmektedir. Maddi manevi birikimden gelen ahlak kurallarından terkip adet ve ayinlerin içerisinde yer alan herhangi bir vasiyet

uygulamadığındaki tutum töre vasiyet ilişkisini ortaya çıkarabilmektedir. Vasiyeti yerine getirmeyen toplum üyeleri diğer toplum üyeleri tarafından yaptırıma maruz kalabilmekte; teessüfle kınanmaktadır. Töre- vasiyet ilişkisinin en belirgin örneklerini destan kahramanının topluma ve kendi ailesine buyruklarında görmek mümkündür.

Oğuz Kağan'dan bize gelen Türk Töresi vasiyet bağlamında şu şekilde sınıflandırılabilir:

- Yaratıcı tektir, iman esastır.
- Tanrı ile iletişim doğrudan olmalı, aracı kabul edilmemelidir.
- Hakan, devletin düzeni, bağımsızlığını korumakla mükelleftir.
- Devletin yönetiminde ikilik söz konusu edilemez.
- Devlette, ailede ikilik olmamalı; sadakat gösterilmelidir.
- Hiçbir birey devlet erkinden üstün değildir.
- Toplumun her ferdi kendinden, ailesinden, budunundan sorumludur.
- Atalara ve ruhuna saygı duyulmalıdır.
- Savaş vakti savaştan kaçan bedelini canıyla ödemelidir.
- Tabiata ve toprağa, suya bağlı hareket edilmelidir.
- Kadın ve çocuklara karşı hassas davranılmalıdır.
- Kişioğlu; milletine, törene ve yazgısına asi olmamalıdır.

Oğuz ilinin kan dökerek kazandığı toprakları düşmana vermemek için Üçok ve Bozoklar yana durmalıdır. Bilge kişilerin, ihtiyarların sözünün dinlenmesi atalara hürmet, devletin yöneticisinin kurultaydan ve bilgelerden akıl danışması, milletine sahip çıkmalı, yabancı milletlerle içli dışlı olmamalıdır.

Uygur harfli nüshadaki vasiyetlerden ilki halka yapılan vasiyettir. Oğuz'un düzenlediği toyda yer alan beyler, hanımlar ve çocuklara kağanlığını ilan eden ifadeler sarf etmiştir. Kendisini Uygurların hakanı ilan eden Oğuz Kağan, doğa unsurlarını ve halkını şahit tutarak hükümrانlığını onamaktadır. Halkın ve diğer milletlerin kendisine itaat etmesini fermanlarla dile getiren Oğuz, emirlerine karşı çıkanları ölüm ile tehdit etmektedir. Bu sözlerden hareketle doğu ve batı ikiye ayrılmış bir yönetim olsa dahi devletin başındaki hanın emirleri esastır. Oğuz'un "Kalkanları alalım; damgamız bize şans getirsin, bozkurt naramız olsun;

demir mızraklar, orman gibi çok olsun; yabani atlar av yerinde yürüsün, işte deniz, işte ırmak; güneş, bayrak; gök çadır olsun” (Ağca, 2016:110) emirleri doğa ve göksel birliktelikten doğan değerlerin devlet yönetimindeki ehemmiyetini gözler önüne sermektedir. Her şeyden önce olağanüstü bir bahadır ve kahraman olan Oğuz’un emirlerine ve yasaklarına karşı çıkmamanın bedeli kahıncı ve devlet yöneticisi tarafından ceza; hatta ölümle sonlanmaktadır:

Ben Uygurların kağanıyım, bundan dolayı aynı zamanda yeryüzünün de kağanı olmam gerekir. Sizden kesin olarak itaat etmenizi istiyorum. Her kim ki bana itaat ederse ihsanda bulunup onları dost kabul ederim. Her kim ki itaat etmezse öfkelenip askeri toplayıp düşman olurum. Hemen saldırıp, öldürüp, yok olsunlar diye hareket ederim (Ağca: 2016: 110).

Oğuz Kağan’ın bu satırlardaki ifadeleri kimi muhatap alarak söylediği belirsizdir. Ancak metnin ilerleyen kısımlarında Altun Kağan ve Urum Kağan ismi geçmektedir. Altun Kağan; Oğuz’un isteklerini yerine getiren müspet tip olarak zikredilmektedir. Urum Kağan ise Oğuz’a karşı gelen; cezalandırılmak ve ülkesi ele geçirilmek üzere sefer düzenlenen hakan olarak ifade edilmektedir. “*Urum Kağan, Oğuz Kağan’ın emirlerini dikkate almazdı ve yerine getirmezdi. Bunun sözlerini hiçbir zaman dikkate almam deyip emirlere itaat etmedi* (Ağca: 2016: 111)”. Urum Kağan’dan sonra kardeşi Uruz Bey’in oğlu, Oğuz’a tabii olup emir ve yasaklarına baş eğdi. Böylelikle Oğuz’un gazabından korunup nimetlerinden faydalanmış oldu.

Destandaki etkileyici sahnelerden biri de Oğuz Kağan’ın artık yaşlandığı ve olağanüstü özelliklerinin yanı sıra bir fani olarak kendinden bahsettiği satırlardır. Artık dünya üzerinde görevini tamamlamış; oğullarının da aynı vazife üzerine hareket etmesini istediği emir ve vasiyetlerini sunmuştur. Akıl hocası, danışmanı Uluğ Türk’ün sözlerinden etkilenen Oğuz için de törenin hâkim olması esas unsurdur. Oğullarını yanına çağıran Oğuz Kağan;

Ey oğullarım ben avlanmak istedim ancak yaşlı olduğum için cesaretim kalmamıştır. Kün, Ay ve Yultuz! sizler doğuya doğru gidin; Kök, Tag ve Tengiz! sizler de kuzeye doğru gidin”. “Kün, Ay ve Yultuz, çok sayıda yabani hayvan ve kuş avladıktan sonra yolda altın bir yay buldular, onu aldılar ve babalarına verdiler. Oğuz Kağan sevindi, güldü. Yayı üç parçaya ayırdı ve dedi ki Ey büyük oğullarım yay sizin olsun, siz yay gibi okları semaya kadar atın. Ardından Kök, tag, Tengiz çok sayıda yabani hayvan ve kuş avladıktan sonra yolda üç gümüş ok buldular. Oğuz Kağan sevindi, güldü, okları üçüne paylaştırdı ve onlara Ey küçük oğullarım! Oklar sizin olsun yay oku attı, sizler ok gibi olun dedi (Ağca, 2016: 122).

Bu ifadelerden hareketle Oğuz Kağan'ın ölümünden sonra oğulları ve tebaası arasında çıkacak ikilikler ve bozgunculuk engellenmeye çalışılmıştır. Devleti yönetecek olan oğullarını yay ve ok temsili ile belirlemiş; bu durumu onların kadersel seçimleri ile uygulamaya çalışmıştır. Yolda yayı bulan oğullar devletin, törenin devamlılığını ve Oğuz'un hakimiyetini sürdürmekle sorumlu kişiler; oku bulan oğullar, yayı bulan büyüklerine itaat etmek zorunda olanlardır. Bu satırlardan hareketle aslında devletin ilelebet payidar olabilmesi halkın ve evlatların atalarının vasiyetlerini yerine getirmesine bağlanmaktadır. Bu vasiyetler yalnızca ölüm anında ya da öncesinde belirlenen istekler değil aynı zamanda kahramanların yaşamı boyunca verdiği mücadeleler, çaba ve yönetme becerilerinden ortaya çıkan dersler niteliğinde hayatı kolaylaştıracak tüyolardır. Bu nedenle Oğuz'un töresini egemen kılmak üzere oğulları arasında paylaştırılan devlet, halkın da savaş ve zaferleriyle dolu mücadeleleriyle tarih satırlarında yer almaktadır. *“Maiyetindekileri ve halkı emredip çağırdı. Onlar istişare edip oturdular. Kırk gün kırk gece yediler içtiler sevindiler. Ardından Oğuz Kağan ülkesini oğulları arsında paylaştırdı ve onlara ‘Ey oğullarım! Ben çok yaşlandım, çok savaş gördüm, mızrak ile çok ok attım, at ile çok yürüdüm, düşmanları ağılattım, dostları güldürdü. Tanrıya borcumu ödedim. Yurdumu size veriyorum’ dedi* (Ağca, 2016: 123). Oğuz'un oğullarına son sözlerinin toy esnasında kurultay önünde olması; devlet aklında yalnız kahramanın istekleri değil toplumun uluları, bilge ve seçilmiş ve hünerli kişiler yer almaktadır. Oğuz son sözlerini ifade ederken şahit tuttuğu kurultay ve oğulları vasiyetini yerine getirmekle mesul kişilerdir. Oğuz, *“Tanrıya borcumu ödedim”* ifadesiyle dünyaya geliş amacının Tanrı'nın buyruklarını yerine getirmek olduğunu işaret etmektedir. Uygur harfli nüshada inanç faktörünün devreye girdiği son bölümde destan kahramanı Tanrı tarafından seçilmiş kişilerdendir. Kağanlık sadece Tanrıya bağlılıkla elde edilebilir. Oğuz ve oğulları Tanrı ile arasındaki bağı milleti ile kurmak zorundadır. Oğuz Kağan Tanrı'dan aldığı makamı koruyarak, seçimleri ve davranışlarıyla hak edene bırakmaktadır. Uygur harfli nüshanın sonunda bir ölüm sahnesi olmaması, toplumun Tanrı'dan beklentilerini gerçekleştiren destan kahramanına ölümü yakıştırmaması şeklinde yorumlamak mümkündür. Bu nüsha sondan eksik olduğu için doğru bir yorum mu bilinmemektedir. Ölüm sahnesinin olmamasıyla Oğuz Kağan'ın ölümsüzlüğü de vurgulanmak istediği şeklinde yorumlamak mümkündür. Toplum böyle düşünse dahi Oğuz, faniliğinin farkında olarak Tanrı karşısında boyun eğmektedir.

Reşideddin'in Camiüt-Tevarih isimli kitabından bir bölüm olan Oğuznâme İslami etkilerin bulunduğu nüsha olmasıyla dikkat çekmektedir. Diğer nüshalardan bu nüshayı ayıran en

belirgin fark içerisinde yer alan ayet ve süslemelerdir. Çok belirgin farklar olmasa da din faktörü destanın yorumlanmasında ve yazıya geçirilmesinde etkili olmuştur. Araştırmacılara göre Reşideddin eserinde İslami kaygı güderek hareket etmiş; tarihi bilgiler aktarmak istediğinden gelenek ve ritüeller üzerinde durmamıştır. Reşideddin tarihçi kimliğiyle destanın ravisi hüviyetiyle değil metnin sanatsal ve edebi özelliklerinin aksine tarihsel boyutuyla ifade etmektedir. Bu sebeple destanın başı Oğuz Kağan'ın soy kütüğü ile başlamaktadır. Soyu Hz. Nuh peygambere dayanan Oğuz Kağan'ın Nuh'un oğlu Yafes soyundan geldiğini ifade etmektedir. Ona göre Oğuz'un atası doğrudan Hz. Nuh'tan olma Yafes'in oğlu Türk'tür. Sembolik olarak Ay Kağan isminin seçilmesi ayın doğrudan yeniden yaratma ve doğumla ilgili olmasından kaynaklanmaktadır. Birçok farklı kültürde ve Kızılderili atasözlerinde yer alan “Ay ilk ölüdür” (Eliade: 2000: 181) sözü karanlık dönemin ardından ortaya çıkan yeniden yaratılmayı inşa eder düşüncesi destanda da Oğuz'un doğumuyla karanlık dönemin biteceği, bolluk ve bereketin artacağı düşüncesine işaret etmektedir. Ay Kağan, Oğuz'un neslinde yaşamı ve canlılığı temsil etmektedir.

Destanın ilerleyen bölümlerinde de sembolik bir isimle kutsallık atfedilen dişiliğin ve doğurganlığın temsili Ay Kağan'dan dünyaya gelen Oğuz, İslami etkini baş gösterdiği nüshada Allah'ın varlığını ve birliğini tanımayan annesinin sütünü içmemiştir. Peygamber soyundan gelen destan kahramanımız Oğuz Kağan İslamiyet, Türk cihan mefkuresi ve düzeni sağlamak adına Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olma görevini üstlenmiştir. Oğuz'un olağanüstü doğumu, doğumdan sonra gösterdiği yiğitlikler onun maceraya çağrılışı şeklinde yorumlamak mümkündür. Sıradan insanın başına gelemeyecek büyümlü olayların destan kahramanımız doğunun ve batının hükümdarı Oğuz Kağan'ın başına gelmesi Tanrı tarafından bahşedilen tanrısal kut ile ilgilidir.

Rıza Nur Oğuznâmesi, Rıza Nur Uygur harfli nüshayı temel alarak bir Uğuz Kağan destanı hazırlamıştır. Uygur harfli nüshadaki eksiklikler nedeniyle diğer nüshalardan ve kendi yorumuyla ilaveler yapmıştır. Bu nüshada diğerlerinden ayrı olan husus Rıza Nur'un ağzından Türk milletine hitap edilmesidir. Rıza Nur, eski dönemden yakın döneme kadar Türklerin geçirdiği hayat silsilelerinden izlerle Oğuz Kağan destanını neşretmiştir. Destanı neşretmekteki amacını Türk milletine hizmet olarak değerlendiren Rıza Nur, destanın mukaddimesinde kendinden bahisle söze girmektedir. Rıza Nur neşrinin önsözünde “*dirileri diriler değil, ölümler idare eder*” ifadesi geçmektedir. Bu sözlerden hareketler atalar töresi ve örfünün toplum hayatında ölüm algısı ile birçok ilişki barındırmaktadır. Ölüm kavramı

üzerinden yorumlanan bilgelik ve tecrübenin atalar ile sözlü ya da yazılı aktarıldığı vasiyet işaret edilmektedir. Bu neşirde Oğuz Kağan'ın öğütleri olarak bilinen vasiyetlerin başlıcası birlik ve beraberliğe yöneliktir. Kan dökerek kazandığı toprakları düşmana vermemek için milletin akıllı ve uslu davranmasını öğütleyen Oğuz Kağan, hana saygı duyulmasını; hanın da millete karşı sorumluluklarını yerine getiren yönetici olmasını öğütlemiştir. Geçmişten gelen düşmanla mücadelelerde tecrübe ettiğimiz yabancı memleketlerin tatlı sözüne kanmamayı; töresine sadık kalmayı Türk hakanları ve millete öğütlemiştir. Bu öğütlerin hepsi bir yönetici olarak tecrübi bilgiye dayanan Oğuz'un milletin adı yüzyıllarca yaşasın diye oğulları ve torunlarına nasihatidir. Birlik ve beraberliğin esas olduğu, devlet yönetiminin bireylerin ferdi hayatının önünde olduğu Oğuz ilinin sesi bir ve gür çıkmaktadır.

Ne vakit Türk sarayına ecnebi
Girerse oldu bozgunluk sebebi.
Hıyanet etti, Türk yurdunu yıktı
Türk'ü ecnebler mezara tıktı
Yasa kodum: Sakın Türk bundan böyle
Almasın içine tek bir yad bile
...
Bu çok mühim öğüt Oğuz Kağan'dan
Olsun Türklere en büyük armağan.
Söylensin oğuldan oğula, dilden dile
Her Türk tarafından ezber edile!
Kıyamete dek nesilden nesile
Gide, işler buna göre kesile! (Rıza Nur,2022: 65).

Oğuz'un toplumsal mahiyetteki vasiyetinin yanı sıra çerilerinin bireysel vasiyetleri de bu neşirde yer almaktadır. Çerilerden Bars'ın vasiyeti:

Erce öldüm ben.
E... Ben giderken Yaşa vatan sen!
Bir daha görseydi gözüm...
Vatanı özlüyor özüm.
Kalsın Türklere şu sözüm:
Gözüm sevgili vatanda kaldı.
Yurt aklımı, hem canımı aldı.
Bir daha göremem âh derdim bu.
Gözümü örter ebedi uyku (Rıza Nur: 2022: 129).

Rıza Nur'un neşriyatında Uygur harfli nüshada yer alan vasiyetlerin aynısı yer almaktadır. Bu yayımın özelliği olarak Rıza Nur, kişisel fikirlerini de ekleyerek Oğuz'un şöleninde vasiyetlerine ilaveler yapmıştır:

Alçaktır yurda hıyanet eden.
Hatta buna bir an niyet eden,
Kurusun kötülük edenin eli!
Kopsun kötü söyleyenin dili!
Kötü bakanın gözleri çıksın!
Tanrı evini barkını yıksın!..(Rıza Nur, 2022: 160)

Şölenin ardından düzenlenen Oğuz'un yoğ töreninde yaşamından yaptığı kahramanlıklar anlatılmaktadır. Milletine nasıl bir kağan olduğu, bahadırılığı sagular söylenerek yemek ve içki ile anlatılmaktadır. İslami unsurların tecrit edildiği bu yayımda Oğuz'un güz mevsiminde öldüğü, töre gereği yaz mevsiminde yakılarak gömülmesi gerektiği ifade edilmektedir. Roux'un ifade ettiğine göre en eski tarihlerden bu yana cesetlerin gömülmesine dair üç tür işlem uygulanmaktadır. Ceset toprağa gömülür, yakılır ya da sergilenir (Roux, 1999: 218). Bunun sebebi olarak ölünün ruhunun gökyüzüne daha kolay ulaşması ve bir don değiştirme şekli olarak göksel ifade biçiminde yorumlanabilmektedir. Daha önceki satırlarda da ifade ettiğimiz gibi Rıza Nur'un kişisel yorumları ve tarih bilgisine dayanarak yayımladığı neşir dışında incelediğimiz diğer nüshalarda Oğuz Kağan'ın yakılarak gömüldüğüne dair bilgiye rastlanmamaktadır. Oğuz Kağan'ın öldükten sonra kül haline getirilmesi İslami etki bulunmadığının delilidir. Oğuz'un son sözlerinde Tanrı'ya borcumu ödedim ifadesi erliğini ve Türk'ün temiz eli olduğunu ilan etmek amacı taşımaktadır. Oğulları ve nesline de aynı mefkureyi benimsetmeyi vasiyetleri ile hedeflemektedir. Oğuz Kağan gibi epopelerde kahraman öldükten sonra görevi tamamlanmış olarak kalmaz. Kahramanın ölümünden sonra mücadelesini devam ettirecek kişiler olmalıdır. Nitekim halk tarafından sıradan bir insan olmayan destan kahramanının ölümünün benimsenmesi kolay olmamıştır. Oğuz ülküsünü yaşamında gerçekleştirmiş olsa da mirası ve vasiyeti oğullarının da aynı mücadeleyi sürdürmesi ve Türk cihan hakimiyetini sağlamasıdır.

Ebülгази Bahadır Han'dan nakledilen Türkmen rivayeti ve Çağatay Türkçesi ile neşredilen Oğuznâme, Dede Korkut boylarından aşına olduğumuz mukaddime ve dua ile başlamaktadır. İslami etkideki bir diğer nüsha olan Ebül Gazi Bahadır Han nüshası, Hz.

Adem'in zikri ile devam etmektedir. Bu nüshada da Hz. Âdem oğlu Şeys'e aynı ifadelerle vasiyet etmektedir. Ancak bu tercümede vasiyet değil nasihat olarak nitelendirilmiştir. “Âdem ölecek olunca, Şeys adlı oğluna dedi ki: Benden sonra sen benim yerime oturup çocuklarıma baş ol, deyip çok nasihatler kıldı, bu dünyadan o dünyaya gitti” (Ergin, 2017: 21). İlerleyen satırlardan hareketle Şeys ve torunları da tahta oturup padişah olup adaletle hükmetme vasiyetini yerine getirmektedir. Yerine getirilmesi gereken vasiyet babalarının yürüdüğü yolda yürüyüp adalet ve sadakatle hükmetmek olduğu vurgulanmaktadır. “*Anuş dahi babası ve büyük babasının şeriatine amel kılıp, o da babası gibi dokuz yüz on iki yıl bu menzilde oturup o menzile gitti.*” “Anuş öleceği sırada oğlu Kınan'ı yerine oturtup çok nasihat ve vasiyet kıldı” (Ergin, 2017: 21).

7.2 Oğuz Kağan Destanında Bireysel Vasiyetler

Oğuz Kağan destanında yer alan bireysel vasiyetler, destanın epik boyutunu derinleşmesini sağlayan, Oğuz'un çocuklarına hakimiyet esaslarını ve devlet yönetmenin sorumluluğunu sunan vasiyetlerin temelini oluşturmaktadır. Toplumsla hafıza ve bireysel deneyimlerin sentezlenerek ortaya çıkan yapı taşlarından biridir.

7.2.1 Oğuz'un Beylere Vasiyeti

Oğuz'un ordusu içinde her biri farklı meziyetlere sahip beyler yer almaktadır. Bu beyler savaş esnasında gösterdikleri hüner ile Oğuz'dan isim aldılar. Daha sonra boy adına dönüşen bu isimler ordudaki icraatlarına göre verilmiştir. Oğuz'un kendinden sonra neslindeki beylerin ismini vermiş olması bilgeliği ve donanımı ile destan kahramanındaki feraset ve idraki kanıtlar niteliktedir.

Tag çok soğuk olduğu için o bey kar ile kaplanmış, bembeyaz olmuştu. Oğuz Kağan sevinç ile güldü ve o beye, sen burada beylere lider ol ve sonsuza kadar senin adın Karluk olsun dedi (Ağca, 2016: 117), Orduda çok yetenekli bir kişi vardı. Onun adı Tümürdü Kagul idi. Ona şöyle emretti: Sen burada kal ve kapıyı aç, açtıktan sonra orduya katıl dedi. Bunun üzerine Kalaç adını verdi (Ağca, 2016: 117), “Ordusunda çok akıllı ve kabiliyetli bir kişi vardı. Onun adı Barmaglıg Çosun Billig idi. Bu kabiliyetli kişi bir araba yaptı. Oğuz Kağan arabaları gördü, güldü ve o kişiye araba ile ölüyü canlı gibi yürütüyorsun senin adın Kangalug olmalı ki araba var olsun dedi (Ağca, 2016: 119).

Oğuznâme'nin Kazan nüshasındaki Hz. Âdem'den başlayan destan metninde yer alan vasiyet ifadelerinden biri, Hz. Âdem'in oğlu Şeys'e ettiği vasiyettir. Ölümünün yaklaştığını hisseden Âdem, oğluna düzene dair vasiyette bulunmaktadır. Bu vasiyetin kapsamı devlet idaresi değil yaratılmışlar arasındaki düzeni sağlamakla ilgili yerine getirilmesi gereken mükellefiyeti kapsamaktadır. “Benden sonra benim yerime otur çocuklarıma baş ol, onları idare et (Demir, 2016:32)”. Âdem'in oğulları ölümlerini hissedip oğullarına nasihatlerde bulundu ancak destan metninde yalnızca “*vasiyet kıldı* (Demir, 2016: 33)” şeklinde ifade edilmektedir. Hz. Âdem ve torunlarının vasiyetlerinin muhtevası kendinden sonra yerine geçecek olanların hizmetine dairdir. Destanın ilerleyen bölümlerinde yer alan Hz. Nuh'un oğullarından Sam akıllı ve bilgeliği ile bilinmektedir. Yafes 'in vasiyeti Sam'ın emrinden çıkmamaları ve onun olgunluğu ile hareket etmeleri üzerine olmuştur. Dönemin şartlarına göre düşündüğümüzde kabile ve kardeşler arası bozgunluk çıkması sıradan bir olaydır. Akıl ve bilginlikle hükümdarlık etmek düzeni korumaya yönelik vasiyetlerden biridir. Sam'a tabi olan oğullar en iyi yerler ile ödüllendirilmiştir. “Yafes peygamberlik sırlarını ona açıkladı. Evlatlarına Sam'a tabi olmalarını vasiyet etti. Bayındır hâle gelmiş yerleri ve orta iklimleri ona verdi” (Demir, 2016: 51).

8. LİTERATÜR ÖZETİ

Araştırmamız Manas ve Oğuz Kağan destanı çerçevesinde hazırlanmıştır. Her araştırmanın zemininde araştırmacıyı söz konusu araştırmayı yapmaya yöneltten bir fikir vardır. Fikirler beraberinde soruları ve cevapları bulmaya; tartışmaya ve hipotezi ortaya koymaya yöneltir. Kültürün ayrılmaz bir parçası olan edebi metinlerin yaratma süreçlerine dâhil olan insan hayatında da birçok iniş-çıkışlar mevcuttur. Hayatı yaşayış ve algılayış biçimi kendine has olan Türklerin inanç faktörüyle birlikte mucizevi mahiyette ele alınan doğum kadar gerçek bir hadise olan ölümün beraberinde getirdiği uygulamalar mevcuttur. Doğum, evlenme ve ölüm etrafında şekillenen ritüeller bir toplumun kültürel özellikleri, hayatı algılayışı hakkında veri elde etmeyi sağlayan olgulardır. Sözlü ve yazılı kültüre bu denli önem gösteren bir halkın ölümden sonraki yaşamında varlığını sözüyle devam ettirdiği; hatıralarıyla yaşattığı beraberinde gömülen atı, sazı, en sevdiği eşyası dışında manevi isteklerini kapsayan vasiyetleri vardır. Bu vasiyetleri sayesinde öldükten sonra da hatırasının yaşayacağı ve saygısının sürdürüldüğü görülmüştür. Yer yer yasaklamalar da barındıran vasiyetlerin içerisinde toplum yaşamını, aile düzenini, bireyin şahsiyetini korumaya yönelik emir, nasihat ve öğütler yer almaktadır. İnsanoğlunun soyu ve kültürün devamlılığı meselesi sürdükçe vasiyet meselesi elzemliğini koruyacaktır. Ölümün gündelik hayatın içindeki tabiiliğine bağlı olarak geliştirilen pratikler ve töreler destanlarda yer bulur. Toplumun devamlılığında ve kimliğini korumasında ise destanların yeri ve önemi haizdir. Yaşayan en uzun destan olan Manas ve Oğuz Kağan destanında toplumun beklentileri ve kimliklerini yansıtan düşünceler, fikirler destan kahramanları üzerinden aktarılırken günümüze ulaşan mesajları vasiyet niteliğindedir. Bugün gelinen noktada vasiyet kavramı bireysel düzlemde ele alınırken tarihte Türk toplumlarının destanlarında toplumsallık ön planda olmuştur. Bu çalışmada Manas ve Oğuz Kağan destanı bünyesinde işlenen vasiyet fikirleri ve alt başlığı içerisinde yer alan emir, nasihat, öğüt fikirlerini incelenmiştir. Çalışmamızda bu bahisler destan metinleri içerisinde tespit edilmiştir.

Çalışmanın kapsamı Manas ve Oğuz Kağan destanı ile sınırlıdır. Bu tezin araştırma problemi iki ayrı destan metni içerisindeki ortak kültürel değerler bulunduran toplulukların ölüm olgusu karşısında takındığı tavır olan vasiyet ve destan kahramanlarının konuyu ele alış şeklini ortaya koymaktır. Literatür taraması sonucunda Oğuz Kağan ve Manas destanı çerçevesindeki çalışmalar tespit edilmiştir. Oğuz Kağan destanı ile ilgili yapılan

çalışmalardan Ağca (2006), tarafından hazırlanan çalışma Oğuz Kağan destanının nüshalarından biri olan Uygur harfli nüshanın Türkiye Türkçesine aktarılmış; dil özellikleri ve yeni okumalarla yorumlanmış hâlidir. Metin içerisindeki okunması ve anlaşılması güç kelimeler dilin ve coğrafyanın tarihi süreci içerisinde karşılaştırmalı yorumlanmasıyla tarihi süreç içerisindeki bağlama dayalı izahlara kaynaklık etmiştir. Metindeki dil özelliklerine bağlı kalınarak çalışma sonunda muğlak ifadeler açıklanmıştır. Bayat (2006)’ın çalışmasında Oğuz Kağan destanına mitolojik bakış açısıyla yaklaşmış; motif, tipoloji, sembollerle yorumlamıştır. Destan okumalarına yardımcı olan bu değerlendirmeler çalışmamızın yorumları açısından önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Gündüz, (2017)’ün çalışmasında İslami etkilerin bulunduğu Reşideddin Oğuznamesi’nden bir tercüme yapılmıştır. İslamiyet’te de önemli bir yeri olan vasiyetler açısından İslami bir nüshanın okunması önemlidir. Çalışmada Reşideddin’in eserinin Oğuzlarla ilgili tarihi kısmı sınırlandırılarak yer almıştır. Çalışmanın ekler kısmında Uygur harfli nüsha da eklenmiş; okuyucunun karşılaştırma yapmasına imkân sunulmuştur. Araştırmacıya göre çalışmanın diğer eserlerden ayrılan yönü ekler kısmında yer verdiği hususlardır. Demir (2016)’in çalışmasında Oğuz Kağan destanının Kazan nüshası esas alınmıştır. Çalışmada Oğuz’un kavmi tarihi süreç içinde ele alınmıştır. Eserde yer alan tamgalar her boyun kendi simgesi olmasıyla coğrafi ve sosyal etkiler bakımından yorumlamaya ışık tutar niteliktedir. Araştırmacı söz konusu tamgaları nüshalardan biri olan Yazıcıoğlu Ali’nin Tevarih-i Al-i Selçuk isimli eserdeki tamgalardan esinlenmiştir. Demir (2018)’de “Türklüğün Binlerce Yıllık Anayasası: Oğuz Kağan Töresi” ismiyle yapılan çalışma farklı nüshaların her birinin tek tek taranması sonucunda Oğuz Kağan’ın şahsı ve hükümlerini değerlendiren özel bir çalışmadır. Oğuz Kağan özelinde Türk kültür hayatından anayasa hükmünde vasiyet, nasihat ve öğüt örnekleri sunması bakımından hususiyetle çalışmamıza kaynaklık etmiştir. Çobanoğlu (2003)’nın çalışması başlı başına bir destan araştırmacısı için temel kaynak niteliğinde hazırlanmıştır. Türklerin destan geleneği içerisinde karşımıza çıkan motif, tip, zaman, mekân mefhumlarına hususi olarak değinilmiştir. Söz konusu destanlar incelenirken yorumlanmaya ihtiyaç duyulan hususlar hakkında açıklamalar yapılmıştır. Çoruhlu (2020) çalışmasında Türk Mitolojisi’nin yanında destan kahramanlarının yardımcıları, renkler ve motifler üzerinde değerlendirmeler yapmıştır. Toplumun inanışları ve destan kahramanlarıyla ilgili tarihsel zeminde düşüncelerini anlamak amacıyla önemli bir çalışmadır. Reichl (2002), çalışmasında karşılaştırmalı Türk boylarının sözlü destani yaratmalarını incelemiştir. Türk boylarının sözlü geleneklerinin iç içe geçmiş belli başlı konularını destani şiirle ortaya koymuştur. Bizim çalışmamız açısından farklı boyların destanlarının yorumlanması kaynaklık etmiştir.

Manas destanı ile ilgili yapılan çalışmalardan Aytmatov'un "*Yıldırım Sesli Manasçı*" eserinde Manas kültürünü ve Manasçıları yakından tanımaya yönelik bir eserdir. Bozkırdan Bağımsızlığa Manas (1995) isimli çalışma, Uluslararası Manas toplantısında sunulan bildirilerden oluşan, Manas destanını farklı yönleriyle ele alan tebliğler Bozkır kültürüyle ilişkisi göz önüne alınarak yorumlanmıştır. Manas Destanı ve toplumun yaşayışıyla ilgili çalışmamıza kaynaklık etmiştir Çeribaş (2012), çalışmasında Kırgız Türklerinin destan geleneğini ve bu destanların icracılarını kendi aralarında sınıflandıran bir çalışmadır. Destancılık geleneği ile ilgili terimlere ayrıca yer verilmiştir. Terminoloji oluştururken çalışmamıza kaynaklık etmiştir. Gülensoy (2002) çalışmasında Radloff'un varyantı esas alınmakla birlikte Naskali ve Yıldız tarafından hazırlanan çalışmadan farklılık göstermektedir. Kırgız Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılmış destan metni olarak hazırlanmıştır. İnayet (2017) çalışmasında Manas Destanını, Kırgız Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarmıştır. 2010 yılında yapılan çalışmadaki yanlışlar ve eksiklikler giderilerek aktarma yapılmış transkripsiyon çalışması olarak kaynaklık edecektir. Kayhan (2005) çalışmasında Manas destanının tarihi zeminde Kırgız kimliğiyle açıklamalar yapmıştır. 4 bölümden oluşan çalışmada Rusya, Çin, Kırgızistan, Türkiye ve diğer ülkelerde yapılan araştırmalara değinilmiştir. Destanın kendi dilindeki okumalar ve yorumlamalarla önemli hususlara kaynaklık edecektir. Kılınç (2006)'da yapılan çalışmada Klasik Edebiyat temelli bir araştırma yapılmıştır. Vasiyetname geleneği Divan Edebiyatı, Âşık Edebiyatı, Tanzimat sonrası Türk Edebiyatında gösterilmiştir. Bu çalışma tasnif ve değerlendirmeler açısından çalışmamızda kaynak olabilecek niteliktedir. Manas Destanı ve Etkileri Uluslararası Bilgi Şöleni (1995) Ankara'da düzenlenen kongre ve sempozyum bildirilerinden oluşan bu çalışma Manas Destanıyla ilgili farklı ve birbirinden ayrı değerlendirmeleriyle kültür ansiklopedisi niteliğinde başvurulacak kaynak eserlerdendir. Manas 1000 Bişkek Bildirileri (1995), Manas'ı anmak amacıyla Bişkek ve Talas'ta düzenlenen toplantılardaki bildirilerin derlenmiş hali olan bu çalışmada Ankara'da yapılan toplantının devamı niteliğinde Kırgız Türkü araştırmacılar ve Türkiye sahasından araştırmacıların bildirileri birlikte yer almaktadır. Türkmen ve Uraimova (2007) çalışmasında Manas Destanının Sagımbay Orozbakoğlu varyantı Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Bu varyantı diğer varyantlardan ayıran özelliği o dönemin politik sorunları sebebiyle İslami öğelerin sınırlandırılmış olmasıdır. Olaylar kronolojik sıra gözetilerek Türkiye Türkçesine aktarılmış; transkripsiyon çalışmasıyla temel nüsha olarak çalışmamıza kaynaklık etmiştir. Şavk (2002) çalışmasında Kırgız atasözleri derlenmiş; Kırgız kültürü içerisinde nasihat, ibret ve özlü ifadeler olarak yerleşen atasözlerini değerlendirmiştir. Türkiye Türkleri ve Kırgız Türkleri arasındaki

benzerlikten doğan ortak atasözleri de bizim çalışmamıza kaynaklık etmiştir. Yıldız (1995) çalışmasında eserin isminden de hareketle Manas Destanı ve Kırgız Kültürü ile ilgili detaylı bir araştırma yapılmıştır. Eserin içerisinde Manas destanının W. Radloff'tan derlenen varyant yer alır. Tespit ve tahlilleri içeren bu çalışma yorumlamalarıyla çalışmamıza kaynaklık etmiştir.

9. MATERYAL VE METOT

Manas ve Oğuz Kağan destanının ulaşılabilir nüshaları çalışmanın inceleme yapılacak örneklem kaynaklarını teşkil etmiştir. Emine Gürsoy Naskali tarafından hazırlanan “Vasiyet ve Öğüt” kitabı rehberliğinde vasiyet araştırması yapılmıştır. Medeni Kanun’un 531. Maddesinde yer alan vasiyet başlığı günümüze dair yorumlamalarda kaynaklık etmiştir. Destanlarda vasiyet türleri tespit edilmiş; Medeni Kanun ve destanlara göre sınıflandırılmıştır. Hangi vasiyetin daha çok yer aldığı destan metinlerinden yola çıkarak tanımlanmasına katkı sağlanması üzerinde durulmuştur. Tespit edilen vasiyet fikirlerinden yola çıkarak alt başlıklarda nasihat, emir ve öğüt adı altında incelenmiştir. Elde edilen fikirler doğrultusunda iki destan metni karşılaştırılmıştır. Araştırma sonunda elde edilen bilgiler kaydedilmiş ve değerlendirilmiştir. Araştırma literatür taramasının yapılması, destan metinlerinin toplanması, literatür okumasının yapılması, destan metinlerinin yorumlanması, analiz edilmesi ve incelenmesinin ardından sonuç, değerlendirme ve tartışma basamaklarını içeren nitel bir araştırma olarak sunulmuştur. Çalışma sonunda tüm bu malzeme bir araya getirilerek arşivlenmiştir. Araştırmamız Manas Destanı ve Oğuz Kağan destanı kapsamında hazırlanmıştır. Manas destanının Radloff, Sayakbay Karalayev ve Sagımbay Orozbek Uulu varyantı; Oğuz Kağan destanının ise Uygur Harfli nüsha, Reşideddin Tercümesi, Andalıp Oğuznamesi ve Rıza Nur’un neşri olmak üzere birkaç nüshası taranmıştır. Araştırmamızın örnekleminde bu Manas destanının nüshalarının yanında ek olarak Keneş Yusupov, Yusuf Mamay ve Abdülkadir İnan’ın çalışmaları da incelenmiştir. Çalışmada Sagımbay Orozbek Uulu varyantının tercih edilmesinin sebebi hacim ve içerdiği unsurlar bakımından daha detaylı olmasıdır. Sagımbay Orozbek Uulu varyantı, destan kahramanı Manas çerçevesinde değil Kırgızların kültürü, tarihi, sosyal yaşamı, inancı kapsamında da geniş veriler sunmaktadır.

Çalışmamızın temel problemi söz konusu iki destanımızda geçen vasiyet fikirleri olmakla birlikte vasiyet bağlamında değerlendirebileceğimiz emir, nasihat, öğüt ve dua niteliğindeki ifadeleri de kapsamaktadır. Çalışmamızın hedefi bağlamında gelecek nesillere aktarılacak istenen her mesaj vasiyet kapsamında değerlendirilmiştir. Tarafımızca tüm nüshalar tek tek okunarak fişleme metoduyla ele alınmıştır. Türk kültür tarihimizin mihenk taşı olan Manas ve Oğuz Kağan isimli destanlarımızı aynı kültürün farklı topraklarında yetişmiş meyveleri olarak değerlendirirsek birbirinden ayırmak söz konusu dahi olamaz. Günümüzde hala

yazılan ve söylenmeye devam eden Manas'ımız ve heybeti ihtişamıyla soluklarımızı kesen Oğuz Kağan'ımızın ebedi fikirleri ilelebet tarihimizde ve kültürümüzde yaşamaya devam edecektir. Bu noktada bizim görev edindiğimiz husus bu fikirleri derlemek, bir araya getirmek ve milli kimliğin inşası ve korunması sürecinde Türk kültürüne hizmet etmektir. Bilge Kağan'dan başlayan taş vasiyet kazıma fikrinden bu yana günümüze gelen ebedi fikirleri yaşatma arzusu binlerce yıllık görkemli tarihimizde insanı ve devleti yaşatan yegâne unsurlardan birini teşkil etmektedir.

Büyük alpların dökülmez kanı, halkı için feda edilmez canı yok. Destan kahramanını ölümsüz yapan vatanına ve milletine duyduğu kökten bağlılık duygusudur. Vasiyetin hitabetinde bir mesaj hazırlama söz konusudur. Harekete geçirmek amacıyla söylenmiştir. Bu mesajlar yerine getirilmediğinde tehdit unsuru oluşacak; tehditler toplumun birliğini, devletin bağımsızlığını ihlal edecek ve esaret altında bir yaşam söz konusu olacağından devletlerin hanları bu meseleyi ön görerek mesajlarını nesiller ötesine bırakma ihtiyacı hissetmiştir.

Sonuç olarak, destanlar yalnızca geçmişin bir yankısı değil, aynı zamanda geleceğe bırakılan birer vasiyettir. Fatma Aliye Hanım'ın "Udi" romanındaki sözlerinde olduğu gibi, bazen yazmak, o arzuların ve heveslerin vasiyet olarak kalıcı hale gelmesini sağlar. Türklüğün binlerce yıllık töresinin derinliklerine inmek, bu mirası anlamak ve aktarmak bizim için bir tutkudur. Italo Calvino'nun belirttiği gibi, her öyküde hayatın devamı ve ölümün kaçınılmazlığı vardır. Manas Destanı'nda da bu gerçek, bilgece dizelerle dile getirilir: "Tahtında oturarak han ölmez, Ölmezse insan neler görmez". Destanlar, milletlerin hayatını ve ölümünü, yani sürekliliğini ve sonunu anlamlandıran metinlerdir. Bu nedenle, her destan, ardında bir vasiyet bırakarak, kuşaktan kuşağa aktarılmayı bekleyen bir kültürel miras olarak yaşamaya devam eder. Bizim görevimiz ise bu mirası korumak, anlamak ve gelecek nesillere aktarmaktır.

10. BULGULAR VE TARTIŞMA

Bizi bu araştırmayı yapmaya yönelten husus ölüm ve beraberinde getirdiklerini bilme arzusudur. Gaybî âleme dair somut delil sunmanın bir örneği olan vasiyet, kişi toprağa karışıp gittikten sonra bile tabir-i caizse etiyle kemiğiyle yaşamaktadır. Bu araştırmanın gerekliliği hususundaki fikrimiz vasiyet adı altında yapılan çalışmaların Türk Halkbilimi ve Halk Edebiyatı içerisinde az ve yetersiz olmasıdır. Türk Halk Edebiyatı ve Türk Halkbilimi çalışmalarında ölüm ile ilgili birçok nüve yer alırken vasiyet meselesine dair üstünkörü yorumlamalar yapılmıştır. Araştırmaya yönelten birincil husus destanların; toplumların hafızası, mirası ve vasiyeti olduğuna dair inancımızdır. Destan toplumu olarak hem doğal hem yapay destanlarıyla yaşayan bir milletin destan kahramanlarının emirlerinin, nasihatlerini ve vasiyetlerinin üzerine düşmemek, yok saymak toplumun beklentilerine önem vermemek demektir. Dolayısıyla destanları incelemek ve anlamaya çalışmak milletlerin maceralarını, yaşadıkları dönemde verdikleri mücadeleleri anlamak açısından son derece önemlidir. Bu çalışmanın temelini oluşturan “Vasiyet ve Öğüt” kitabı ufukumuzu açan noktalara parmak basmıştır. Şahsi olarak destanlara olan ilgim ve bu konuda yapılan çalışmaların az sayıda olması söz konusu araştırmanın doğuş zeminini oluşturmaktadır.

Araştırmanın hedef kitlesi Türk Dili ve Edebiyatı, Halk Edebiyatı ve Halkbilimi çalışmalarını takip eden meraklı okuyucu ve araştırmacılarıdır. Araştırma sonunda elde edeceğimiz “Yüksek Lisans Tezi” karşılaştırmalı destan okuması ve vasiyet incelemeleri bakımından özel nitelik taşıyacaktır.

Oğuz Kağan destanının elde edilen tüm nüshaları taranarak vasiyet, emir, nasihat ve öğüt fikirleri derlenmiştir. Ardından Manas destanının elde edilen tüm nüshaları taranarak aynı metotla vasiyetler, emir, nasihat ve öğüt fikirleri derlenmiştir. Elde edilen veriler ışığında yorumlamalarla benzerlik ve farklıklar ışığında nitelikleriyle yer alan fikirlerin her birinin ne amaçla söylendiği, görevi ve bütün içerisindeki yeri ortaya konması amaçlanmıştır. Araştırma sonunda Türk kültür hayatının ayrılmaz bir kolu olan destan dairesinde incelenen vasiyet ve vasiyet hükmünde yer alan emir, nasihat, öğüt ve isteklerin mahiyeti ve bu hükümlerin muhatapları açısından yükümlülüklerini yerine getirip getirilmediği değerlendirilmiş; binlerce yıllık töre ve geleneklerin aslında bu sözlü miras olan vasiyetlere dayandırıldığı ispat edilmeye çalışılarak bu amaçla kültürel aktarıma katkı sağlanacaktır.

Halkbilimi ve Halk Edebiyatı alanında yapılan çalışmalara bakıldığında destanlarla ilgili vasiyet çalışmalarının sayısı oldukça azdır. Konuyla ilgili en kapsamlı alışma İrfan Polat tarafından hazırlanan Vasiyet ve Öğüt kitabında yer alan “Türk Destanlarında Vasiyet” isimli makaledir. Makalede yer alan başlıklar Altay, Başkurt, Hakas, Nogay, Tuva, Yakut Türklerinin destanlarında vasiyetleri içermektedir. Bu makalede vasiyetlere kısaca değinilmiştir.

Bir diğerk alışma Necati Demir tarafından hazırlanan Türklüğün Binlerce Yıllık Anayasası: Oğuz Kağan Töresi” isimli kitaptır. Bu alışmada Oğuz Kağan’ın sözleri atasözü olarak değerlendirilmiş; açıklaması yapılmadan verilmiştir.

Araştırma Türk Dünyasının Kırgızistan dairesindeki yaşayan hafızası Manas Destanı ve Anadolu coğrafiyasının görklü atası Oğuz Kağan destanı çerçevesinde sınırlandırılmıştır. Karşılaştırılmal yöntemle her iki destan arasındaki vasiyet fikirlerinin benzer ve farklılıkları ortaya konması amaçlanmıştır. Söz konusu destanlar Oğuz Kağan ve Manas etrafında birçok çalışma yapılmış olsa da fikriyat ve destan kahramanlarının mesajlarına değinilmemiştir. Her iki destan kahramanının da kendi coğrafiyası içinde toplum tarafından yüceliğı ve karşı konmaz vasıfları düşünöldüğünde bazı kaynaklarda yer alan Manas ve Oğuz Kağan isimli destan kahramanlarının farklı coğrafiyalarda birbirinin devamı olduğı; birbirinin yerini aldığı meselesi ve toplum tarafından öykünerek oluşturulduğı tartışılmıştır. Araştırma bu zamana değin yapılmış çalışmalardan esinlenerek vasiyet, emir, nasihat ve öğüt fikirlerinin bir arada toplanmasıyla özgün olmayı amaçlamaktadır. Türk költürü ve destanlarında bireylerin şahsi yaşamında ve devlet erki için hususi bir nokta olan vasiyet meselesinin destanlarda ele alınması bu çalışmanın özgönlüğünü ortaya koymayı amaçlamaktadır.

11. SONUÇ

Çalışmamızda incelediğimiz destan metinleri Manas ve Oğuz Kağan destanlarında yer alan hanlar tek başına bir milletin önderliğini yapan kişiler; halkının tüm ihtiyaçlarını karşılayan devlet adamı olma özellikleriyle bilinmektedirler. Türklerin en eski devlet geleneklerinden olan halkı giydirme, donatma vazifesi sosyal devlet anlayışını doğurmuştur.

Kişioğlu dünyada ölümsüzlüğün mümkün olamayacağı, hayatının devamının ancak kendi neslinin üremesi ile saltanatını yıkılmaz kılacağına farkındadır (Yakıt, 2020:81). Destanlarda da insanoğlunun ölümlü olduğunun sık sık altı çizilmiş olsa da ana destan kahramanı olağanüstü özellikleriyle ölümsüz olarak tasvir edilmiştir. İnsan ve kahraman özelliklerinin bulunduğu destan kahramanının bünyesinde “hero” toplumda ebediliğini neslinden yetiştirdiği kahramanlarıyla sonsuz kılar. Nesebi ve itibarı sayesinde sonsuz bir dirliğe sahip olmaktadır. Manas destanında Konurbay “İnsanoğlu iki bin yıl yaşasa yine ölecektir. Ölüm insanoğlunun alın yazısıdır. Ecelin gelmiş ise ondan kaçıp kurtulamazsın.” Bugün destan kahramanlarının, din ve devlet ulularının birçok yerde anıt mezarı ve heykelleri bulunması buna örnek teşkil etmektedir.

Platon’un görüşüne göre insan yaşadığı cemiyet yapısında gözlemlenmeli ve ele alınmalıdır. Destan kahramanını da toplumdan, kültürden, coğrafyadan ayrı ele almak mümkün değildir. İyi düzenin ve doğru yönetilmiş halkın meyvesi halk ve devlet arasındaki dirliğin daimî olmasına bağlıdır. Sosyal ve fikri alandaki gelişmelerle hürriyetin ve insana verilen değerin ön planda olduğu toplumlarda ulus kimliği inşa edilir. Ulus bilinci inşa edilen toplumlarda devlet, halkın, milletin her türlü güvenlik, aidiyet, hak ve hürriyetlerini koruma altına alarak halk ve devlet arasındaki mükellefiyetlerini yerine getirir.

Türklerde aile ocağı atalardan kalan en büyük ve önemli vasiyettir. Aile, millete ve devlete giden oluşum olduğu için manevi ve maddi anlamda önemi haizdir. “Aile, Avul, Boy (Uruğ, Oymak) ve Bodun şimdilik kabul edilebilecek en makûl sıralama olabilir” (Baykara: 2001, 158). Kırgızlarda yer alan aile birliği anlamına gelen avul- ayıl terimi Manas Destanından beri gelen Kırgız Türklerinin bir aile olduğu, devlet birliğini korumak ve devam ettirmenin aileyi korumakla mümkün olduğunu gözler önüne sermektedir. Destanda Manas’ın temel mücadelesinden biri olan tüm Kırgızları aynı birlik altında toplama gayesi aynı soydan gelen

ailenin şeceresini terkip etmektir. Sagımbay Orozbek Uulu, Manas'ın şeceresini Oğuz Kağan'ın babası Kara Han'dan başlatarak Alaca Han'a oradan da Manas'ın babası Cakıp Han'a dayandırmaktadır (Şimşek, 2023, 9).

Gustave Le Bon'un *Kitlelerin Psikolojisi* eserinde ifade ettiği “Kahramanlıklar kuşkusuz biraz bilinçdışıdır ancak tarih böylesi kahramanlıklarla yapılır (Le Bon, 2020, 27)” ifadesinin aksine toplumumuz destanları benimseyerek bilinçaltında destan kahramanlarını yaşatmıştır. Çünkü hiçbir eylem sebepsiz değildir; eyleme geçmeyen her söylem ise günü ve dönemi kurtarmak için yapılan manipülasyondur. Bu nedenle destan kahramanı dönemin şartları düşünüldüğünde harekete geçmemesi düşünülemez. Bazı vasiyetler toplumsal bilinçaltının yansımasıdır. Bilge Kağan, Manas Han, Oğuz Kağan gibi cihangir hakanlarımız sözlerinin kalıcı olması için nesilden nesile armağan vasiyetler bırakmıştır.

Bu araştırma insan hayatının üç ana döneminden biri olan ölümün destanlarda ele alınış biçimi ve toplum içinde iz bırakan destan kahramanlarının zihnindeki vasiyet tefekkürleri ele alınarak incelenmiştir. Araştırma esnasında özgün verilerin elde edilebilmesi açısından tüm kaynaklar tek tek incelenerek ele alınmıştır. Hukuk ile destanların kesiştiği bir alan vasiyet... Bu dünya bir hana benzer, insanoğulları kervana benzerler. Biri göçer, biri konar. Kahramanlar büyük atalarının göçlerinin yerine konup, göçüp giden emirlerdir.

Türk Dünyası birliği ile Oğuz Kağan cihan hakimiyetini ilan etmektedir. Destanlarda devletin ilelebet var olması, han ve millet arasındaki dengenin korunmasına ve mutluluğuna bağlıdır. Görevini tamamlayan ve artık ihtiyaç duyulmayan kültürel kahraman tipi Tanrılar katına gönderilerek pasifleştirilmektedir. Ancak bıraktığı vasiyet onu kültüründen ve toplumundan bağımsız kılmamaktadır. Rıza Nur “dirileri diriler değil; ölümler idare eder” der. Bu nedenle geçmiş geleceğin işaretlerini taşıyan sırlardır.

Destanda yer alan kişiler ölümlerinden sonra neslinden gelenler tarafından hayırla anılmak, bahadırılıklarının unutulmaması ve devletin varlığını sürdürmesi adına vefatlarından önce vasiyetlerini millete aktarmışlardır. İslamiyet'ten sonraki dönemde de dini bir gereklilik olarak yerine getirilen bu uygulama İslamiyet öncesi destan toplumlarının da ileriye dönük toplumsal ve bireysel hayatlarını düzenlemeye yönelik yerine getirilen uygulamalardan biri olarak gündemde yer almıştır. Sosyal hayatın düzenlenmesinde İslamiyet'in kabulünden sonra da eski Türk inanç ve töreleri korunmaya devam etmiş; örfler ve İslamiyet tesiri

sürdürülmüştür. Destan metinlerinde azami ölçüde yalnızca destanın ana kahramanlarının değil bilge kişilerin ve toplumun parçası olan herkesin maddi-manevi söz sahibi olduğu tespit edilmektedir.

Vasiyet bırakmaya neden olan etkenler: İnsanoğlunun olduğu her yerde bireysel ve nefsi istekler bir adım öne çıkmaktadır. Bu noktada sorumluluk sahibi destan kişilerinin kendinden sonra toplum düzenine dair şüpheleri vasiyet bırakmayı gerektirmiştir. Bunun düzen ihtiyacı dışında savaşa giden kahramanlar er meydanında ölmeyi göze aldıkları için geri dönmeme düşüncesiyle vasiyet bırakmayı gerekli görmüştür. Hanların, hakanların yaşamları süresince kazandıkları unvanların ve mücadelelerin yanı sıra maddi kazanımlarının da paylaşılması vasiyet gerekliliğini doğurmuştur. Oğuz Kağan'ın av sırasında oğulları tarafından bulunan nesneler ile yönetimini bölüştürmesi kendinden sonraki yöneticilerinin kadersel seçimlerine bırakılarak düzenlenmiş maddi bir vasiyet niteliği taşımaktadır.

Vasiyet edenin talepleri incelendiğinde genellikle Manas ve Oğuz Kağan destanında yer alan vasiyetler fert ve toplumun yararına; devletin bengiliğine dair bırakılmış vasiyetlerdir. Yaşamında sürdürdüğü hayata bağlı olarak kişisel istekleri değişse de vefatlarını müteakip devlet ve toplum arasındaki ilişkinin intizamının sağlanması amaçlanmaktadır. Hak ve adaletin tesis edilmesi için vasi ve varislerin görevini yerine getirmesi; vasiyeti muhataplarına iletmesi mükellefiyeti vardır. Bu çalışmayla biz de üzerimize düşen sorumluluğu yerine getirmeyi amaçlayarak Manas ve Oğuz Kağan atanın emirlerini gelecek nesillere aktarma sorumluluğu hissediyoruz. Kahramanların vasiyet yoluyla ortaya koyduğu ülküleri, beklentileri sosyal hayatta da birlik ve beraberliğin teminatı olarak ele alınmaktadır.

Vasiyetin süresi genellikle vasiyin yani; Manas ve Oğuz Kağan destanında vasiyet bırakan kişilerin vasiyeti yerine getireceği süre kadardır. Belirli bir süre gözetilerek bırakılan vasiyet söz konusu değildir. Vasiyetin yerine getirilme süresi vasiyetin sürdürülebilirliği ile ilgilidir. Vasiyet sahiplerinin vasiyet bırakırken genelde himayesinde bulunan kişileri ve en yakınlarını muhatap aldığı görülmektedir. Ancak destan metinlerinde kahramanlarının ileri görüşlü lider olmaları dolayısıyla daha uzun vadede muhatap kıldıkları nesiller de söz konusu olmaktadır. Günümüzde vasiyet bırakan kişi ve konularda karşılaştığımız problemlerden biri varislerin söz konusu vasiyeti üstlenmek istememesi olabilmektedir. Destanlarda yer alan vasiyetlere baktığımızda toplumun üstlenmek istemeyeceği bir vasiyet

olmadığı; böyle bir durumun genetik ve kültürel kodlarımıza aykırı olduğu düşünülmektedir. Metinde geçen ifadelerden hareketle vasiler halihazırda toplum ve birey yararına vasiyet bırakmaktadır.

Vasiyet bırakarak unutulmayan kahraman olmak, ant içerek dost olmak arasında bağlantı kurulması mümkündür. Sonuç olarak vasiyet bırakan kahraman yaşamında buyruklarının, sözlerinin hükmünün geçtiğini bildiğinden öldükten sonra da geçerliliğini sürdürmek istemiştir. Sesi çıkmayan toplumlar ölmeye mahkumdur. Mühim olan sesi çıkmayan toplumlarda mezar taşının bile haykırabilmesidir.

Destanlar okuyan, dinleyen herkesi milli direnişin ve ulusal bağımsızlığın mücadelecisi saflarına götürmektedir. Destanlarda vasiyetlerin bu denli önemli olmasının sebepleri arasında kahramanın tacının, tahtının kendinden sonra kimlere kalacağından duyduğu kaygıdan kaynaklanmaktadır. Bu kaygıya çare arayan kahraman çözüm yolu olarak dini ve sosyal ve hukuki anlamda hükümlülüğü olan vasiyeti tercih etmektedir. Dış ve iç mücadeledeki intikam da vasiyet olarak değerlendirilebilir. Neticede hanlar ve hakanlar mücadelelerinde her daim egemenlik arzusu taşımaktadırlar.

Bu çalışmayı hazırlarken asıl amacımız kutsalın ruhunu ortaya koymaktır. Ata ruhuna, vasiyetlere hassasiyetle yaklaşırken üzerimize düşen vazifeyi layığıyla yerine getirmeyi amaçladık. Asıl olanın nesiller boyu kalacak olan değerler ve sözlerdir. Burada vazifemizi hassasiyetle yerine getirmenin sorumluluğuyla hareket ederek Manas ve Oğuz Kağan'ın ruhunu yaşatmayı amaçladık. Baki kalan kubbede hoş bir seda imiş...

Akılın yokmuş, Er Kökçö.
Yazgısı gelmeden insan ölmez,
Taht üstündeki han ölmez!
Çok – diye böyle korkma,
Ahmakça şeyler konuşma (Orozbak uulu 2017, c1: 261)
...
Hüküm olmadan ilerlenmez,
Bu yurt kendi hâlinde iyileşmez,
Başçısı olmadan refah olmaz,
İntizamsız iflah olmaz,
Hanı olsa horlanmaz,
Silahlı insan muhtaç olmaz,

Yayla yoksa mal olmaz,
Saldırırsa Kıtay can koymaz,
Boşu olmadan, bey olmaz,
Boş boş yatmak uygun olmaz,
Halk olmadan, han olmaz (Orozbek Uulu, C1, 2017: 270).

KAYNAKLAR

- Aça, M. (2003). *Oğuznâmecilik Geleneği ve Andalıp Oğuznâmesi*. (1. Baskı). İstanbul: IQ Kültürsanat Yayıncılık.
- Ağca, F. (2016). *Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı (Metin-Aktarma-Notlar-Dizin-Tıpkıbasım)*. (1. Baskı). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Aktamaliyev, A. (Ed.). (2003). *Kaada Salttar Ak Batalar*. Bişkek: Şam.
- Assmann, J. (2001). *Kültürel Bellek*. (1. Basım). A. Tekin (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bars, M.E. (2024). Oğuznamelerde Türk halk hukuku/türk töresi. *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*. (Prof. Dr. Hasan KAVRUK Armağan Sayısı)(22): 27-43.
- Bayat, F. (2010). *Kadın Şaman*. (6. Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bayat, F. (2006). *Oğuz Destan Dünyası*. (3. Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Baykara, T. (2001). *Türk Kültür Tarihine Bakışlar*. (1. Baskı). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Boratav, P. N. (2014). *Folklor ve Edebiyat 2*. (2. Baskı). Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Cumakunova, G. (1995). *Manas Destanı Kırgız Edebi Dilinin Tarihi Kaynağı*. (1. Baskı). Ankara: Türk İş Birliği ve Kalkınma Ajansı Yayınları.
- Çöloğlu, R. (2023). Kırgız destanlarındaki Kökçö ve Koşoy ile Kazak destanlarındaki Kökşö ve Koşay üzerine bir inceleme. *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi*. 11(34): 151-171.
- Dıykanbayeva, M. (2016). *Kırgızlarda Atalar Kültü*. (1. Baskı). Konya: Kömen Yayınları.
- Demir, N. (2016). *Oğuz Kağan Destanı*. (6. Baskı). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Demirel, H. (2015). *Türk Destanlarının Ana Unsurları*. (3. Baskı). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2017) *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. (3. Baskı). Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dursun, A. (2011). Dede Korkut hikâyelerinde halk hukuku. *Journal of Turkish Studies*. 6(4): 107-122.
- Elçin, Ş. (2002). *Türk Dilinde Destan Kelimesi ve Mefhumu, İslamiyet Öncesi Türk Destanları*. S. Sakaoğlu ve A. Duymaz (Haz.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Eliade, M. (2000). *Dinler Tarihine Giriş*. (1. Baskı). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

- Erdem, M. (2000). *Kırgız Türkleri Sosyal Antropoloji Araştırmaları*. (1. Baskı). Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Ergin, M. (2016). *Orhun Abideleri*. (50. Baskı). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Ergin, M. (2017). *Türklerin Soy Kütüğü- Ebül Gazi Bahadır Han*. Yayın yeri bilgisi yok: Tercüman Yayınları.
- Günel, N. (1995). Roma miras hukuku'na genel bir bakış ve vasiyet yolu ile miras. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 44(1): 425-442.
- İnan, A. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*. (1. Baskı). İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları Milli Eğitim Basımevi.
- İnan, A. (1954). Türk destanlarına genel bakış. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*. 2: 189-206.
- İnayet, A. (2017). *Kırgız Destanları 15 (Manas Destanı Cusup Mamay Varyantı)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kalkan, M. (2006). *Kırgızlar ve Kazaklar*. (1. Baskı). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Karayev, O. (2001). Kırgızistan'ın Etnik Tarihi ve Kırgız Halkının Oluşumu. E. G. Naskali (Haz.) *Bağımsız Kırgızistan Düşümler ve Çözümler*. (1. Baskı). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kayak, S. (2021). Roma hukukunda vasiyetname şekilleri. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*. 27(1): 543-565.
- Köprülü, M. F. (1981). *Türk Edebiyatı Tarihi*. (1. Baskı). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1966). *Edebiyat Araştırmaları*. (2. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Le Bon, G. (2020). *Kitleler Psikolojisi*. (1. Baskı). E. Ataçay, (Çev.). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Levinas, E. (2011). *Tanrı, Ölüm ve Zaman*. (1. Baskı). I. Ergüden, (Çev.). Ankara. Dost Kitabevi Yayınları.
- Naskali, E. G. (2001). *Bağımsız Kırgızistan Düşümler ve Çözümler*. (1. Baskı). Ankara. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Oğuz, M. Ö. (2004). "Destan tanımı ve eski Türk destanları" *Milli Folklor Dergisi*, 16 (62): 5-7.
- Onay, İ. (2013). Türk kültür tarihi bakımından Oğuz Kağan destanı ve önemi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*. (171): 29-44.
- Orozobaev, M. (2010). *Kırgızcadaki İslam Dışı Geleneksel İnanç ve İnanışlarla İlgili Söz Varlığı*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı.

- Örnek, S.V. (2016). *Türk Halkbilimi*. (1. Baskı). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Pelliot, P. (1995). *Uygur Yazısıyla Yazılmış Uğuz Han Destanı Üzerine*. (1. Baskı). V. Köken, (Çev.) Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
- Polat, K. (2005). *Beşikten Mezara Kırgız Türklerinde Gelenek ve İnanışlar*. (1. Baskı). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Rıza Nur (2022). *Uğuz Kağan Destanı*. (1. Baskı). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Roux, J-P. (2023). *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*. (1. Baskı). A. Kazancıgil ve L. Arslan (Çev.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Roux, J-P. (1968). *Müslüman Türk Metinlerinde İslam Öncesi Kalıntılar Üzerinde Bir Araştırma: Kitab-ı Dede Korkut*. (1. Baskı). K. Boz (Çev.). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Roux, J-P. (1999). *Altay Türklerinde Ölüm*. (1. Baskı). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Sağol Yüksekaya, G. (2005). Türklerde Ölümün Algılanışı 'Ölmek' Karşılığı Kullanılan Kelimelerden Hareketle. E. G. Naskali ve G. Sağol Yüksekaya. (Ed.). *Uçmağa Varmak Kitabı* içinde (3-40). (1. Baskı). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (1985) *Anadolu Folklorunda Göktürk Efsanesinin İzleri. Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi* (255-262). (23-28 Eylül 1985). İstanbul.. 255-262.
- Sungur, C (Ed.) (2022). *Şamanizm ve İslam*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Şemseddin Sami, (1989). *Kâmus-u Türkî*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Şen, S. (2010). Türklerde ad verme törenleri, adların önemi, ad verme ile ilgili gelenek ve inançlar. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*. (6): 153-159.
- Şimşek, S. (2023). Destanın yeniden inşası: Manas destanı'nın İbrayım Abdırâhmanov varyantı üzerine bazı tespitler. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. (10): 325-340.
- Temur, N. (2009). Bir Sovyet ürünü: Manas'ın Kurama varyantı. *Türkbilig Dergisi*. (17): 133-145.
- Temur, N. (2012). *Manas Destanındaki Tipler Üzerine Bir İnceleme*. (1. Baskı) Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Useev, N. (2017). Manas (Semetey) destanında geçen Türk kelimesi ve kahraman-at-silah bütünlüğü. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 6(1): 52-64.
- Yakıt, İ. (2020). *Kuran'ı Anlamak*. (1. Baskı). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Yılmaz, D. T., Zengin, Z., ve Arvas, A. (2017). "At Çabış" Bir Oyun Mu? (Bir Örneklem Olarak Kırgız Türklerinin Destanları). *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*. 10(19): 1-14.

Yusuf Has Hacıp (2010). *Kutadgu Bilig*. (6. Baskı). A. Çakan (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

URL-1. (2023): <https://sozluk.gov.tr/?ara=vasiyet>. Vasiyet terimi. Erişim Tarihi: 21.06.2023.

URL-2. (2023): <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/destan/> Destan Kelimesi. Erişim Tarihi: 24.06.2023.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı :

Doğum Yeri ve Tarihi :

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi :

Yüksek Lisans Öğrenimi :

Bildiği Yabancı Diller :

Bilimsel Faaliyet/Yayınlar :

Aldığı Ödüller :

İş Deneyimi

Stajlar :

Projeler ve Kurs Belgeleri :

Çalıştığı Kurumlar :

İletişim

E-Posta Adresi :

Tarih :

